

PROJEKT

RAZVOJNI PROJEKT

DEMOGRAFSKO OGROZENEGA OBMOČJA

S U H A K R A J I N A

NAROCNIK

Izvršni svet Sob Novo mesto

VODJA PROJEKTA

mag. Ana MURN, dipl. oec

SODELAVCI

mag. Marjan RAVBAR, dipl. geogr.
mag. Brane PAVLIN, dipl. geogr.
Martin NOSE, dipl. oec.
Jernej ZUPANČIČ, dipl. geogr.

DIREKTOR

mag. Rado GENORIO, dipl. geogr.

Ljubljana, november, 1991

0	UVOD	6
0.1	Opredelitev problema	6
0.2	Opredelitev območja	7
0.3	Opredelitev namena programa	8
0.4	Metodološka izhodišča	9
1	ANALITIČNA OBDELAVA POGOJEV ZA DELO	11
1.1	Analiza trendov in stanja	11
1.1.1	Gospodarske dejavnosti	12
1.1.1.1	Kmetijstvo	12
1.1.1.2	Gozdarstvo	23
1.1.1.3	Industrija, gradbeništvo in proizvodna obrt	23
1.1.1.4	Trgovina	24
1.1.1.5	Gostinstvo	26
1.1.1.5	Storitvena obrt	27
1.1.2	Prebivalstvo	29
1.1.2.1	Delovni in zaposlitveni kontingenti	29
1.1.2.2	Analiza zaposlenosti prebivalstva	30
1.1.3	Prostor	44
1.1.3.1	Kmetijska in gozdna zemljišča ter njihova izraba	45
1.1.3.2	Drugi naravni viri ter njihovo izkoriščanje	45
1.1.4	Sociala	47
1.1.4.1	Dohodki prebivalstva	47
1.1.4.2	Socialna ogroženost prebivalstva	50
1.1.5	Ugotovitve, ki izhajajo iz analize stanja pogojev za delo	51
1.2	Potrebe in možnosti razvoja pogojev za delo	53
1.2.1	Ugotavljanje prednosti in omejitev razvoja območja	53
1.2.1.1	Kvantiteta in kvaliteta kmetijskih površin	53
1.2.1.2	Kvantiteta in kvaliteta gozdnih površin	59
1.2.1.3	Gozdne rastline in zdravilna zelišča	60

1.2.1.4	Vode in vodni živelj	60
1.2.1.5	Divjad	61
1.2.1.6	Rude in minerali	61
1.2.1.7	Naravna in kulturna dediščina	62
1.2.1.8	Ekologija	63
1.2.1.9	Grajena obremenjenost prostora	63
1.2.2	Možnosti razvoja gospodarskih dejavnosti	64
1.2.1.1	Izbor prioritetnih gospodarskih dejavnosti in proizvodnih programov	64
1.2.2.2	Tržne možnosti	70
1.2.2.3	Možnosti zaposlitev prebivalstva po posameznih dejavnostih in možni denarni prejemki prebivalstva iz naslova raznih oblik zaposlitev	73
1.2.2.4	Možnosti in potrebe dodatnih zaslužkov prebivalstva izven območja	74
1.2.3	Predlog investicijskih naložb z opredelitvami možnih lokacij	75
2	ANALITIČNA OBDELAVA POGOJEV ZA ŽIVLJENJE	80
2.1	Analiza trendov in stanja	80
2.1.1	Prebivalstvo	81
2.1.1.1	Demografski trendi	81
2.1.1.2	Starostna struktura prebivalstva	83
2.1.1.3	Dosedanji in bodoči demografski trendi	84
2.1.1.4	Izobrazbena struktura prebivalstva	88
2.1.2	Število prebivalstva in gospodinjev	90
2.1.3	Prostor	92
2.1.3.1	Centralnost naselij in njihova gravitacijska zaledja	92
2.1.3.2	Opremljenost naselij s storitvenimi dejavnostmi terciarnega sektorja	93
2.1.3.3	Opremljenost območja z dejavnostmi kvartarnega sektorja	97
2.1.3.4	Opremljenost naselij s komunalno infrastrukturo, energetiko, prometno infrastrukturo in stanovanji	99
2.1.3.5	Prometna dostopnost do centralnih naselij znotraj območja in med območji	103
2.1.4	Zbirna analiza stanja pogojev za življenje	106
2.2	Potrebe razvoja ob pogoju ohranjanja vsaj naravne rasti prebivalstva	108
2.2.1	Potrebe po povečanju opremljenosti naselij	109
2.2.1.1	Storitve terciarnega sektorja	109
2.2.1.2	Dejavnosti kvartarnega sektorja	111
2.2.1.3	Opremljenost naselij z infrastrukturo in stanovanjskim fondom	112

2.2.1.4	Organiziranje javnih prevozov	113
2.2.2	Povečanje delovnih mest in denarnih dohodkov prebivalstva v storitvenih dejavnostih	114
2.3	Možnosti povečanja opremljenosti naselij	115
2.4	Programi vlaganj z opredelitvijo prioritet in lokacij	117
2.4.1	Terciarne dejavnosti	117
2.4.2	Dejavnosti kvartarnega sektorja	118
2.4.3	Gospodarska infrastruktura	119
3.	ANALITICNI PREGLED PROSTORA	122
3.1	Analiza obstoječe opremljenosti prostora	122
3.1.1	Grajene strukture in rezervacije prostora	123
3.1.1.1	Poseljenost in grajene strukture	123
3.1.1.2	Prostorski razvoj pomembnejših naselij	123
3.1.2	Ekologija in druge omejitve v prostoru	126
3.2	Uskladitev potreb po površinah na podlagi prostorskih omejitev	127
3.2.1	Površine za poselitev in urejanje podeželja	127
3.2.2	Možne lokacije za industrijo, druge proizvodne in servisne dejavnosti	130
3.2.2.1	Metodološka izhodišča	130
3.2.2.2	Podrobnejša preučitev lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev v Suhi krajini	133
3.2.2.3	Rezultati vrednotenja lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev naselij	135
3.3	Možni posegi v prostoru z opredelitvami lokacij	138
4.	REŠEVANJE SOCIALNE PROBLEMATIKE	142
4.1	Obstoječa socialna problematika	142
4.2	Možnosti razreševanja socialne ogroženosti prebivalstva in s tem socialne problemati- ke s pospešenim razvojem območja	143

4.3	Načini razreševanja socialne problematike, ki je ne more rešiti pospešen razvoj	144
5	SINTEZA	146
5.1	Sinteza stanja, potreb in možnosti razvoja	146
5.2	Sinteza konkretnih programov razvoja	149
5.3	Sinteza usmeritev in politike razvoja	152
6	PROGRAM AKTIVNOSTI ZA REALIZACIJO PROGRAMOV RAZVOJA	154
7	LITERATURA IN VIRI	156
7.1	Literatura	156
7.2	Viri	157

0.1 Opredelitev problema

V povojnem obdobju je sistem družbeno-ekonomskega planiranja usmerjal razvoj predvsem v industrializacijo in krepitev občinskih središč. Takšen razvoj je pripeljal do dveh temeljnih problemov, ki ovirata skladen in pospešen razvoj družbe in onemogočata doseganje cilja razvoja vsake družbe, to je povečanje življenske ravni prebivalstva. Ta dva temeljna problema lahko definiramo kot:

- problem neusklajenega razvoja med mestnimi (urbanimi) območji in podeželjem (ruralnimi območji),
- problem neusklajenega razvoja med centralnimi naselji v hierarhiji naselij.

Problem neusklajenega razvoja smo v Sloveniji zaznali sorazmerno hitro, saj smo že v letu 1971 pričeli s pospeševanjem razvoja manj razvitih občin, kasneje pa še teritorialno zaokroženih območij. Vendar tudi s tem sistemom pospeševanja razvoja celotne problematike manj razvisti nismo dojeli dovolj kompleksno, da bi lahko s sistemom pospeševanja razvoja zaustavili negativne trende praznjenja območij. Tako smo že po letu 1981 ugotavljali rapidno zmanjševanje prebivalstva v manjših naseljih na račun povečevanja večjih. Enake tendence gibanja prebivalstva so prisotne tudi v zadnjem desetletju, kar kažejo tudi prvi podatki zadnjega popisa prebivalstva.

Zmanjševanje števila prebivalstva in poslabševanje njegove starostne strukture je prisotno predvsem na ruralnih območjih, ki so oddaljena od občinskih ali vsaj pomembnejših lokalnih središč. Intenziteta praznjenja je odvisna od pogojev dela in življenja prebivalstva na teh območjih. Dosedanji policentrični razvoj je skrbel le za enakomeren razvoj širših teritorialnih enot, zato posameznim območjem ni posvečal ustrezne pozornosti. Deagrarizacija in industrializacija so iz ruralnih območij črpala delovno silo, hrano, les, mineralne surovine in podobno, sistem prispevkov in davkov (sedežni princip podjetij) in politika razvoja pa na ta območja nista vračala ekvivalentov, kar je povzročilo slabšanje pogojev življenja in s tem postopno preseljevanje prebivalstva, predvsem mlajšega, iz ruralnih okolij v mestna. Danes je tako že precej ruralnih območij, ki niso sposobna zagotavljati niti enostavne reprodukcije prebivalstva. Problem je akuten ne le zaradi zmanjševanja prebivalstva, temveč tudi zaradi naravnih danosti (kmetijska zemljišča, gozdovi, naravna dediščina), ki ne more biti optimalno izkoriščena, ker na teh območjih primanjkuje usposobljene delovne sile in razvojnih jeder.

Problematika neustreznega družbenega razvoja ni nič manj akutna tudi v urbanih naseljih. Spričo preseljevanja prebivalstva iz ruralnih v urbana naselja, urbana naselja niso

prilagojevala razvoja gospodarske infrastrukture, storitvenih dejavnosti in ponekod tudi delovnih mest naraščujočemu prebivalstvu. Tako imamo sorazmerno veliko urbanih naselij neustrezno opremljenih, kar predvsem z vidika komunalne opremljenosti povzroča večje ali manjše ekološke probleme ter druge oblike degradacije okolja. Precej urbanih naselij ima značaj le spalnih naselij brez ustreznih razvojnih funkcij.

Kompleksnost problematike med ruralnimi in urbaniimi območji smo dojeli sorazmerno pozno, čeprav so strokovnjaki že dolgo opozarjali nanjo, češ da celovitega razvoja ne moremo doseči, če ne bomo razvijali tako urbanih in ruralnih območij vzporedno, ne pa enega na škodo drugega. Z institucionalizacijo novega Zakona o pospeševanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji* so podani osnovni pogoji celovitega razvoja naše družbe in s tem tudi razvoja podeželja. Upamo lahko, da ne bo nova zakonodaja le deklarativna, kajti sprememba ekonomskega sistema, ki gradi bodoči razvoj na komponenti tržnosti, lahko še hitreje uniči posamezna ruralna območja brez razvojnih jeder in s tem prebivalstva, ki razvojnih jeder ni sposobno ustvariti (ostarelo prebivalstvo nižjih izobrazbenih struktur) kot se je to dogajalo doslej.

Opisani procesi, ki so značilni za celotno državo, so prisotni tudi v občini Novo mesto, saj je na teritoriju občine v zadnjih desetih letih (od leta 1981 do leta 1991) absolutno demografsko ogroženih (upad števila prebivalstva nad 5%) kar 40,8% vseh naselij s 15% vsega prebivalstva občine. Absolutno demografsko ogrožena naselja so razporejena po celotnem teritoriju občine s tem, da je njihova koncentracija večja predvsem na od občinskega središča oddaljenejših predelih. Po institucionaliziranih določilih, ki opredeljujejo demografsko ogrožena območja v Sloveniji deležna širših družbenih bonitet, vsa demografsko ogrožena območja občine niso zajeta, temveč le območji Suhe krajine in Pod Gorjanci. Predmet tega programa je območje Suhe krajine v delu, ki leži v občini Novo mesto.

0.2 Opredelitev območja

Zemljepisno Suha krajina ni točno definirano območje,** vendar se najpogosteje navaja podatek, da to območje zajema trinajst krajevnih skupnosti iz štirih občin in meri 47.819 ha, kar predstavlja okoli 2,36% celotnega območja države. Od skupne površine Suhe krajine leži okoli tretjino ozemlja (15.514 ha ali 32,4%) v občini Grosuplje, tretjina (16.428 ha ali 34,4%) v občini Novo mesto in tretjina ozemlja v občini Trebnje (5.921 ha ali 12,4%) ter

* Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, št. 48/90

** Program razvoja Suhe krajine 1977-1985

Kočevje (9.956 ha ali 20,8%). Od skupne površine posamezne

občine predstavljajo deleži ozemlja Suhe krajine znotraj meja občine naslednje odstotne deleže: Grosuplje (36,9%), Novo mesto (21,6%), Trebnje (19,2%) in Kočevje (13%).

Območje Suhe krajine je izredno redko poseljeno, saj je leta 1981 živelo na km² povprečno le 27,7 prebivalcev (v Sloveniji 93,4). Med posameznimi predeli Suhe krajine je bil najgosteje poseljen grosupeljski del (37,19 prebivalcev na km²), najredkeje pa kočevski del s komaj 7,5 prebivalcev na km². Novomeški del Suhe krajine je štel leta 1981 29,98 prebivalcev na km², leta 1991 pa le še 28,51. Redka poseljenost Suhe krajine je, poleg siromašnih naravnih gospodarskih virov,* verjetno tudi največji problem razvoja tega območja.

0.3 Opredelitev namena programa

Razvoj Suhe krajine je od leta 1977 potekal v skladu s Programom razvoja Suhe krajine do leta 1985,** in Družbenim dogovorom o pospeševanju razvoja na manj razvitem območju Suhe krajine v obdobju 1976-1985, čigar poudarek je bil na posodabljanju infrastrukturnih objektov (predvsem oskrbe z vodo in prometne infrastrukture). Vlaganja v infrastrukturo niso zaustavila negativnih procesov zmanjševanja oziroma odseljevanja prebivalstva, ki so prisotni že iz prejšnjega stoletja, čeprav se je intenziteta že precej zmanjšala, v nekaterih predelih pa celo ustavila.

Za območje Suhe krajine je bilo predvsem po letu 1981 izdelanih precej študij in raziskav, ki so iz različnih zornih kotov obravnavale kmetijstvo, turizem, pogoje življenja in dela prebivalstva, komparativne prednosti razvoja, ipd, vendar jim ni sledila akcija, zato tudi spoznanja niso služila razvoju. Raziskave prav tako tudi niso tvorile kompleksen vpogled v problematiko območja in zato tudi ne izkazovale kompleksnih rešitev. Ambicije programa, ki je pred nami, so prav v tem, da združimo vse dosedanje raziskave in odkritja, jih dopolnimo s segmenti, ki še niso dovolj raziskani, in v končni fazi predlagamo aktivnosti po prioritetenem vrstnem redu, ki bodo potrebne za skladen in pospešen razvoj dela območja Suhe krajine, ki leži v matični občini Novo mesto.

* A. MELIK, Slovenija, Slovenska matica, Ljubljana, 1935

** Program razvoja Suhe krajine 1977-1985

0.4 Metodološka izhodišča

Če hočemo zagotoviti kompleksnost obravnavanja problematike območja, moramo projekt sestaviti iz treh delov in sicer:

1. iz analitičnega dela, ki opredeljuje in pojasnjuje dose danje trende in sedanje razvojno stanje,
2. programskega dela, ki opredeljuje prednosti in omejitve razvoja ter potrebe in možnosti razvoja
3. ter iz akcijskega dela, ki določa konkretne naloge in operacionalizira realizacijo nalog z vidika subjektov in ročnosti izvedbe.

Kompleksen projekt razvoja nekega območja, mora zajeti vse elemente, ki so med seboj vzročno - posledično povezani in jih lahko strukturiramo na naslednje sklope:

- razvojni cilji in naloge, vezane na prebivalstvo, demografski trendi, gospodinjstva in poselitev,
- razvojni cilji in naloge, vezane na naravne in ustvarjalne danosti v prostoru in njihovo izkoriščanje z vidika razvoja gospodarskih dejavnosti,
- razvojni cilji in naloge, vezane na prostor (centralnost naselij in njihova gravitacijska zaledja, storitvene dejavnosti terciarnega in kvartarnega sektorja, gospodarska infrastruktura) in ekologijo,
- razvojni cilji in naloge, vezane na socialno ogroženost prebivalstva.

Glede na zadovoljevanje potreb prebivalstva, živečega na območju, je smiselno elemente obravnavati z vidika pogojev za delo in pogojev za življenje. Obremenjenost prostora in ekologija se tu pojavljata kot eden bistvenih omejitvenih faktorjev pri načrtovanju razvoja tako pogojev za delo kot pogojev za življenje prebivalstva na analiziranem teritoriju.

Razvoj pogojev za delo bi morala biti, ob upoštevanju omejitvenih faktorjev, prednostna usmeritev razvoja vsakega območja. Danes je splošno znano dejstvo, da razvoj izključno le pogojev za življenje ni dovolj, ker moramo neko območje usposobiti za samostojni razvoj. Zato ni naključje, da na prvo mesto v nalogi postavljamo razvoj pogojev za delo, nato pa razvoj pogojev za življenje. Obema točkoma sledi konfrontacija razvojnih potreb z možnostmi prostora (lokacije), ekologije, finančnih možnosti. Rezultanta izboljšanih pogojev za delo in življenje je zmanjšanje socialne ogroženosti prebivalstva ter optimalna izkoriščenost naravnih virov.

Spričo obsežnosti naloge in njene kompleksnosti bomo problematiko obravnavali po induktivni in deduktivni metodi in na ta način pripravili program potrebnih investicij in drugih aktivnosti, ki bi jih bilo potrebno realizirati. Za samo izvedbo programa bo morala poskrbeti posebna skupina, ki bo pripravila akcijski program in skrbela za njegovo realizacijo. Kljub temu, da akcijski program ni predmet naloge, poudarjamo, da brez tega dela, projekt ne bo doživel realizacije v takšni meri kot bi jo sicer moral.

1. ANALITIČNA OBDELAVA POGOJEV ZA DELO

V okviru pogojev za delo bomo obravnavali vse štiri elemente: gospodarske dejavnosti, prebivalstvo, prostor in socialo, ki ustvarjajo, pogojujejo ali soblikujejo delovna mesta in druge gospodarske aktivnosti, ki so osnova človekovega produktivnega delovanja in doseganja sredstev za preživetje. Tako bomo obravnavali v okviru:

1. gospodarskih dejavnosti sedanje stanje gospodarstva, na ravne in ustvarjene danosti za njegov razvoj ter potrebe in možnosti razvoja, kar bo v končni fazi definirano z izborom prioriternih gospodarskih panog ter potrebnih naložb,
2. prebivalstva obstoječo in potencialno delovno silo ter potrebe in možnosti njene zaposlitve na teritoriju območja,
3. prostora obstoječe prostorske danosti ter možnosti uporabe prostora za razvoj dejavnosti kot konflikta med vrednostjo zemlje kot produkcijskega faktorja in vrednostjo prostora za razvoj drugih dejavnosti
4. socialne obstoječe socialne razmere prebivalstva ter možnost izboljšanja stanja z razvojem gospodarskih dejavnosti.

1.1 Analiza trendov in stanja

Razvoj območja in posameznih dejavnosti je mogoče predvidevati le na podlagi poznavanja stanja in dosedanjih razvojnih trendov ter izkušenj pri dosedanjem razvoju. Analiza stanja zahteva obsežnejše študije dopolnjene z anketami prebivalstva in drugimi metodami preučevanja sprememb in vplivov le-teh na razvoj območja. Spričo pomanjkanja časa bomo prisiljeni to fazi opredeliti s pomočjo dosedanjih raziskav, dopolnjenimi z najnovejšimi podatki in izhodišči ter krajšimi, manjkajočimi separatenimi študijami.

Območje Suhe krajine je bilo dokaj dobro raziskano že v preteklosti, čeprav so bile raziskave zgolj parcialne. Glede na to, da se stanje bistveno ne spreminja in, da tudi nova vlaganja predvsem v infrastrukturo niso dala razvojnega impulza, se bomo, pri opredeljevanju stanja in dosedanjih trendov razvoja v večji meri posvetili vzrokom dosedanjih (ne)uspešnih vlaganj in aktivnosti.

1.1.1 Gospodarske dejavnosti

1.1.1.1 Kmetijstvo

Kmetijstvo je bila in je še vedno osrednja dejavnost prebivalstva novomeškega dela Suhe krajine, čeprav zaradi slabših pogojev ne daje dovolj prihodkov za preživetje večjega števila prebivalstva, kar kaže tudi naslednje stanje:

1. Poljedelska proizvodnja

Značilno za sedanjo poljedelsko proizvodnjo v Suhi krajini so nizki pridelki (koruza - glavni posevek 58,9 q/ha, ajda 4q/ha, krompir - glavni posevek 150 q/ha, vrtnine - glavni posevek 147 q/ha, vrtnine - vmesni posevek - 23 q/ha, krmne rastline - glavni posevek 181 q/ha, krmne rastline - podsevki, naknadni posevek 118 q/ha in seno 51,2 q/ha).* Do podobnih ugotovitev je podal tudi Kmetijski inštitut Slovenije v študiji** in je kot pomemben vzrok za nizke pridelke navedel slabo založenost tal s hranilnimi snovmi in pomanjkljivo ali enostransko in nepravočasno osnovno in dopolnilno gnojenje.

2. Vinogradništvo

V novomeškem delu Suhe krajine je vinogradništvo relativno razvito. Kljub temu, da je bila že leta 1980 prepovedana gojitev samorodnice, v Suhi krajini še vedno prevladuje (v letu 1987 je bilo 11.000 žlahtnih trt, 12.000 domačih trt in 820.000 trt samorodnice***). Pridelak na trto je le minimalen. Celotno proizvodnjo prebivalci Suhe krajine predelajo in uporabijo za lastne potrebe.

3. Sadjarstvo

V Suhi krajini ni plantažnih nasadov, temveč pretežno samorodni sadovnjaki z ocenjenimi rodnimi drevesi: jabolka 8.500, hruške 3.000, češplje in slive 7.500, breskve 400 in orehi 600 rodnimi drevesi***. Pridelki sadja so zelo

* Podatki občine Novo mesto, ocene po uradnih statističnih virih PO 33 b.

** Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, Ljubljana, 1981

***Podatki občine Novo mesto, ocene po uradnih statističnih virih PO 33 b.

skromni: jabolka 0,40 q/ drevo (Slovenija 9,8 q), hruške 0,20 q/drevo (Slovenija 9,0 q), češplje in slive 0,10 q/drevo (Slovenija 5,2 q), breskve 0,10 q/drevo (Slovenija 7 q).

Prebivalstvo za svoje potrebe predela le okoli 10% pridelanega sadja, največ sliv in češpelj. Ker ni organiziranega odkupa, ostalo sadje v večini primerov propade.

4. Živinoreja

Velik del kmetijskih zemljišč, posebno na območju južno od Krke, ni sposobnih za njivsko obdelavo, kar je bil že v preteklosti glavni vzrok za preusmeritev kmečkih gospodarstev v živinorejo. Trendi gibanja živine so bili naslednji:

Območje	Živina	1900	1971	1981	1991
HINJE	govedo	...	616	612	488
	konji	...	178	145	59
	prašiči	...	336	220	73
	ovce	...	8	30	61
ZUZEMBERK	govedo	...	1.732	2.178	1.851
	konji	...	372	323	156
	prašiči	...	1.347	1.171	355
	ovce	...	24	91	49
SKUPAJ	govedo	4.451	2.348	2.790	2.339
	konji	213	550	468	215
	prašiči	1.201	1.683	1.391	428
	ovce	681	32	121	110

Tabela 1: Dinamika staleža živine

Vir podatkov: za leto 1900 - Gemeindelexikon von Krain, Wien 1905, za leti 1971 in 1981 Zavod SR Slovenije za statistiko - popis živine in za leto 1991 Zavod R Slovenije za statistiko - popis prebivalstva, prvi podatki po naseljih

Suha krajine je usmerjena predvsem v govedorejo. Stalež živine od leta 1900 pada. Po oceni Kmetijskega inštituta Slovenije* je bil leta 1981 stalež živine za 30% pod povprečjem Republike Slovenije.

* Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, Ljubljana, 1981

5. Kmetije v Suhi krajini

Osnovni dejavniki, ki opredeljujejo možnosti za razvoj kmetijstva na območju Suhe krajine, so analizirani zelo podrobno v študiji Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, ki jo je izdelal Kmetijski inštitut Slovenije (v nadaljevanju KIS) leta 1981. Kljub enemu desetletju, ki nas loči od tedaj, se bistveno niso spremenile ne le naravne razmere, ampak tudi ne poseljenost, izraba tal in splošne gospodarske razmere. Zaključki te študije imajo tako še vedno polno veljavo in jih tu ne bomo posebej ponavljali.

Sedanje stanje v kmetijstvu novomeškega dela Suhe krajine smo ocenili z vrednotenjem nekaterih informacij o obsegu kmetijske pridelave. Ker je živinoreja osnova kmetijstva in preživetja v tem koncu Slovenije, nas je predvsem zanimal stalež živine, stanje kmetijskih zgradb, strojev in opreme ter seveda obseg prodaj kmetijskih pridelkov kot vir prihodkov kmečkega gospodarstva. Zbiranje osnovnih podatkov smo izvedli ob pomoči strokovnjakov Kmetijske svetovalne službe, Kmetijske zadruga Krka TZO Suha krajina Žužemberk in Ribogojnice Emona Dvor. Uporabili smo tudi prve rezultate popisa prebivalstva leta 1991 in druge razpoložljive statistične evidence ter strokovna gradiva. Popis prebivalstva 1991 je zajel tudi zasebna gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom, če imajo vsaj 10 arov zemljišč ali manj kot 10 arov obdelovalnih zemljišč, vendar z najmanj določenim številom živine (kravo in tele ali kravo in mlado goved ali kravo in dve odrasli drobnici ali pet odraslih ovac ali tri odrasle prašiče ali štiri odrasle ovce in prašiča skupaj ali 50 odrasle perutnine ali 20 čebeljih družin). Zal še nismo imeli na voljo rezultate obdelave agrokarte, ki bi nudila najnovejše informacije o stanju in potencialih kmetijskih zemljišč.

Študija KIS, katere rezultate za leto 1980 povzemamo, je temeljila na takrat razpoložljivih statističnih podatkih, podatkih katastrskih uradov, matičnih uradov, občinskih skupščin, kmetijske zadruga, ribogojnice in drugih gradivih ter predvsem na rezultatih anketiranja kmečkih gospodinjstev, ki je bilo opravljeno decembra 1979 leta. Anketa je zajela tista gospodinjstva v suhokranjskem delu novomeške občine, ki so redila vsaj eno glavo velike živine ali imela več kot tri hektare kmetijske zemlje. Bila je torej precej bolj restriktivna in je zato zajela manj gospodinjstev kot popis v letu 1991.

Osnovne proizvodne zmogljivosti kmetijstva in njihovo gibanje ilustriramo z nekaterimi primerjavami med letoma 1980 in 1990. Neposredna primerjava med posameznimi podrobnejšimi postavkami med letoma 1980 in 1990 je zaradi že navedenih metodoloških posebnosti ene in druge raziskave nekoliko omejena.

a) Osnovni podatki o kmetijah in kmečkem prebivalstvu

Uradna statistika je na območju Suhe krajine ob popisu v letu 1991 identificirala 907 kmetij, od tega 717 v krajevni skupnosti Žužemberk in 190 v krajevni skupnosti Hinje. Ob popisu prebivalstva leta 1981 je bilo še 916 kmetij (posebna obdelava KIS), od tega 703 v krajevni skupnosti Žužemberk in 213 v krajevni skupnosti Hinje. Število kmetij se je tako po statističnih podatkih zmanjšalo le za 1%.

V študiji KIS za leto 1980, katero privzemamo za izhodišče in s katero vzporejamo kasnejše podatke, je anketa zajela v krajevni skupnosti Žužemberk 556 in v krajevni skupnosti Hinje 250, skupaj torej 806 kmečkih gospodinjstev. Pri tem je bilo 64 (oziroma v primerjavi s statistično izkazanimi 174 od vseh 916) od članov domačega gospodinjstva neobdelanih kmetij. Po oceni Kmetijske svetovalne službe za Suho krajino pa v letu 1991 167 od vseh 907 kmetij (kar 18,4%) ne obdelujejo več člani domačega gospodinjstva, tako da so bodisi neobdelane zaradi starosti, bolezni ali nezainteresiranosti, bodisi dane v najem, bodisi opuščene ali nenaseljene.

V primerjavi z letom 1980 je šel razvoj v dve smeri: v krajevni skupnosti Hinje se je zmanjšalo število vseh kmetij in tudi število od domačih članov gospodinjstva obdelanih kmetij. V krajevni skupnosti Žužemberk pa se je število kmetij celo povečalo.

Po podatkih Kmetijske TZO Suha krajina so do leta 1990 uspeli 385 kmetij evidentirati kot z zakonom zaščitene kmetije, medtem ko je leta 1980 zaščiteneh kmetij le 191. (Podatki o kmetijah so prikazani tudi v tabeli 2).

b) Kmetije, ki se ukvarjajo z živinorejo

Kmetij, ki redijo živino, je po oceni Kmetijske svetovalne službe v letu 1990 v Suhi krajini še 565 ali za petino manj kot leta 1980 in sicer v krajevni skupnosti Žužemberk za 14% manj in v krajevni skupnosti Hinje celo za tretjino manj.

Povprečni stalež goveje živine 3.535 glav v letu 1990 je za polovico večji od števila živine, navedene v rezultatih popisa 1991. Primerjava povprečnega števila s številom goveje živine iz anketi za leto 1980 kaže tako porast za 31%, popisni podatek pa 13%-no zmanjšanje. Kmetija v Suhi krajini redi v povprečju še vedno le 2,3 krave, 1,7 teleta, 1,7 plemenske telice ali 3,2 pitanca.

Podobni sta ocena in popisni podatek pri konjih, ki jih gojijo le še 215 na 198 kmetijah, kar je le pol toliko kot leta 1980.

Elementi	KS HINJE			KS ZUZEMBERK			SKUPAJ		
	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks
- število prebivalcev	989	810	81,9	3.971	3.874	97,6	4.960	4.684	94,4
- število vseh gospodin.	275	256	93,1	1.057	1.118	105,8	1.332	1.374	103,2
- število kmetij (250)213		190	89,2	(556)703	717	102,0	(806)916	907	99,0
- število prebivalcev na kmetijah (803)859				(2184)2879			(2987)3738		
- število zaščitenih kmetij	0			191			191	385	201,6
- število čistih kmetij	84			95			179	0	
- število mešanih kmetij	81			329			410		
- število dopolnil. kmetij	23			57			80		
- število ostarelih kmetij	27			46			73		

Tabela 2: Podatki o kmetijah

Elementi	HINJE			ZUZEMBERK			SKUPAJ		
	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks
- število kmetij, ki redijo živino	202	133	65,8	500	432	86,4	702	565	80,5
- število kmetij, ki redi krave	169	124	73,4	455	384	84,4	624	508	81,4
- število krav	313	233	74,4	884	946	107,0	1.197	1.179	98,5
- število kmetij, ki redi teleta	64	124	193,8	168	388	231,0	232	512	220,7
- število telet	83	175	210,5	320	705	220,3	403	880	218,3
- število kmetij, ki redi pl. telice	55	75	136,4	186	231	124,2	241	306	127,0
- število plemenskih telic	66	101	153,0	251	409	162,9	317	510	160,9
- število kmetij, ki redi gov. pitance	75	89	118,7	274	214	78,1	349	303	86,8
- število govejih pitalcev	128	181	141,4	651	785	120,6	779	966	124,0
- število kmetij, ki redi govedo	185	126	68,1	480	455	94,8	665	581	87,4
- Skupaj število govedi - povprečno	590	690	116,9	2.106	2.845	135,1	2.696	3.535	131,1
- Skupaj število govedi - popis 31.3.	590	488	82,7	2.106	1.851	87,9	2.696	2.339	86,8
- število kmetij, ki redi konje	154	61	39,6	254	137	53,9	408	198	48,5
- število konj (povprečno)	157	65	41,4	274	151	55,1	431	216	50,1
- število konj - 31.3 (popis)	157	59	37,6	274	156	56,9	431	215	49,9
- število stajišč (govedo + konji) 31.3 - popis	747	547	73,2	2.380	2.007	84,3	3.127	2.554	81,7
- število stajišč - povprečno	747	755	101,0	2.380	2.996	125,9	3.127	3.751	119,9
- število kmetij, ki redi prašiče	161	58	36,0	418	331	79,2	579	389	67,2
- število prašičev - povprečno	319	125	39,2	1.021	724	70,9	1.340	849	63,4
- število prašičev - 31.3 (popis)	319	73	22,9	1.021	355	34,8	1.340	428	31,9
- STOJISČ (gov.+konji+prašiči)-31.3.	1.066	672	63,0	3.401	2.731	80,3	4.467	3.403	76,2
- STOJISČ (gov.+konji+prašiči)-povpreč.	1.066	880	82,5	3.401	3.720	109,4	4.467	4.600	103,0
- število kmetij, ki redi ovce ali koze		6			22			28	
- število koz in ovac - povprečje		90			110			200	
- število koz in ovac - 31.3. popis		61			49			110	

- GVZ	785	709	90,3	2.475	2.838	114,6	3.261	3.547	108,8
- število kmetij, ki redi perutnino (>20)									
- število perutnine		1.538			5.435			6.973	

Tabela 3: Živina na kmetijah

Vir podatkov v tabelah 2 in 3: študija KIS za leto 1980, prehodni rezultati popisa prebivalstva 1991 in ocena Kmetijske svetovalne službe za leto 1990

Elementi	HINJE			ZUZEMBERK			SKUPAJ		
	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks
- število starih in dotrajanih hlevov	36	36	100,0	110	67	60,9	146	103	70,5
število stojišč v njih		146			364			510	
- število starih a še uporabnih hlevov	117	108	92,3	244	259	106,1	361	367	101,7
število stojišč v njih		570			1.397			1.967	
- število obnovljenih hlevov	73	29	39,7	106	102	96,2	179	131	73,2
število stojišč v njih		211			770			981	
- število novih hlevov	5	18	360,0	75	93	124,0	80	111	138,8
število stojišč v njih		233			1.226			1.459	
- SKUPNO število hlevov	231	195	84,4	535	521	97,4	766	716	93,5
Neugotovljena stojišča		27			408			435	
- SKUPNO število stojišč	1.171	1.187	101,4	3.855	4.165	108,0	5.026	5.352	106,5
- od tega prostih stojišč-povprečno	105	307	292,6	454	445	98,0	559	752	134,6
- število kmetij, ki silirajo krmo	0	8		9	104	1155,6	9	112	1244,4
- število silosov		13			165			178	
- prostornina silosov v m ³		660			7.713			8.373	
- število traktorjev	17	139	817,6	140	379	270,7	157	518	329,9
- število traktorskih prikolic	0	0		3	24	800,0	3	24	800,0
- število nakladalnih prikolic	0	16		21	144	685,7	21	160	761,9
- število sodov za gnojevko	4	6	150,0	7	61	871,4	11	67	609,1
- število motornih kosilnic	122	129	105,7	367	389	106,0	489	518	105,9
- število obračalnikov	8	43	537,5	110	313	284,5	118	356	301,7
- število puhalnikov	58	87	150,0	202	280	138,6	260	367	141,2
- število silokombajnov	0	1		3	57	1900,0	3	58	1933,3
- število prevetrovalnih naprav	3	18	600,0	11	36	327,3	14	54	385,7
- število molznih strojev	1	17	1700,0	14	60	428,6	15	77	513,3
- število trosilnikov za hlevski gnoj	0	2		3	38	1266,7	3	40	1333,3
- kiper prikolica		8			97		0	105	
- nakladal. za gnoj		0			23		0	23	
- trosilec mineralnih gnojil		1			24		0	25	

Tabela 4: Zgradbe, stroji in oprema kmetij v Suhi krajini

Vir podatkov: študija KIS za leto 1980, ocena Kmetijske svetovalne službe za leto 1990

ferimiva pima jave!

Tudi število prašičev in kmetij, ki jih redi, se je v zadnjih desetih letih zmanjšalo za tretjino, na 849 prašičev na 389 kmetijah. Glede na datum popisa je razumljivo, da je popisni podatek za polovico nižji.

Gojenje drobnice se v Suhi krajini še vedno ni razširilo, saj je zaenkrat prisotnih le 28 rejcev z 200 ovcami.

Tudi perutnino redijo na kmetijah izključno v obsegu, ki zadovoljuje lastne potrebe.

Če zelo grobo poenostavimo, da predstavlja vsaka glava goveje živine, konjev in prašičev svoje stojišče, pridemo do 4.600 zasedenih stojišč v suhokranjskih hlevih (ki imajo sicer običajno ločen prizidek za svinjski hlev).

c) Opremljenost kmetij z zgradbami, stroji in opremo

Poenostavljeno štetje zgradb, opreme in strojev je pokazalo, da se je število hlevov v zadnjem desetletju sicer zmanjšalo za 6,5%, a se je hkrati zaradi večjega števila stojišč v novih hlevih za enak odstotek povečalo število stojišč. Celo v krajevni skupnosti Hinje, kjer se je število hlevov zmanjšalo za polnih 15%, se je število stojišč ohranilo. V obstoječih suhokranjskih hlevih je prostora za približno 5.350 prašičev, konj in goveje živine. V 103 starih in dotrajanih hlevih je 510 stojišč, v 367 starih, a še uporabnih hlevih 1.967, v 131 obnovljenih hlevih 981, v 111 novih hlevih 1.459, v nerazvrščenih hlevih pa 435 stojišč.

Glede na stalež živine bi torej lahko rekli, da imamo okrog 750 prostih stojišč v obstoječih hlevih. Vendar so v zadnjem desetletju potekajoči procesi povzročili, da so na 137 kmetijah prenehali rediti živino, istočasno pa so številni kmetje postavili nov drugi hlev, pri čemer so staremu ali spremenili namembnost ali ga še zadržali praznega. So pa tudi posamični primeri, ko prazni samevajo povsem novi ali obnovljeni hlevi, ker se je zaradi družinskih razmer ali zaradi drugih razlogov rejcu podrl svet. Zato lahko v globalu opravičimo nadaljne obnove starih in gradnje novih hlevov s potrebo po strukturnih prilagoditvah in še neizkoriščenim potencialom kmetijskih površin.

Neizkoriščen potencial nudijo tudi kmetijski stroji in oprema, ki so jo kmetje v Suhi krajini v zadnjem desetletju množično dokupovali, seveda pretežno z zaslužkom iz nekmetijskih dejavnosti. Groba ocena kaže, da imajo kmetje že preko 500 traktorjev in se je v zadnjih desetletjih njihovo število več kot potrojilo, število traktorskih priključkov pa se je povečalo med tri in osemkrat. Izboljšave pri tehnologiji spravila krme se zrcalijo tudi v dejstvu, da so zgradili na prek sto kmetijah 180 novih silosov s povprečno prostornino blizu 50 kubičnih metrov. (Tabela št. 4).

č) Intenzivnost kmetovanja

Intenzivnost kmetovanja lahko merimo tudi s porabo reprodukcijskega materiala oziroma gnojil, krmil, zaščitnih sredstev in semen. Poraba tega materiala močno pada, kar kažejo tudi naslednji podatki:

Repromaterial	Obdobje	Povprečna letna prodaja v kg na kmetijo
mineralna gnojila	1977-79	660
	1980-86	243
močna krmila	1977-79	160
	1980-86	19
zaščitna sredstva	1977-79	5
	1980-86	4
semenska pšenica	1977-79	10
	1980-86	2
semenska koruza	1977-79	1
	1980-86	2

Tabela 5: Povprečna letna prodaja repromateriala na kmetijo

Vir podatkov: Za obdobje 1977-79 Kmetijski inštitut Slovenije, stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, ... stran 17; za obdobje 1980-86 KZ TZO Suha krajina

d) Tržnost kmetij

Ker je pridelava za trg vir ustvarjanja prihodkov, je pomembno, kolikšen je odkup kmetijskih pridelkov. Zaradi naravnih pogojev pridelovanja, ki omogočajo predvsem travniško - govedorejsko usmeritev, je ključnega pomena proizvodnja mleka in mesa.

Število kmetij, ki so prodale mleko, se je v zadnjem desetletju sicer le rahlo zmanjšalo (na 410), se pa dogajajo veliki strukturni premiki. Število kmetij, ki oddaja do 2000 litrov mleka letno se je namreč zmanjšalo skoraj za 40%, medtem ko je število in delež večjih pridelovalcev mleka naraščal.

Mnogo občutneje je upadlo število kmetij, ki prodajajo živino. Medtem ko je leta 1980 prodalo živino še 400 kmetov, je v letu 1990 le še 224 kmetij oddalo živino v organiziran odkup preko Kmetijske zadruga. Podobno kot pri mleku se je prepolovilo število malih ponudnikov in povečalo število tistih, ki oddajajo nad 2000 kg žive teže.

Elementi	HINJE			ZUZEMBERK			SKUPAJ		
	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks	1980	1990	indeks
- število kmetij, ki so prodale mleko	144	114	79,2	289	296	102,4	433	410	94,7
. do 2000 litrov letno	82	45	54,9	164	106	64,6	246	151	61,4
. od 2001 do 5000 litrov letno	55	55	100,0	99	137	138,4	154	192	124,7
. od 5001 do 10.000 litrov letno	6	12	200,0	20	35	175,0	26	47	180,9
. od 10.001 do 20.000 litrov	1	2	200,0	4	14	350,0	5	16	320,0
. nad 20.000 litrov	0	0		2	4	200,0	2	4	200,0
- število kmetij, ki so prodale živino	108	39	36,1	292	185	63,4	400	224	56,0
. do 500 kg letno	63	26	41,3	138	78	56,5	201	104	51,7
. od 501 do 1000 kg letno	32	6	18,8	90	45	50,0	122	51	41,8
. od 1001 do 2000 kg letno	12	5	41,7	50	44	88,0	62	49	79,0
. od 2001 do 5000 kg	1	2	200,0	13	14	107,7	14	16	114,3
. nad 5000 kg letno	0	0		1	4	400,0	1	4	400,0
- število kmetij, ki so prodale krompir	4	0		71	1	1,4	75	1	1,3
. do 1000 kg letno	1	0		43	0		44	0	
. od 1001 do 2000 kg letno	0	0		23	0		23	0	
. od 2001 do 5000 kg letno	2	0		3	1	33,3	5	1	20,0
. od 5001 do 10.000 kg letno	1	0		2	0		3	0	
- število kmetij, ki so prodale izdelke domače obrti	160	33	20,6	10	2	20,0	170	35	20,6
- število kmetij, ki so opravljale storitve	11	4	36,4	42	14	33,3	53	18	34,0
- število kmetij s tržno proizvodnjo	203	190	93,6	387	498	128,7	590	688	116,6

Tabela 6: Trfnost kmetij

Vir podatkov: študija KIS za leto 1980, ocena Kmetijske svetovalne službe za leto 1990

Krompir v Suhi krajini v letu 1990 praktično ni bil tržno blago, saj je bila izjemno slaba letina.

Nerazveseljivo je dejstvo, da se je v zadnjem desetletju tudi bistveno zmanjšalo število kmetij, ki je svoje dohodke dopolnjevalo s prodajo izdelkov domače obrti ali z nudenjem storitev drugim kmetijam ali nekmečkemu prebivalstvu.

Tudi če bi hipotetično vsaka kmetija pridobivala dohodek le iz enega naštetega vira, bi ostalo preko 200 kmetij, ki ne proizvajajo kmetijskih pridelkov za trg, ampak jih porabijo izključno za lastno oskrbo. V resnici je takšnih kmetij bistveno več. Ob omejevanju dohodkov iz zunajkmetijskih dejavnosti, izgubi zaposlitve ali drugih virov utegne postati živinoreja v Suhi krajini brez ustreznih državnih programov razvoja in znatne finančne podpore ponovno sinonim za revščino in brezperspektivnost.

6. Tržni presežki

Tržni presežki kmetijskih proizvodov so se v Suhi krajini gibali v naslednjih okvirjih:

Tržni presežki	1976-79	1980-86	1987	1988	1989
- mleko (0001)	1.600	1.566	1.409	1.539	1.545
- teleta (t)	30	38	44	45	40
- mlado pitano govedo (t)	140	261	175	198	112
- ostalo klavno govedo (t)	120	27	16	16	9
- konji (kosov)	89	102	84
- prašiči (t)	...	-	-	-	-
- pšenica (t)	29	16	4
- krompir (t)	130	418	143	20	56
- povrtnine (t)	...	57	55	10	8

Tabela 7: Tržni presežki kmetijskih proizvodov

Vir podatkov: M-KZ Krka Novo mesto

Tržni presežki, razen pri prodaji mleka, kjer lahko prodajo ocenimo kot stagnantno, so se v zadnjih treh letih močno zmanjšali. Delno to ugotovitev lahko povezujemo z zmanjševanjem tržnosti posameznih kmetij in njeno preorientacijo v mlečno proizvodnjo ter z zmanjševanjem obdelave kmetijskih zemljišč in poljedelsko proizvodnjo.

Tržni presežki (trgovinski odkup) dopolnilnih dejavnosti pa se je v zadnjih dveh letih gibal v naslednjih okvirjih:

Proizvod	AJDOVEC		ZUZEMBERK		DVOR		HINJE		ZVIRCE		SKUPAJ		
	1988	1989	1988	1989	1988	1989	1988	1989	1988	1989	1988	1989	
GOZDNI SADEZI													
- lisičke	kg	143	552	649	656	331	910	414	2.826	12	156	1.549	5.100
- sveže gobe	kg	85	-	2.672	7	3.212	14	11.415	756	3.567	104	20.951	881
- suhe gobe	kg	94	35	60	-	72	9	315	52	50	2	591	98
- štorovke	kg	2.051	188	90	-	-	-	-	-	-	-	2.141	188
ZELISCA	kg	284	49	281	365	35	93	882	795	49	-	1.531	1.302
KMET. PROIZVODI													
- goveje kože	kg	-	-	1.885	1.234	-	-	-	-	-	-	1.885	1.234
- svinj. kože	kg	-	-	948	290	-	-	-	-	-	-	948	290
- telečje kože	kg	-	-	52	45	-	-	-	-	-	-	52	45
- polti	kg	-	-	310	333	868	1.016	-	-	-	-	1.178	1.349
- jajca	kos	-	-	19.200	37.050	7.560	13.440	-	-	-	-	26.760	50.490
- grozdje	kg	-	-	3.067	-	-	-	-	-	-	-	3.067	-
- čreva	kos	-	-	3.660	1.390	-	-	-	-	-	-	3.660	1.390
- paprika	kg	-	-	-	931	-	-	-	-	-	-	-	931
DRUGI PROIZVODI													
- drva	m ³	15	10	-	-	-	-	30	-	-	-	45	10
- zobotrepci 000	kos	-	-	38	49	5	2	2.706	2.459	886	869	3.634	3.379
- nasadila	kos	-	-	250	315	-	-	35.997	47.511	-	-	35.447	47.826
- snežni k.	kos	-	-	-	-	-	-	8.900	4.875	-	-	8.900	4.875
- fitolovke	kos	-	-	-	-	-	-	10.500	5.050	-	-	10.500	5.050
- apno	kg	-	-	-	-	-	-	3.000	3.600	-	-	3.000	3.600
- lesno oglje	kg	-	-	-	-	-	-	1.290	2.500	-	-	1.290	2.500
- les	m ³	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3

Tabela 8: Tržni presečki dopolnilnih dejavnosti

Vir podatkov: M-KZ Krka Novo mesto

Prebivalstvo Suhe krajine pridobiva dodatne presežke tudi iz dopolnilnih dejavnosti. Trenutno so organizirani odkupi gozdnih sadežev, zelišč, drugih kmetijskih proizvodov in proizvodov na bazi lesa. Medtem ko je odkup v Žužemberku in Dvoru usmerjen predvsem v gozdne sadeže, zelišča in druge kmetijske proizvode, pa je v Hinjah in Žvirčah predvsem v gozdne sadeže, zelišča in proizvode iz lesa.

1.1.1.2 Gozdarstvo

V novomeškem delu Suhe krajine je po podatkih katastra 8.331 ha gozdov, od tega je še trenutno v družbeni lasti 2.730 ha ali 32,8%. Z gozdovi je doslej gospodarilo Gozdno gospodarstvo Novo mesto s tremi enotami. Povprečni letni prirasti lesne mase in etati so bili naslednji:

območje GGE	Povprečni prirast	Letni etat
GGE Žužemberk	4,8 m ³ /ha	3,4 m ³ /ha
GGE Brezova reber	10,4 m ³ /ha	7,3 m ³ /ha
GGE Soteska	8,7 m ³ /ha	8,1 m ³ /ha
SKUPAJ	6,0 m ³ /ha	4,4 m ³ /ha

Tabela 9: Povprečni letni prirast lesne mase in etat

Vir podatkov: GG Novo mesto

Na območju Suhe krajine so gozdni sestoji zelo različni. Najboljši sestoji so na območju gozdov Brezove rebri, sorazmerno dobri na območju, ki ga je doslej pokrivala Gozdno-gospodarska enota Soteska in slabi na območju Hinj in preostalega dela Žužemberka.

Etati so precej nižji od prirasta lesne mase predvsem zaradi prenizkega poseka v privatnih gozdovih. Od letnega etata gre v prodajo okoli 57% posekanega lesa ali 20.800 m³: za tehnične namene okoli 70%, ostalih 30% pa za drva. Struktura prodaje lesa v Sloveniji je bistveno ugodnejša, saj gre kar 90% posekanega lesa za tehnične namene, kar spet priča o slabši kakovosti lesa suhokranjskih gozdov predvsem v zasebni lasti.

1.1.1.3 Industrija, gradbeništvo in proizvodna obrt

V suhokranjskem delu občine Novo mesto so štiri družbena podjetja oziroma enote, ki nudijo možnost zaposlovanja aktivnega prebivalstva iz tega območja in sosednjih območij. V krajevni skupnosti Žužemberk sta ISKRA KEKO in Gradbenik ter na Dvoru Ribogojnica, v krajevni skupnosti Hinje pa je od leta 1986 obrat ISKRE KEKO v Žvirčah.

ISKRA KEKO je večje podjetje, ki ga po velikosti kapitala

in številu zaposlenih uvrščamo že med večja srednja podjetja s perspektivnimi proizvodnimi in izvozno naravnanimi programi. Gradbenik je majhno gradbeno podjetje z večjimi poslovnimi težavami, ki se trenutno bori za preživetje. Obrat ISKRE je malo podjetje tehnološko in tehnično povezano z matičnim podjetjem v Žužemberku. Ribogojnica je enota ljubljanskega družbenega podjetja Emona.

Proizvodne obrti je malo, saj lahko v to zvrst štejemo le naslednje obrtnike:

Lokacija	Dejavnost	Št. zaposl.
Prapreče/Zužemberk	izdelava drobnih kovinskih predmetov	-
D. Ajdovec	mizarstvo	2
G. Ajdovec	mizarstvo in žaganje lesa	8
Dvor	mizarstvo	12
Dvor	izdelovanje drobnih predmetov iz lesa	1
Poljane	izdelovanje opeke in tesarstvo	2
Prapreče/Zužemberku	kovinska galanterija	-
Prapreče/Zužemberku	kovinska galanterija	-
SKUPAJ	8 obrtnikov	25

Tabela 10: Proizvodna obrt

Vir podatkov: Sekretariat za družbeni razvoj občine Novo mesto, stanje na dan 15/10-1991

Obratovalnice proizvodne obrti (8 obrtnikov) so skoncentrirane na treh območjih in sicer: na območje severo zahodno od naselja Žužemberk, na Ajdovski planoti in na območju naselja Dvor. V ostalih naseljih proizvodna obrt ni zastopana. Na Ajdovski planoti in Dvoru je obrt usmerjena v obdelavo lesa, v žužemberskem predelu pa v kovinsko galanterijo in proizvodnjo gradbenega materiala.

Proizvodno podjetništvo se na tem območju še ni uveljavilo. Trenutno posluje le podjetje ERGO na Dvoru, ki proizvaja galanterijo in opremo.

1.1.1.4 Trgovina

Trgovina nastopa v dveh funkcijah in sicer: kot gospodarska dejavnost in kot oskrbna dejavnost. Na območju Suhe

krajine so v družbenem sektorju le prodajalne večjih podjetij, ki imajo sedež izven območja, z izjemo prodajaln v sklopu M-KZ Krka TZO Suha krajina, ki pa se poleg trgovine ukvarja s kmetijsko dejavnostjo. Z razvojem podjetništva in obrtništva se je tudi na tem območju pojavilo nekaj poslovalnic zasebnega sektorja.

Lokacija	Dejavnost	Prod. p. v m3	Skl. p. v m3	Zap.
ZUZEMBERK				
<u>Družbeni sektor</u>				
- Dolenjka	živila	261	200	16
- TTL Ljubl.	drugo blago	20	10	2
- MKZ TZO	mešano blago	358	506	12
<u>Zasebna podjetja</u>				
- 1 registr.	živila			
<u>Obrtniki</u>				
- 1 redni ob.	tobačni izdelki			
- 1 popoldan	tekstil in drugo blago			
VRHOVO				
<u>Obrtniki</u>				
- 1 redni ob.	prodaja mešanega blaga			
SMIHEL PRI ZUZEMBERKU				
<u>Družbena podjetja</u>				
- MKZ TZO	mešano blago	40	20	1
<u>Obrtniki</u>				
- 1 redni ob.	trgovina			
DVOR				
<u>Družbena podjetja</u>				
- Mer. Stand.	mešano blago	130	96	9
- MKZ TZO	mešano blago	90	65	5
- Petrol	naftni derivati	253	59	5
<u>Zasebna podjetja</u>				
- 1 registr.	usnje, kovine, gradb. m., drugo			
DOLNJI AJDOVEC				
<u>Družbena podjetja</u>				
- MKZ TZO	mešano blago	40	14	2
GORNJI AJDOVEC				
<u>Obrtniki</u>				
- 1 redni ob.	prodaja v premičnem objektu			
HINJE				
<u>Družbena podjetja</u>				
- MKZ TZO	mešano blago	60	48	3
<u>Obrtniki</u>				
- 1 redni ob.	živila			
ZVIRČE				
<u>Družbena podjetja</u>				
- MKZ TZO	mešano blago	24	30	1

SELA/HINJAH

Obrtniki

- 1 redni ob. mešano blago

Tabela 11: Trgovina

Vir podatkov: Za družbena podjetja - Zavod Republike Slovenije za statistiko, trg 41. Za podjetja in obrtnike - Skretariat za družbeni razvoj občine Novo mesto

Trgovina kot gospodarska panoga je v Suhi krajini manj pomembna, kljub temu, da zaposluje 64 delavcev - 35 na gravitacijskem območju Žužemberka, 23 na območju Dvora in 6 delavcev na območju Hinj. Njena funkcija je usmerjena pretežno v oskrbo prebivalstva.

1.1.1.5 Gostinstvo

Gostinstvo kot gospodarska dejavnost je v Suhi krajini tako kot trgovina manj pomembna dejavnost, saj njene kapacitete služijo le lokalnemu prebivalstvu, kar nam pričajo tudi naslednji podatki:

Lokacija	Rang objekta	Lastništvo
HINJE	gostilna	zasebno last.
ZUZEMBERK	slaščičarna	zasebno last.
	gostilna	zasebno last.
	gostilna	MKZ TZO S.K.
GOR. AJDOVEC	bife	zasebno last.
	gostišče Frata	
SMIHEL/ZBK	gostinstvo	zasebno last.
DVOR	gostilna	zasebno last.
	bife	MKZ TZO S.K.
	gostišče	zasebno last.
	gostišče	zasebno last.
SADINJA VAS	bife	zasebno last.
LASČE	gostišče	zasebno last.

Tabela 12: Gostinstvo v Suhi krajini

Vir podatkov: različni viri

Poleg navedenih gostinskih enot je tudi bife pri prodajalni Dolenjke v Žužemberku.

Vse te lokalne enote ne dajejo večjih dohodkov lokalnim območjem, temveč zaposlujejo določeno, manjše število prebivalstva in lastnikom lokalov.

1.1.1.5 Storitvena obrt

Na območju Suhe krajine obstaja le zasebna obrt naslednjih strok:

Lokacija	Dejavnost	Št. delav.
DVOR	svet., projekt. gradb.- -tehnične dokumentacije	-
	kovaštvo	-
	prevoznništvo	-
	prevoz s konjsko vprego	-
	avtoprevoznništvo	-
	frizerstvo	1
	foto, posoj. video kaset, prodaja srečk	-
	oblaganje z umetnim in na- ravnim kamnom	-
	pop. in vzdr. obdelov. strojev in urnih mehanizmov	-
ZUZEMBERK	čevljarstvo	-
	frizerstvo	1
	avtoprevoznništvo	-
	avtoprevoznništvo	-
	avtoprevoznništvo	-
	pralnica in likalnica	-
	frizerstvo	-
	gradbena mehanizacija	1
	servis gosp. aparatov	-
DRASČA VAS	mlinarstvo	-
DESEČA VAS	ključavničarstvo	-

Tabela 13: Obrtniki storitvene obrti

Vir podatkov: Sekretariat za družbeni razvoj občine Novo mesto, stanje 15/10-1991

Pri obrtnih storitvah prevladuje prometna usmeritev - to je avtoprevoznitvo. Obrtnih storitev in popravil ter osebnih storitev in storitev gospodinjstvom je izredno malo. Tudi zaposlenih delavcev pri obrtnikih je izredno malo. Storitvena obrt kot gospodarska dejavnost praktično omogoča le zaposlitev obrtnikov in eventuelno ustrezne dohodke njihovim družinam.

1.1.2 Prebivalstva

Pogoje za delo ustvarjajo tudi prebivalci s svojim delovnim potencialom in znanjem, ki ga posedujejo, zato bomo v pričujoči točki preučevali kakšni so delovni potenciali prebivalstva in kakšne pogoje razvoja gospodarstva nudijo.

1.1.2.1 Delovni in zaposlitveni kontingenti

Iz popisa leta 1981 izhaja, da je v Suhi krajini manj delovno sposobnega prebivalstva, kot v povprečju države. Posebno majhen odstotek je delovno sposobnih žensk v skupnem številu ženske populacije. Tako je bilo leta 1981 na celotnem območju delovno sposobnega prebivalstva (brez delavcev na začasnem delu v inozemstvu) skupaj 2.845 ali 57,8% populacije (v Sloveniji 63,4%), leta 1987 pa 1750 (brez delavcev na začasnem delu v inozemstvu ter kmetov, ki delajo na svojih kmetijah). Glede na trende izseljevanja ter zaradi slabe starostne strukture ocenjujemo, ker eksplicitnih podatkov popisa leta 1991 še nimamo, da se je število delovno sposobnega prebivalstva od leta 1987 do leta 1991 še zmanjšal v večini naselij ter na območju kot celoti.

V letu 1981, kar izhaja iz popisa, je bil v Suhi krajini delež aktivnih prebivalcev v skupnem številu prebivalstva večji kot v povprečju Slovenije. Posebno visoka je aktivnost žensk, kar nedvomno izhaja iz dejstva, da se veliko žensk ukvarja s kmetijstvom kar nastopa kot posledica večjega števila mešanih delavsko - kmečkih gospodinjstev. Visoka je tudi stopnja aktivnosti ostarelih prebivalcev, predvsem tistih, ki jim je kmetijstvo edini vir preživetja.

Po posameznih naseljih je število delovno sposobnega in aktivnega prebivalstva različna, kar nam pričajo tudi naslednji podatki:

1. Delovno sposobno prebivalstvo

Krajevna skupnost	nad 63%	61-63%	58-60%	55-57%	<55%
Hinje	2	2	-	3	4
Zužemberk	17	6	6	4	9
SKUPAJ	19	8	6	7	13

Tabela 14: Število naselij z opredeljenimi deleži delovno sposobnega prebivalstva

Vir podatkov: Popis prebivalstva 1981

2. Aktivno prebivalstvo

Krajevna skupnost	nad 55%	52-55%	51-47%	43-46%	<43%
Hinje	10	1	-	-	-
Zužemberk	32	4	3	1	2
Skupaj	42	5	3	1	2

Tabela 15: Stevilo naselij z opredeljenimi deleži aktivnega prebivalstva

Vir podatkov: Popis prebivalstva 1981

V 27 naseljih ali 51% vseh naselij v Suhi krajini je delež delovno sposobnega prebivalstva nad 61% in v 42 naseljih ali 79% vseh naselij je delež aktivnega prebivalstva nad 55%, kar priča, da so med aktivnimi prebivalci tudi že delovno nesposobni prebivalci oziroma prebivalci starejši od 60 pri ženski populaciji in starejši od 65 let pri moških.

1.1.2.2 Analiza zaposlenosti prebivalstva

V primarnem sektorju, kar kaže tudi tabela št. 16, je bilo leta 1981 zaposlenega v večjem delu naselij še nad 50% aktivnega prebivalstva (največ v zahodni Suhi krajini - Hinje, nekaj manj na Ajdovski planoti in v okoli 1/3 naselij v dolini Krke) v kmetijstvu. Vendar je večji del delovne sile na kmetijah že pretežno ostarele. V dolini Krke predstavlja zaposlenost v sekundarnem sektorju (industrija in proizvodna obrt) najpomembnejši delež. Terciarni sektor je na splošno slabo razvit, prav tako tudi kvartarni sektor. Zaradi pomanjkanja delovnih mest, veliko delovne sile dnevno emigrira na delo. Posebej je potrebno poudariti tudi dvojno zaposlitev, to je delavsko kmečko strukturo prebivalstva. Tu gre predvsem za delavce v industriji, ki hkrati delajo tudi na kmetiji. Ti dejansko vzdržujejo kmetijstvo Suhe krajine. Kmetijskih gospodinjstev je namreč na tem območju še nad 75%.

Delovnih mest za domače prebivalstvo ni dovolj, zato se polovica zaposlenih izven kmetijstva dnevno prevaža na delo. Od teh jih okrog 60% potuje na razdalji, večji od 15 km (v eno smer). Poglavitni zaposleni centri so Ljubljana (za delavce iz krajevne skupnosti Hinje in deloma iz Zužemberka), Ivančna gorica (za delavce iz nekaterih naselij na desnem bregu Krke), Straža in Novo mesto (za delavce predvsem iz krajevne skupnosti Zužemberk).

Podrobnejša analiza zaposlenih kaže naslednje stanje in razvojne potenciale:

Naselje	Sk pre biv	S zap sk	S e k t o r j i p r i s e k t e r k v a				Dn mig	nad 15 km	OS SS	Stu dent
DOLINA KRKE										
Drašča vas	108	67	30	23	12	2	31	23	20	-
Klečec	158	97	49	40	7	-	47	32	30	-
Smihel	140	80	40	28	5	7	32	21	24	-
Dešeča vas	90	58	32	20	4	2	26	19	18	-
Budganja v.	117	77	35	35	5	2	41	11	20	-
Stranska v.	47	20	5	12	1	2	14	2	11	-
Stavča vas	132	75	39	27	8	1	40	5	26	1
Jama	114	64	22	30	10	1	45	22	22	-
Podgozd	83	48	22	25	1	-	26	5	7	1
D. Kot	44	25	13	10	2	-	12	3	5	-
G. Kot	35	20	10	9	1	-	9	4	7	-
Dvor	270	125	21	63	26	11	69	28	45	1
Vinkov vrh	59	37	17	20	-	-	21	5	10	-
Mačkovec	99	52	15	30	6	1	34	6	21	1
Sadinja v.	137	74	25	37	10	1	48	8	23	1
Trebča vas	104	51	26	19	4	1	24	9	23	1
Zafara	39	30	18	9	3	-	12	6	1	-
Žužemberk	836	433	85	248	45	55	126	111	174	12
Cvibelj	63	32	13	16	3	-	13	6	16	2
Prapreče	81	43	15	24	3	1	27	21	16	-
Vrhovo	29	19	9	5	4	1	9	8	1	-
Poljane	24	12	9	3	-	-	6	3	4	1
SKUPAJ	2806	1539	550	733	160	88	712	358	524	21
VZHODNA SUHA KRAJINA										
Reber	125	75	49	20	3	2	25	7	27	-
G. Križ	51	32	26	5	1	-	6	1	10	-
D. Križ	27	23	18	3	2	-	5	3	4	-
Vrh	64	37	27	7	2	1	10	3	10	-
Podlipa	49	36	26	10	-	-	12	7	7	-
D. Ajdovec	50	32	21	7	3	1	12	4	4	1
G. Ajdovec	59	34	19	7	4	4	12	5	7	1
Brezova r.	55	31	22	4	3	2	6	1	7	-
Boršt	28	12	4	8	-	-	10	3	2	-
M. Lipovec	38	23	13	8	2	-	10	6	1	-
V. Lipovec	115	60	49	9	2	-	18	9	32	-
S. Lipovec	101	69	51	16	1	1	28	22	17	1
Sela/Ajdov	25	14	9	2	2	-	5	5	4	-
Zalisec	49	35	19	14	-	1	13	1	6	1
SKUPAJ	836	513	353	120	25	12	172	77	138	4
ZAHODNA SUHA KRAJINA										
Žvirče	231	124	76	25	19	4	42	41	33	-
Prevole	139	90	38	32	5	12	25	23	26	1

Ratje	78	53	42	7	1	3	5	3	8	-
Pleš	31	18	9	5	2	2	9	6	5	1
Lazina	30	21	13	5	3	-	7	7	-	-
Hrib	31	18	7	4	3	3	9	7	2	1
Hinje	107	69	49	10	8	1	12	12	16	2
Lopata	104	60	45	9	6	-	13	10	26	1
Vrh	57	29	24	2	3	-	-	-	14	-
Sela	55	36	28	6	2	-	5	5	10	1
M. Lipje	45	33	25	4	2	2	10	5	6	1
V. Lipje	68	45	27	11	2	5	15	4	10	-
Gradenc	75	54	40	12	-	2	15	1	9	-
Visejec	113	71	56	11	3	1	11	7	23	1
Klopce	9	7	4	1	2	-	2	1	-	-
Lašče	70	43	25	13	2	3	16	9	12	1
Plešivica	37	22	14	7	-	1	7	4	9	-
SKUPAJ	1280	793	522	<u>164</u>	63	39	<u>203</u>	145	209	10

Tabela 16: Zaposleno prebivalstvo po sektorjih dejavnosti, dnevni migranti, dijaki in študentje

Vir podatkov: Popis prebivalstva 1981

a) Kmečko prebivalstvo

Število kmečkega prebivalstva se je od leta 1971 do leta 1981 skoraj prepolovilo, kar nam kažejo tudi naslednji podatki:

Krajevna skupnost	Kmečko prebivalstvo			Delež kmečkega preb. 1981 v %
	1971	1981	1981/71	
Hinje	908	507	55,8	54,3
Zužemberk	1.740	1.148	66,0	29,8
SKUPAJ	2.648	1.655	<u>62,5</u>	<u>34,6</u>

Tabela 17: Kmečko prebivalstvo

Vir podatkov: Popis prebivalstva 1971, 1981

Rapidno zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva izhaja iz procesa nagle industrializacije, ki je bila najbolj intenzivna prav v obdobju 1970 - 1980. V tem obdobju so predvsem veliki kombinati izkazovali velike potrebe po delovni sili, ki jih niso mogli sproti zapolnjevati z novimi prilivi mladine, zato so delovno silo (predvsem nekvalificirano) pridobivali iz gospodarsko manj razvitih območjih. Zaradi boljših in predvsem lažjih zaslužkov so dotedanji kmetje gospodarjenje na kmetijah prepustili ostalih družinskim članom - ponavadi ženam - in se zaposlili, delo na kmetijah pa ekstenzivirali.

Krajevna skupnost	pod 10%	10-20%	20-30%	30-40%	>40%
Hinje	-	1	-	2	8
Zužemberk	3	5	2	11	21
SKUPAJ	3	6	2	13	29

Tabela 18: Število naselij z opredeljenimi deleži kmečkega prebivalstva v skupnem številu prebivalstva

Vir podatkov: Popis prebivalstva 1981

Kot posledica opisanih procesov so različni deleži kmečkega prebivalstva po naseljih. Krajevna skupnost Hinje leta 1981 ni imela naselja z pod 10% kmečkega prebivalstva. Najnižji odstotek kmečkega prebivalstva je bil z 19,4% v naselju Hrib pri Hinjah. V krajevni skupnosti Zužemberk pa so bila naselja: Boršt pri Dvoru, Dvor in Zužemberk z manj kot 10% kmečkega prebivalstva. V večini naselij je bilo aktivnih nad 75% kmečkih prebivalcev.

75%

Kljub temu, da ne razpolagamo s povsem eksaktnimi podatki lahko ugotovimo, da se z zadnjih desetih letih število kmečkega prebivalstva v Suhi krajini ni bistveno zmanjšalo. Prvi podatki popisa prebivalstva leta 1991 kažejo, da je v krajevni skupnosti Hinje še 74,2% gospodinjstev kmečkih, v krajevni skupnosti Zužemberk pa 65,0%.

V kmetijstvu in gozdarstvu Suhe krajine obstajajo presežki delovne sile, kar lahko ugotovimo na dva načina in sicer:

- normativno, z ugotavljanjem potrebne delovne moči na obdelovalno zemljo in gozd*
- in z ugotavljanjem možnosti doseganja povprečnih dohodkov iz kmetijstva in gozdarstva.

Po normativnem pristopu je potrebna delovna sila v kmetijstvu in gozdarstvu naslednja:**

Katastrska občina	Potrebna delovna sila		SKUPAJ
	Kmetijstvo	Gozdarstvo	
Ajdovec	87	19	106
Brezova reber	22	6	28
Dvor	72	13	85

* Pri izračunu smo uporabili normativ 0,14 delovne moči za obdelavo 1 ha obdelovalnih površin in 0,024 delovnih moči za obdelavo 1 ha gozdnih površin

** mag. A. MURN, C. Slak, Primerjalne prednosti razvoja Suhe krajine s predlogom izbora naložb, Novo mesto, 1988

Gornji Križ	40	6	46
Hinje	64	8	72
Reber	29	8	37
Sela pri Hinjah	103	11	114
Stavča vas	46	10	56
Šmihel	78	19	97
Veliko Lipje	73	9	82
Žužemberk	74	12	86
Žvirče	163	15	178
SKUPAJ	851	136	987

Tabela 19: Potrebna delovna sila v kmetijstvu in gozdarstvu

Opomba: Pri izračunu potrebne delovne sile smo izhajali iz obdelovalnih površin in gozdov v zasebni lasti

Če delovno silo v kmetijstvu (ugotovljeno po popisu iz leta 1981) ovrednotimo s kriteriji delovnih moči* in primerjamo s potrebno delovno silo v kmetijstvu dobimo sledeče presežke delovne sile:

Krajevna skupnost	Potrebna del. moč	Obstoječa delovna moč skupaj	aktivni	neakt. delavcev	Presežki
Hinje	364	397	369	28	33
Žužemberk	623	942	890	52	319
SKUPAJ	987	1.339	1.259	80	352

Tabela 20: Potrebna in obstoječa delavna sila v kmetijstvu in gozdarstvu

Seveda so ti podatki relativni, ker ne upoštevajo dejanskega stanja zemljišč (o razliki med katastrsko opredeljeno in dejansko rabo zemljišč so velikanski, kar bomo prikazali tudi v nadaljevanju te študije pri opredeljevanju možnosti razvoja pogojev za delo) in možnih prihodkov iz kmetijskih in gozdarskih ter dopolnilnih dejavnosti. Glede na sedanje prihodke prebivalstva iz kmetijske in gozdarske dejavnosti, lahko sedanje kmetijstvo Suhe kraje dostojno preživi le okoli 300 kmečkih gospodinjstev.

* Pri izračunu sta upoštevana normativa: 1 delovna moč za aktivnega kmečkega prebivalca in 0,2 delovne moči za neaktivnega. V izračunu pa nismo upoštevali, da tudi večina zaposlenih izven kmetijstva dela na kmetijah.

b) ZAPOSLENI PREBIVALCI

Prebivalci, ki so zaposleni izven kmetijstva, delajo pretežno v sekundarnem sektorju, v terciarnem in kvartarnem pa jih je zelo malo. Zaradi izredno majhnega števila delovnih mest (v krajevni skupnosti Hinje le 18 na 100 zaposlenih in v krajevni skupnosti Žužemberk 52 na 100 zaposlenih) delovna sila dnevno migrira izven meja območja ali celo občine Novo mesto. Po popisu leta 1981 je bilo 72,6% dnevnih migrantov od vseh zaposlenih prebivalcev.

V letu 1987* je bilo v zaposlenih 1.750 prebivalcev Suhe krajine na delih izven zasebnega kmetijstva, od tega iz krajevne skupnosti Hinje 223. 47% delavcev je delalo na delovnih mestih v krajevnih skupnostih (Hinje ali Žužemberk) in v novomeškem delu Suhe krajine (Hinje ali Žužemberk), 2% delavcev oziroma 30 delavcev je delalo v Suhi krajini izven občine Novo mesto, 51% delavcev pa je dnevno migriralo na delo izven območja Suhe krajine, od tega največ v druga naselja občine Novo mesto. (Podrobnejši podatki so v tabeli št. 21).

Suha krajina je bila v preteklosti rezervat, nekoč nekvalificirane, danes pa vse bolj kvalificirane delovne sile, ki se ne more zaposliti doma zaradi pomanjkanja delovnih mest. Delovna sila je najprej delovno migrirala, niso pa posamični primeri, predvsem pri mlajšem prebivalstvu, ko je bila delovna migracija vzrok tudi kasnejše odselitve.

Glede na starostno strukturo delavcev Suhe krajine lahko ugotovimo, da starejši delavci (nad 36 let) pretežno delajo v Suhi krajini, mlajši delavci pa pretežno migrirajo izven območja Suhe krajine. Vzrok migracij mlajših delavcev je predvsem v zadnjem obdobju prepočasnem odpiranju delovnih mest višjih kvalifikacij.

Zaposlenih žensk od skupaj zaposlenih je 40,6% (711), moških pa 1.039. Zaposlenih v Suhi krajini (v krajevnih skupnostih Hinje in Žužemberk) je bilo 487 žensk (59%), moških pa 338. Zaposlenih žensk v Suhi krajini v drugih občinah je bilo 25, moških pa le 5. Dnevno emigrirajo na delo v druge kraje v občini Novo mesto 104 ženske in 321 moških, izven meja občine in Suhe krajine pa 95 žensk in 342 moških.

Iz navedenih podatkov nedvomno izhaja, da so v Suhi krajini predvsem delovna mesta za ženske, medtem ko kar 663 moških (64%) dnevno emigrira izven območja Suhe krajine, ker je na območju delovnih mest za moške občutno premalo. V zadnjem času je opazno tudi dnevno emigriranje ženske delovne sile, ker se v zadnjem času tudi delovna mesta za ženske niso odpirala tako hitro, kot je sledil naravni priliv mladega prebivalstva.

* Podatki matičnih uradov. Več o tem glej: mag. A. MURN, C. Slak, Primerjalne prednosti razvoja Suhe krajine....

Zaposlenost (območja zaposlitve)	STAROSTNE KATEGORIJE V LETIH							SKUPAJ
	nad 46	41-45	36-40	31-35	26-30	21-25	20 in >	

KRAJEVNA SKUPNOST HINJE

SKUPAJ	28	21	12	34	22	56	50	223
- zaposleni v krajevni skupnosti	4	7	1	8	4	9	8	41
- zaposleni v Suhi krajini v občini	1	1	-	4	3	2	-	11
- zaposleni v S. krajini v drugih občinah	1	1	3	2	1	3	8	19
- zaposleni v občini izven S. krajine	6	4	1	2	5	11	9	38
- zaposleni izven občine in S. krajine	16	8	7	18	9	31	25	114

KRAJEVNA SKUPNOST ŽUŽEMBERK

SKUPAJ	285	130	184	193	275	325	135	1.527
- zaposleni v krajevni skupnosti	170	85	117	94	125	139	75	805
- zaposleni v S. krajini v občini	-	-	-	-	-	1	-	1
- zaposleni v S. krajini v drugih občinah	2	2	1	-	-	3	3	11
- zaposleni v občini izven S. krajine	54	26	39	52	79	101	37	387
- zaposleni izven občine in S. krajine	59	17	27	47	71	81	20	323

NOVOMEŠKI DEL SUHE KRAJINE

SKUPAJ	313	151	196	272	297	381	185	1.750
- zaposleni v novomeškem delu Suhe krajine	175	93	118	106	132	145	83	825
- zaposleni v Suhi krajini v drugih občinah	3	3	4	2	1	6	11	30
- zaposleni v občini Novo mesto izven Suhe krajine	60	30	40	54	84	112	46	425
- zaposleni izven Suhe krajine in občine Novo mesto	75	25	34	65	80	112	45	437

NOVOMEŠKI DEL SUHE KRAJINE

STRUKTURA V %

SKUPAJ	100	100	100	100	100	100	100	100
- zaposleni v novomeškem delu Suhe krajine	56	62	60	39	44	38	45	47
- zaposleni v Suhi krajini v drugih občinah	1	2	2	1	-	2	1	2
- zaposleni v občini Novo mesto izven Suhe krajine	19	20	20	20	28	29	25	24
- zaposleni izven Suhe krajine in občine Novo mesto	24	16	18	40	28	31	29	27

Tabela 21: Delavci novomeškega dela Suhe krajine po starostnih kategorijah in krajih zaposlitve

Vir podatkov: Popis zaposlenih v letu 1987. Več o tem glej: A. MURN, C. SLAK, Primerjalne prednosti razvoja Suhe krajine s predlogom izbora naložb, Novo mesto, 1988

Zaposlenost žensk
(območje zaposlitve)

	STAROSTNE KATEGORIJE V LETIH							SKUPAJ
	nad 46	41-45	36-40	31-35	26-30	21-25	20 in >	
KRAJEVNA SKUPNOST HINJE								
SKUPAJ	3	8	3	10	7	22	29	82
- zaposlene v krajevni skupnosti	1	6	1	4	3	8	6	29
- zaposlene v S. krajini v občini	-	-	-	2	-	2	-	4
- zaposlene v S. krajini izven občine	1	1	2	2	1	3	7	17
- zaposlene v občini izven S. krajine	1	-	-	-	2	3	4	10
- zaposlene izven občine in Suhe krajine	-	1	-	2	1	6	12	22
KRAJEVNA SKUPNOST ŽUŽEMBERK								
SKUPAJ	103	54	81	65	118	150	58	629
- zaposlene v krajevni skupnosti	91	51	66	51	72	84	38	453
- zaposlene v S. krajini v občini	-	-	-	-	-	1	-	1
- zaposlene v S. krajini izven občine	-	1	1	-	-	3	3	8
- zaposlene v občini izven S. krajine	3	2	10	10	24	36	9	94
- zaposlene izven občine in Suhe krajine	9	-	4	4	22	26	8	73
NOVOMEŠKI DEL SUHE KRAJINE								
SKUPAJ	106	62	84	75	125	172	87	711
- zaposlene v novomeškem delu Suhe krajine	92	57	67	57	75	92	44	487
- zaposlene v Suhi krajini izven občine Novo mesto	1	2	3	2	1	3	10	25
- zaposlene v občini Novo mesto izven Suhe krajine	4	2	10	10	26	39	13	104
- zaposlene izven Suhe krajine in občine Novo mesto	9	1	4	6	23	32	20	95

Tabela 22: Zaposlene ženske novomeškega dela Suhe krajine po starostnih kategorijah in krajih zaposlitve

Vir podatkov: enako kot pri tabeli 21

Izobrazbena struktura zaposlenih in dnevnih delovnih migrantov je na splošno odraz slabe izobrazbene strukture prebivalstva s prevlado nižje izobrazbe (osnovna šola ali manj), zastopani dobro pri starejših od 40 let. Dnevni migranti, zaposleni izven Suhe krajine imajo nekoliko boljšo izobrazbo (tabela 23). Se vedno prevladuje izobrazba I - III. stopnje, veliko pa je tudi tistih s IV. in V. stopnjo. Večina delavcev z višjo ali visoko izobrazbo je zaposlenih na območju Suhe krajine. Torej kažejo največjo tendenco k dnevnim migracijam delavci s srednješolsko izobrazbo, tisti z višjo in visoko pa se trajno odseljujejo.

Kraj zaposlitve	STOPNJE IZOBRAZBE					SKUPAJ
	I-III	IV	V	VI	VII	
ZAPOSLENI NA OBMOČJU SUHE KRAJINE						
- KS Hinje	39	21	9	1	1	71
- KS ŽUZEMBERK	458	205	115	16	18	812
SKUPAJ	497	226	124	17	19	883
Struktura v %	56	26	14	2	2	100
DNEVNI MIGRANTI IZ OBMOČJA S. KRAJINE						
- KS Hinje	66	60	19	1	-	146
- KS Žuzemberk	338	235	119	8	10	710
SKUPAJ	404	295	138	9	10	856
Struktura v %	47	35	16	1	1	100

Tabela 23: Izobrazbena struktura zaposlenih

Vir podatkov: Popis zaposlenih v letu 1987. Več o tem glej
A. MURN, Primerjalne prednosti razvoja Suhe ...

Usmeritev za bodoče odpiranje delovnih mest ni več zagotovitev dela za nekvalificirano delovno silo, temveč za kvalificirano, ker bi se namreč veliko dnevnih delovnih migrantov rado zaposlilo v bližini kraja bivališča. Med poklici dnevnih migrantov (tabela 24) prevladujejo kovinarska, ekonomska, elektrotehniška in lesna usmeritev pri moških; pri ženskah pa ekonomska, medicinska, gostinska in administrativna. Zlasti pri mlajši moški populaciji je imela velik vpliv kadrovska politika in štipendiranje s strani velikih obratov (Litostroj, Novoles, IMP). Večina teh podjetij ima danes gospodarske težave, delavci imajo slabše dohodke ali pa so tehnološki ali drugi presežek. Za ta podjetje sedaj predstavljajo dnevni migranti breme, ki se ga želijo znebiti, kar povzroča slabšanje že tako slabega ekonomskega in socialnega položaja prebivalstva Suhe krajine.

Krajevna skupnost	Spol	Izobrazba	STAROSTNE KATEGORIJE							SKUPAJ
			nad 46	41-45	36-40	31-35	26-30	21-25	20 in >	
HINJE	moški	I	20	9	7	6	4	11	5	62
		IV, gozdar	1	-	-	-	-	-	-	1
		IV, mizar	-	1	-	2	-	-	1	4
		IV, ključavničar	-	1	-	2	-	2	3	8
		IV, prometnik	-	-	1	3	3	1	2	10
		IV, mesar	-	-	-	2	-	-	-	2
		IV, kovinar	-	-	-	1	2	8	2	13
		IV, avtomehanik	-	-	-	1	-	4	2	7
		IV, vodov. instalat.	-	-	-	-	-	1	-	1
		IV, trgovec	-	-	-	-	-	1	-	1
		IV, avtoklepar	-	-	-	-	-	1	-	1
		V, gradbenik	-	-	-	1	-	-	1	2
		V, elektratehnik	-	-	-	-	1	1	1	3
		V, administrator	-	-	-	-	-	1	-	1
		V, kmetij. teh.	-	-	-	-	-	2	-	2
		V, strojnik	-	-	-	-	-	-	1	1
	VI, ekonomist	-	-	-	-	1	-	-	1	
	fenske	I	1	1	-	-	2	2	2	8
		III, administrator	-	-	-	-	-	1	-	1
		III, medicin.	-	-	-	-	-	-	2	2
		IV, tekstilka	-	-	-	1	-	-	2	3
		IV, administrator	-	-	-	1	-	-	-	1
		IV, gostinka	-	-	-	-	1	-	-	1
		IV, trgovka	-	-	-	-	-	3	-	3
		IV, frizerka	-	-	-	-	-	-	1	1
		IV, kemik	-	-	-	-	-	-	1	1
		V, kemik	-	-	-	-	-	1	1	2
		V, administrator	-	-	-	-	-	1	3	4
		V, ekonom. tehn.	-	-	-	-	-	1	1	2
		V, gimnaz. matur.	-	-	-	-	-	-	1	1
		V, kmetij. tehn.	-	-	-	-	-	-	1	1

ZUZEMBERK	moški	I,	78	21	23	48	37	42	30	279
		IV, kovinar	6	11	17	22	40	49	10	155
		IV, lesar	6	1	-	1	1	-	-	9
		IV, električar	1	-	3	1	-	1	-	6
		IV, gasilec	1	-	-	-	-	-	-	1
		IV, krojač	1	-	-	-	-	-	-	1
		IV, poštar	-	2	1	-	-	-	-	3
		IV, gradbenik	-	-	-	1	2	6	-	9
		IV, mesar	-	-	-	1	-	-	-	1
		IV, gozdar	-	-	-	-	-	1	-	1
		IV, trgovec	-	-	1	1	-	2	-	4
		IV, tapetnik	-	-	-	-	2	-	-	2
		IV, vodov. instal.	-	-	-	-	2	1	-	3
		V, ekonom. tehn.	-	-	-	1	-	-	-	1
		V, strojnik	-	-	-	-	6	5	-	11
		V, gozdar	1	1	-	2	1	1	-	6

	V, elektrotehnik	1	-	1	-	2	2	-	6
	V, lesni tehn.	1	-	-	3	4	3	-	11
	V, gradbenik	-	1	1	-	1	1	-	4
	V, kmetij. tehn.	-	1	-	-	-	1	-	2
	V, učitelj	-	1	-	-	-	-	-	1
	V, kadet	-	-	2	1	1	-	-	4
	V, veter. tehn.	1	-	1	-	-	-	-	2
	V, poslovodja	-	-	-	2	-	-	-	2
	V, geodet	-	-	-	-	1	3	-	4
	V, medicin. tehn.	-	-	-	-	-	1	-	1
	V, kemijski tehn.	-	-	-	-	-	1	-	1
	VI, učitelj	1	-	-	-	-	-	-	1
	VII, ekonomist	-	1	-	-	-	-	-	1
	VII, kemik	-	-	-	-	1	-	-	1
	VII, profesor	-	-	1	-	-	-	-	1
	VII, metalurg	1	-	-	-	-	-	-	
ženske	I,	9	1	6	8	17	10	8	59
	III, administrator	-	-	-	-	-	-	1	1
	IV, poštar	-	-	1	-	-	-	-	1
	IV, trgovka	-	-	-	-	5	5	1	11
	IV, gostinka	1	-	2	-	1	8	2	14
	IV, frizerka	-	-	-	-	-	1	2	3
	IV, šivilja	-	-	-	-	-	1	-	1
	V, lesni tehn.	-	-	-	-	-	1	-	1
	V, strojni tehn.	-	-	-	-	-	2	1	3
	V, medic. tehn.	1	-	-	-	4	12	-	17
	V, ekonom. tehn.	-	1	2	2	3	7	1	16
	V, administrator	1	-	-	2	7	5	1	16
	V, elektrotehnik	-	-	-	-	1	-	-	1
	V, farmac. tehn.	-	-	-	-	1	-	-	1
	V, vzgojitelj	-	-	-	-	-	4	-	4
	V, gostin. tehn.	-	-	-	-	1	-	-	1
	V, gradb. tehn.	-	-	-	-	-	2	-	2
	V, kmetij. tehn.	-	-	-	-	-	2	-	2
	VI, fizioterap.	-	-	-	-	-	2	-	2
	VI, medicin.	-	-	1	-	-	-	-	1
	VI, učiteljica	-	-	1	-	1	-	-	2
	VI, civil. tehnol.	-	-	-	1	-	-	-	1
	VII, stomatolog	-	-	-	1	-	-	-	1
	VII, ekonomist	-	-	-	-	1	-	-	1
	VII, zdravnik	-	-	-	-	1	-	-	1
	VII, pravnik	-	-	-	-	1	-	-	1
	VII, profesor	-	-	-	-	1	-	-	1
	VII, sociolog	-	-	-	-	1	-	-	1

Tabela 24: Izobrazbena struktura delovnih emigrantov

Vir podatkov: Popis zaposlenih v letu 1987. Več o tem: A. MURN, C. SLAK, Primerjalne prednosti razvoja Suhe krajine s predlogom izbora naložb, Novo mesto, 1988

c) DELAVCI, KI ZAČASNO DELAJO V TUJINI

Delavcev na začasnem delu v tujini iz Suhe krajine ni veliko. Po popisu leta 1981 jih je bilo iz krajevne skupnosti Hinje 43 (4,6% prebivalstva), iz krajevne skupnosti Žužemberk pa 95 (2,5% prebivalstva). Od prebivalstva, ki je po letu 1965 odšlo v tujino, se je pred popisom leta 1981 vrnilo domov 10 prebivalcev iz krajevne skupnosti Hinje in 18 iz krajevne skupnosti Žužemberk. Iz navedenega izhaja, da Suha krajina nima na začasnem delu v tujini večjega števila prebivalstva, zato tudi ne more računati na večji priliv delavcev ali kapitala delavcev, ki so na začasnem delu v tujini.

d) POTENCIALNA DELOVNA SILA

Kot potencialno delovno silo obravnavamo učence srednjih šol in študente, ki imajo stalno prebivališče na območju Suhe krajine. V letu 1987 jih je bilo 159 (79 moških in 80 žensk), od tega 28 študentov višjih in visokih šol, ostali pa so bili učenci različnih srednjih šol.

Spolna struktura	Hinje	Žužemberk	SKUPAJ
UČENCI SREDNJIH SOL			
- Skupaj	19	112	131
- Moški	7	56	63
- Ženske	12	56	68
STUDENTJE			
- Skupaj	2	26	28
- Moški	1	15	16
- Ženske	1	11	12
UČENCI IN STUDENTJE			
- Skupaj	21	138	159
- Moški	8	71	79
- Ženske	13	67	80

Tabela 25: Spolna struktura učencev in študentov s stalnim prebivališčem v Suhi krajini

Vir podatkov: A. MURN, C. SLAK, Primerjalne prednosti ...

Tudi pri potencialni delovni sili, tako kot pri že zaposlenih, predvsem delovnih emigrantih, prevladujejo usmeritve kot kovinarska, strojna in elektrotehniška pri moških ter ekonomska pri ženskah, vendar je veliko tudi drugih smeri (tabela 26). V primerjavi s poklicno strukturo zaposlenih je ta bolj pestra. Trenutne zaposlitvene možnosti na domačem območju so dokaj majhne, še posebej

upoštevajoč dejstvo, da so prav za najbolj pogoste poklice gospodarske razmere najostrejše. Zato bo, brez pospešenega odpiranja novih delovnih mest v novomeškem delu Suhe krajine, naslanjanje na delovno migracijo tudi v bodoče osnovna usmeritev zaposlovanja, ki posledično povečuje tudi odseljevanje mladih ljudi - najvitalnejšega razvojnega potenciala demografsko ogroženega območja. Posebno to velja za potencialne delavce z višjo in visoko izobrazbo.

Vrste pokl. oz šol	KS HINJE	KS ZUZEMBERK	SKUPAJ
--------------------	----------	--------------	--------

1. SREDNJE SOLE

- strojni tehnik	4	12	16
- frizer	2	-	2
- šivilja	1	2	3
- gimnazijski tehnik	3	9	12
- administrator	1	3	4
- gostinski delavec	1	6	7
- geodet	1	-	1
- strugar	1	1	2
- miličnik	1	2	3
- livar	1	-	1
- ekonomski tehnik	2	19	21
- administrativni tehnik	1	-	1
- gozdni tehnik	-	6	6
- kovinar	-	15	15
- ključavničar	-	4	4
- lesar	-	3	3
- lesni tehnik	-	6	6
- poštar	-	3	3
- orodjar	-	1	1
- šivilski tehnik	-	2	2
- mizar	-	1	1
- kmetijski tehnik	-	2	2
- čevljar	-	1	1
- kemijski tehnik	-	5	5
- elektrotehnik	-	4	4
- avtomehanik	-	1	1
- medicinski tehnik	-	3	3
- vzgojitelj	-	1	1
SKUPAJ SS	19	112	131

2. VISJE IN VISOKE SOLE

- Strojna fakulteta	1	4	5
- Pedagoška akademija	1	3	4
- Teološka fakulteta	-	1	1
- Elektrotehnična fakul.	-	4	4
- Agronomska fakulteta	-	1	1

- Veterinarska fakulteta	-	2	2
- Medicinska fakulteta	-	2	2
- Biotehnična fakulteta	-	1	1
- Naravosl. matem. fak.	-	3	3
- Lesna fakulteta	-	1	1
- Pravna fakulteta	-	1	1
- Kemija in kem. teh.	-	1	1
- FAGG - geodezija	-	1	1
- Višja š. za organ. dela	-	1	1
SKUPAJ VIŠ., VIS. SOLE	2	26	28

Tabela 26: Vrste bodočih poklicv potencialne delovne sile z novomeškega dela Suhe krajine

Vir podatkov: enako kot pri tabeli 25

1.1.3 Prester

Geološko je ta predel Slovenije še neraziskan. Njegovo površje* pripada v vsem obsegu alpniško-dolomitnim hribinam mezozojske dobe jurske, triadne in kredne starosti. Geomorfološko pripada območje k dinarski zgradbi s prevladujočimi hribinami kraškega značaja. Izraziti so številni v dinarski smeri ali v smeri S-J potekajoči prelomi. Zakrasevanje je zelo intenzivno. Ves vodni odtok se je preložil v notranjost tako, da je edini vodotok reka Krka s kratkimi pritoki največ v obliki studencev. Krka je vrezala svojo dolino v veliki tektonski prelomnici točno dinarske smeri. Ostanki nekdanjega porečja Krke so številne suhe doline, ki jih je veliko predvsem na desni strani reke Krke. Melik** pravi, da so malokje na Slovenskem tako tipično razvite, globoke in tako položno oblikovane. Ker je v njih razmeroma največ preperelin, so pomenele osnovo za obdelavo in nastanek naselij na njihovih položnih pobočjih ali na dnu.

Na levi strani Krke so obsežnejši visoki hrbti, porasli z gozdom, kot je Ajdovska planota. Uvale tu niso številne, zato pa najdemo tu več kraških kotanj, kjer se je nabralo obilo preperelin, ki so dale možnost razvoju poljedelstva.

Prevladujejo rjava karbonatna tla na trdnih apnencih, na terasah ob Krki pa tudi na dolomitu. Debelina prsti znaša komaj 6 cm, le ponekod 20 cm. Kjer je več preperelin v obliki rdeče ali rjave ilovice, so tu ugodne razmere za kmetijstvo.

Podnebje v Suhi krajini ima značaj interferenčne klime, to je območja, kjer se mešajo različni podnebni vplivi (celinski, sredozemski in alpski). Vsekakor gre za prehodno območje med celinskim (planinskim) in sredozemskim vplivom. Srednje mesečne julijske temperature znašajo 17 - 19 stopinj Celzija, srednje januarske pa od -3 do -4 stopinj Celzija. Razpored in količina padavin sta ustrezna. Letno povprečje znaša od 1.100 do 1.300 mm. Padavine enakomerno padajo od zahoda proti vzhodu. Vegetacijska doba (število dni s temperaturo nad 10 stopinj Celzija) traja od 159 do 186 dni. Srednje število dni s snegom se giblje med 45 in 65, število dni s padavinami pa je okrog 130.

Sposobnost zadrževanja vlage v tleh je zelo majhna, zato nekatere poljščine lažje prenašajo sušo kot travniki na plitvih tleh. Suha krajina se poleti zelo segreje. Sicer pa so tudi znotraj območja Suhe krajine razlike v podnebjju.

* Več o tem glej: Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, Ljubljana, 1981, stran 7-8

** MELIK A., Posavska Slovenija, Slovenska matica, Ljubljana, 1959

1.1.3.1 Kmetijska in gozdna zemljišča ter njihova izraba

Po katastru so v Suhi krajini občine Novo mesto naslednje površine zemljišč:

Izraba	1900 v ha	1971 v ha	1987 v ha	1900 v %	1987 v %
obdelovalna zemlja	6.672	6.362	6.076	39,9	37,0
pašniki	4.106	1.827	1.565	24,6	9,5
kmetijska zemlja	10.778	8.189	7.641	64,5	46,5
gozdovi	5.568	7.810	8.331	33,4	50,7
nerodovitno	358	429	457	2,1	2,8
SKUPAJ	16.704	16.428	16.429	100,0	100,0

Tabela 27: Površina Suhe krajine in njihova izraba

Vir podatkov: Za leti 1900 in 1971: Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, ... za leto 1987 pa Statistični podatki po občinah Slovenije, Kmetijstvo 1980-1984, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana 1985, številka 13

Podatki o zemljiščih se ugotavljajo po katastrskih občinah. Ob novih izmerah katastrskih občin prihaja do novih izmer, tako da površina Slovenije kot seštevek površin katastrskih občin ni vedno enaka. Enako prihaja do razlik tudi v velikosti posameznih območij, kar je vidno tudi iz tabele, ko se je površina Suhe krajine od leta 1900 do sedaj zmanjšala.

Preobrazba izrabe tal je v Suhi krajini zelo intenzivna. Še leta 1900 je bilo na novomeškem delu Suhe krajine le 33,4% gozdov, leta 1987 pa že 50,7% vseh površin. Samo v zadnjih šestnajstih letih so se površine gozdov povečale skoraj za 7%, če pa bi kot gozd upoštevali še kmetijske površine v zaraščanju, ki je predvsem v predelu krajevnosti Hinje zelo intenzivno, bi njegova površina krepko presežala polovico vseh zemljišč.

Obdelovalne zemlje (njiv, sadovnjakov, vinogradov in travnikov) je komaj še tretjino vseh površin. Od leta 1971 so se obdelovalne površine zmanjšale za 5%. Pašnikov je od nekdanjih 24,6% (v letu 1900), v letu 1987 komaj še 9,5% in so se od leta 1971 zmanjšali za 15%.

1.1.3.2 Drugi naravni viri in njihovo izkoriščanje

Med druge naravne vire sodijo vodni viri, divjad in gozdne rastline, zdravilna zelišča, minerali ter naravna dediščina.

V preteklosti so se vodni viri izkoriščali kot pogonsko sredstvo mlinov in kovačnic ter vodni živelj. V sedanjih razmerah je izkoriščanje voda kot vira energije popolnoma zamrlo, vode se izkoriščajo le z vidika ribolova.

Gozdovi so polni divjadi in gozdnih rastlin, ki jih izkoriščajo lovci in lokalno prebivalstvo predvsem z nabiranjem gozdnih rastlin.

Rud ni, minerali pa se izkoriščajo kot peskokopi.

Bogata naravna in kulturna dediščina praktično ni izkoriščena zaradi premajhne popularizacije in pomanjkanja turističnih kapacitet. Obstoječe gostinske kapacitete so skromne tudi za eventuelne izletnike.

Osnovni smisel človekovega delovanja je zagotavljanje sebi in družini primerno višino dohodka, ki omogoča enostavno in del razširjene reprodukcije. Gospodinjstva, ki primer- nih dohodkov ne morejo doseči, se srečujejo z večjimi ali manjšimi socialnimi problemi, ki izhajajo iz materialne ogroženosti.

Na demografsko ogroženih območjih je problemov materialno ogroženih gospodinjstev več. Tu gre v veliki meri za ostarelo prebivalstvo brez ustreznih rednih dohodkov predvsem kmečke populacije, za neustrezno donosno kme- tijstvo in gozdarstvo, za pomanjkanje delovnih mest in manjših možnosti dodatnih zaslužkov. Materialno ogroženi niso le ostareli prebivalci, temveč tudi mlada gospo- dinjstva. Zaradi nedoseganja primernih dohodkov je tudi delikventnih zadev in alkoholizma več, kar še poslabšuje že tako skromno materialno osnovo gospodinjstev.

Z navedenimi dejstvi se srečujemo tudi pri prebivalstvu Suhe krajine, kar so pokazale tudi že predhodno izdelane študije.

1.1.4.1 Dohodki prebivalstva

Prebivalstvo Suhe krajine prejema dohodke iz naslovov:

- prodaje kmetijskih presežkov,
- prodaje lesa,
- dopolnilnih dejavnosti iz kmetijstva in gozdarstva,
- redne zaposlitve
- in iz naslova socialnih pomoči.

Dohodke prebivalstvo pridobiva tudi iz naslova sive ekono- mije, ki pa je pri nas še slabo raziskana in v bistvu predstavlja le prelivanje dohodkov med gospodinjstvi, zato jo v oceni ne bomo upoštevali.

1. Ocena prihodkov od kmetijstva

Če povprečne tržne presežke pomnožimo z odkupnimi povprečnimi cenami (za leto 1988) potem so bili prihodki od kmetijstva naslednji:

Kmetijski pridelki	tržni presežki	povprečne cene*	prihodki
mleko	1.500.000 l	0,0483	72.450
teleta	40.000 kg	0,4859	19.436
mlado pitano govedo	170.000 kg	0,2904	49.368
ostalo klavno govedo	16.000 kg	0,2904	4.646
krompir	100.000 kg	0,0870	8.700
povrtnine	30.000 kg	0,1000	3.000
konji	36.000 kg	0,4259	15.332
pšenica	15.000 kg	0,1000	1.500
SKUPAJ SLT			174.432
SLT na kmetijo (907 kmetij. gospod.)			192

Tabela 28: Prihodki iz kmetijske dejavnosti

Prihodki iz kmetijstva so v Suhi krajini izredno nizki, v povprečju dosega kmetijsko gospodinjstvo Suhe krajini komaj 10% prihodkov iz kmetijstva povprečnega slovenskega kmečkega gospodinjstva.

2. Prihodki iz gozdarstva

Če upoštevamo povprečne cene lesa in njegovo povprečno prodajo so znašali prihodki gozdog (po cenah iz leta 1988)* komaj 434.137 SLT ali 192 SLT na lastnika.

3. Prihodki od dopolnilnih dejavnosti

Z organiziranim odkupom gozdnih sadežev, zdravilnih zelišč, drugih kmetijskih in lesnih proizvodov preko trgovinskih poslovalnic M-KZ TZO Suha krajina, ocenjujemo, da se prihodki iz kmetijske dejavnosti povečajo za 17%, kar predstavlja (po cenah iz leta 1988) 29.653 SLT ali 32 SLT na kmečko gospodinjstvo.

4. Prihodki iz zaposlitve

V Suhi krajini je zaposlenih 1.750 delavcev pretežno PK ali KV izobrazbene strukture. Z upoštevanjem povprečnih plač iz leta 1988 je prebivalstvo iz naslova zaposlitve letno prejelo po oceni 1.239.000 SLT ali 708 SLT na delavca.

* Statistični letopis R Slovenije, 1989, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1989

5. Prihodki iz naslova socialnih pomoči

Prebivalstvo Suhe krajine prejema pretežno enkratne socialne pomoči. Pokojnin je sorazmerno malo zaradi pretežno kmečkega prebivalstva. Ocenjujemo, da je socialnih prejemkov okoli 5% vseh prihodkov prebivalstva.

6. Prejemki prebivalstva

Vse prejemke prebivalstva lahko sumiramo in ugotovimo njihovo primernost za življenje. Po oceni so ti prihodki v naslednji višini:

Prejemki	SKUPAJ	Strukt. v %
- iz kmetijstva	174.432	10,2
- iz gozdarstva	176.064	10,3
- iz dopol. dejav.	29.653	1,7
- iz zaposlitev	1.239.000	72,7
- iz sociale	85.231	5,1
SKUPAJ	1.704.380	100,0
na gospodinjstvo	1.253	

Tabela 29: Ocena prihodkov prebivalstva Suhe krajine

Če od prihodkov iz naslova kmetijske dejavnosti odštejemo davke (po oceni znašajo 8% prihodkov iz kmetijstva ali skupaj po cenah iz leta 1988 13.988 SLT in 10 SLT na gospodinjstvo) in zanemarimo zadolževanje in varčevanje, dobimo dohodke prebivalstva.

Po cenah leta 1988 so dohodki gospodinjstva Suhe krajine v povprečju znašali 1.243 din in so bili za 13% nižji od povprečnih dohodkov na gospodinjstvo občine Novo mesto in 18% nižji od povprečnih dohodkov na gospodinjstvo Republike Slovenije.*

Prebivalstvo Suhe krajine ne dosega povprečnih dohodkov. Razlike so sorazmerno velike že v povprečjih, še bolj pa teritorialno. Območja s pretežno kmečkim življem (Hinje, Ajdovska planota) ima znatno nižje dohodke od povprečja Suhe krajine, prebivalstvo ob Krki pa po oceni dosega povprečno višino dohodkov gospodinjstev Slovenije. Spričo tega so tudi nakopičeni socialni problemi predvsem na območju krajevne skupnosti Hinje.

* mag. A. MURN, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Trgovina, Novo mesto, 1991, stran 24

1.1.4.2 Socialna ogroženost prebivalstva

Pri zagotavljanju socialne varnosti občanov ima socialno skrbstvo pomembno vlogo pri zagotavljanju različnih oblik pomoči ogroženim posameznikom, družinam ali skupinam ljudi. Po podatkih Centra za socialno delo ugotavljamo, da na območju Suhe krajine izstopajo problemi starostnikov, materialno ogroženih družin, razširjenega alkoholizma in problematike Romov.

Neugodni delež ostarelega prebivalstva (nad 65 let), ki znaša več kot 15% se posebej še v krajevni skupnosti Hinje slabša. V splošne socialne zavode je vključenih le 3,3% te populacije. Poleg tega je bilo leta 1985 37 starostnikov, ki so potrebovali pomoč na domu. Njihovo število je dose-
daj močno naraslo.

Več kot 5% prebivalstva je prejelo doslej različne oblike denarnih pomoči (iz krajevne skupnosti Hinje preko 10%, iz krajevne skupnosti Žužemberk pa 4,2%). Več kot 100 družin (skoraj desetina vseh družin) je materialno ogroženih. Socialne pomoči prebivalstvo prejema pretežno kot dopolnilni vir ali enkratne pomoči, več kot 25 prebiv-
alcev pa tudi kot edini vir. S socialno krizo se razmere
rapidno poslabšujejo.

Med socialno-skrbstvenimi problemi odraslih izstopa prob-
lematika alkoholizma. Njihovo število ni točno znano, ker
so evidentirani le tisti, ki jih obravnavajo v Centrih za
socialno delo, ocenjujemo pa, da jih je v Suhi krajini
precej. Alkoholizem je eden od pglavitnih vzrokov nast-
janja neurejenih družinskih razmer in dokaj visokega
števila vzgojno ogroženih in osebno motenih otrok.

Pri varstvu otrok in mladostnikov ugotavljamo, da je v
Suhi krajini dokaj visoko število mladostnih prestopnikov
in otrok ter mladostnikov z motnjami, ki so v socialnih
zavodih in šolah s prilagojenim programom.

Okrog 50 Romov (14 družin) se seli po krajevni skupnosti
Žužemberk, stalnega bivališča nimajo. Skoraj polovica jih
je mlajših od 18 let. Od delovno spošobnih ni nihče zapos-
len. Nezaposlenost in pomanjkanje sredstev za preživljanje
vodi Rome v kriminal.

1.1.5 Ugotovitve, ki izhajajo iz analize stanja pogojev za delo

Pomaknjena na rob občine, s slabšimi naravnimi pogoji za razvoj kmetijstva in slabo infrastrukturo je bila in je še vedno Suha krajina nezanimiva za potencialne investitorje. Zaradi manjših materialnih možnosti in slabše izobrazbene ravni, prebivalstvo ni moglo ustvariti razvojnih jeder, ki bi na eni strani omogočili razvoj gospodarstva in s tem izboljšanje superstrukture in infrastrukture, na drugi pa primerne dohodke za življenje prebivalstva. Prebivalstvo je bilo prisiljeno iskati dnevne zasluge izven meja območja, pri tem pa se jih je veliko izselilo, kar je še poslabšalo že tako slabo strukturo prebivalstva.

Sedanje stanje pogojev za delo prebivalstva Suhe krajine niso ugodni. Kmetijstvo, gozdarstvo in dopolnilne dejavnosti dajejo zadovoljive dohodke komaj 300 gospodinjstvom, vseh kmečkih gospodarstev pa je 907. Od 1.750 delavcev ima delovna mesta v Suhi krajini lahko le nekaj več kot 800 delavcev in to še na pretežno nekvalificiranih delovnih mestih, ker delavnih mest za visoko kvalificiran kader ali drugih višjih stopenj izobrazbe praktično ni.

Prebivalstvo Suhe krajine išče zaposlitve izven meja območja. Do sedaj so dnevne delovne migracije zadovoljivo reševale problematiko pomanjkanja delovnih mest, v sedanjih zaostrenih gospodarskih razmerah pa bo to težko. Ne bo, ne samo novih delovnih mest, temveč se bodo oziroma se že ukinjajo obstoječa delovna mesta, ki najbolj prizadenejo prav delovne migrante. Precej delavcev iz Suhe krajine je trenutno že na čakanju kot tehnološki presežek delovne sile (primer Litostroj Ljubljana).

Slaba starostna struktura prebivalstva (ostarelo, predvsem kmečko prebivalstvo), nižji dohodki družin, nezaposlenost oziroma podzaposlenost prebivalstva vodi v različne oblike socialne problematike, katere osnova je predvsem v materialni ogroženosti.

Teritorialno so najslabši pogoji za delo na desnem bregu reke Krke v krajevni skupnosti Hinje. Prebivalstvo se pretežno preživlja s kmetijstvom in, ker so naravni pogoji manj ugodni, prebivalstvo pa močno ostarelo, rapidno narašča število kmetij, ki jih člani gospodinjstev ne obdelujejo. Vse več je dotrajanih ali neuporabnih gospodarskih poslopij, kmetje pa redijo vse manj živine, kljub temu, da je na tem območju živinoreja glavna kmetijska dejavnost. Ker se med kmeti vzpostavljajo najemni odnosi se povečuje število kmetij, ki dosegajo večje tržne presežke, kar pomeni, da v krajevni skupnosti Hinje prihaja do preslojevanja. Ostarele kmetije in manjše bodo postopoma izginile, ostale bodo samo večje, ki bodo sposobne dosegati dohodke, ki bodo omogočali pogoje življenja. Leta 1987 je bilo še 223 prebivalcev te krajevne

skupnosti zaposlenih in to več kot polovica izven občine Novo mesto (največ v Litostroju Ljubljana). Problematika Litostroja in njegovih presežkov delovne sile lahko čez noč povzroči veliko brezposelnost in socialne probleme (že doslej je bilo evidentiranih 10% vseh gospodinjstev te krajevne skupnosti kot materialno ogroženih) neslutnih in dolgoročnih posledic za območje.

V krajevni skupnosti Žužemberk so pogoji dela ugodnejši, kot v krajevni skupnosti Hinje, čeprav je teritorialno krajevna skupnost tako velika, da so razlike tudi znotraj nje same. Najugodnejši pogoji so ob reki Krki, kjer so ugodni pogoji razvoja kmetijstva, in tudi skoraj vsa delovna mesta na območju Suhe krajine. Pogoji kmetovanja na Ajdovski planoti so nekoliko slabši, vendar so tu dobri sestoji gozdov, tako da se prebivalstvo preživlja tudi z gozdarjenjem in lesnimi obrtmi. Slabši pogoji kmetovanja so tudi na območju Smihela pri Žužemberku in Križev. Doslej se je prebivalstvo preživljalo pretežno z dnevnimi migracijami (Litostroj), vendar zaradi tehnoloških presežkov v tem podjetju lahko pride do podobnih socialnih problemov kot smo jih navedli pri krajevni skupnosti Hinje.

Zaostrene gospodarske razmere vse bolj silijo v ozko teritorialno zaprtost območij in iskanje lastnih razvojnih potencialov, ki bi omogočili najprej preživetje lokalnega prebivalstva, v drugi fazi pa osnovanje razvojnih jeder večjih razsežnosti. Družbene pomoči, ki bodo zelo omejene, bodo usmerjene le v tista področja in območja, ki brez njih ne bi mogla preživeti. Zato je naloga vsega lokalnega prebivalstva iskanje komparativnih prednosti območij in trženje vsega tržnega blaga. Kljub temu, da že desetletja ugotavljamo siromašnost naravnih danosti Suhe krajine, pa prav gotovo nismo poskusili tržiti vsega, kar se na tem območju nahaja, prav tako pa tudi nismo iskoristili vseh zaposlitvenih možnosti in vsega znanja ter spretnosti lokalnega prebivalstva.

1.2 Potrebe in mežnosti razvoja pogojev za delo

V pričujoči točki želimo analizirati vse naravne in ustvarjene danosti območja ter ugotoviti, kakšne so dejanske možnosti za povečanje materialnih osnov razvoja območja in za doseganje primerne višine dohodkov lokalnega prebivalstva. Lokalno prebivalstvo s svojo delovno silo iskazuje potrebe po zaposlitvah. Samo usklajenost materialnih možnosti razvoja in zaposlitvenih potreb ter primernih dohodkov daje območju garancijo, da bo lokalno prebivalstvo ostalo na območju in se ne bo izseljevalo s takšno intenziteto kot doslej, kar je povzročilo prazenje naselij.

1.2.1 Ugotavljanje prednosti in omejitev razvoja območja

Naravne danosti območja povzročajo na eni strani prednosti razvoja na drugi pa omejitve kot rezultat pogojev (ekologija, grajene strukture) ali med seboj izključujočih dejavnosti in interesov (npr. dejavnosti industrija in turizem, različni interesi po posegih v prostoru). Poznavanje prednosti in omejitev območja šele omogoča racionalno izkoriščanje obstoječih naravnih virov, zato je prva naloga, pri prognoziranju bodočega razvoja, raziskava naravnih danosti in omejitev.

1.2.1.1 Kvaliteta in kvantiteta kmetijskih površin

Kmetijske površine kot del naravnih potencialov Suhe krajine lahko ovrednotimo na podlagi različnih podatkovnih virov. Najdaljšo tradicijo zbiranja podatkov o kmetijskih površinah ima kmetijsko zemljiški kataster za katerega je znano, da spričo hitrih sprememb v rabi tal le-teh ne more sprotno zabeležiti. Zaostajanje zemljiškega katastra za dejanskim stanjem v naravi je v raznih predelih Slovenije različno, treba ga je enostavno empirično ugotoviti. Kljub temu bomo potencial kmetijskih zemljišč vrednotili najprej na podlagi katastrskih podatkov, ki zaradi kontinuitete zbiranja omogočajo časovne primerjave.

Del Suhe krajine, ki sodi upravno v občino Novo mesto, je razdeljen na dvanajst katastrskih občin katerih skupna površina znaša 16.430 hektarjev. Od tega je po katastrskih podatkih za leto 1981 njiv 9,0% (4.393 ha), pašnikov 9,5% (1.556 ha), sadovnjakov in vinogradov manj kot 1%, dobro polovico vsega površja pa zavzemajo gozdne in nerodovitne površine.

*↑
k. o. v
index* *Travniki* *pašniki* *gozd*

K.o.	1 ha	2 %	3 ha	4 %	5 ha	6 %	7 ha	8 %	9 ha
Ajdovec	1783	69,7	181	106,1	383	95,3	204	108,5	929
Brezova r.	1669	65,7	43	118,3	110	30,3	52	406,5	1447
Dvor	1273	72,8	180	118,7	293	50,2	137	136,3	570
G. Križ	606	87,4	99	123,3	165	96,7	29	102,3	268
Hinje	1034	51,9	42	94,8	405	73,5	108	81,9	453
Reber	591	73,0	81	136,3	109	92,3	24	100,9	343
Sela/H	1428	70,1	136	103,0	574	93,8	211	113,8	454
Stavča v.	1659	81,0	113	117,1	203	95,5	42	100,2	1230
Šmihel	1599	69,9	185	121,3	338	60,8	104	113,4	874
V. Lipje	1243	57,7	70	109,8	435	44,7	118	136,9	567
Žužemberk	1192	81,7	227	115,6	341	102,0	48	100,6	551
Zvirče	2353	55,9	118	104,7	1037	95,4	489	94,8	645
Skupaj	16430		1475		4393		1556		8331

Tabela 30: Nekaterne kategorije kmetijske rabe tal v Suhi krajini po katastrskih občinah

Vir podatkov: ZUPANČIČ J., Socialno geografska preobrazba Suhe krajine, Diplomaska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 1988
MURN A., Primerjalne prednosti Suhe krajine...

Legenda: 1 = površina k. o.; 2 = indeks spremembe obsega njiv 1981/1961; 3 = površina njiv leta 1981; 4 = indeks spremembe površine travnikov 1981/1961; 5 = površina travnikov leta 1981; 6 = indeks sprememb površine pašnikov 1981/1961; 7 = površina pašnikov leta 1981; 8 = indeks sprememb površine gozda 1981/1961, 9 = površina gozdov leta 1981

V strukturi kmetijskih površin (7.433 ha) predstavljajo njive 19,9% površine, za živinsko krmo pa 80,1%. Na podlagi takega razmerja v rabi tal lahko zaključimo, da je bil v letu 1981 v Suhi krajini uveljavljen omiljeni krmni sistem agrarne rabe tal. Živinoreja je bila torej glavna kmetijska usmeritev.

Poleg osnovnih podatkov o tekoči rabi tal je potreben vpogled v dinamiko dogajanja, to je spreminjanje agrarne krajine. Primerjava podatkov o krčenju oziroma rasti kmetijskih površin med leti 1961 in 1981 (izražena z indeksi v stolpcih 2,4 in 6) pokaže, da je tedaj potekalo močno krčenje kmetijskega potenciala. Najbolj se je zmanjšala površina njiv, v povprečju za eno tretjino. Zmanjšanje njivskih površin je bilo izjemno močno v južnem delu obravnavanega območja, to je na planoti na desnem bregu Krke (k.o. Hinje, Sela, Veliko Lipje, Zvirče), kjer se je obseg njiv zmanjšal za polovico! V sami dolini Krke in na njenem levem bregu se je njivski potencial zmanjšal

za četrtno. Njive so se večinoma zatravile, tako da se je med leti 1961 in 1981 povečal obseg travnikov v vseh katastrskih občinah, v povprečju po 5%. Krčenje kmetijskih površin med leti 1961 in 1981 je potekalo tudi zaradi ogozdovanja pašnikov. Ta proces je potekal povsod, vendar z različno intenzivnostjo. V k.o. Brezova reber se je z gozdom zaraslo kar 70% pašnikov (načrtna pogozditev pašnikov v družbeni lasti); polovica vseh pašnikov se je zarasla tudi v k.o. Dvor in Veliko Lipje. Drugod je bilo ogozdovanje manj intenzivno.

Intenzivnost transformacije agrarne krajine v Suhi krajini smo preučili tudi s pomočjo fotointerpretacije kmetijske rabe tal na aeroposnetkih iz leta 1975 in 1989. Na aeroposnetkih so namreč že s prostim očesom lepo vidne površine, ki se nahajajo v različnih fazah zaraščanja. Najprej so se zarasle osamljene senožeti sredi gozdnih parcel, zatem od vasi oddaljeni ali kameniti pašniki in travniki, v zadnjem obdobju pa je opazna tendenca pomikanja gozdnega roba v smeri proti naseljem. Naselja, obkrožena s skromnimi kmetijskimi zemljišči, postajajo vse bolj otoki kulturne krajine sredi gozdne krajine!

Podrobneje smo analizirali te spremembe, zlasti njivske in travniške rabe tal, na dveh vzorčnih površinah, eni na levem bregu Krke (Ajdovec) in eni na desnem (Veliko Lipje).

Zakraselost površja v znatni meri določa značaj kmetijskega zemljišča naselja VELIKO LIPJE. Že samo naselje je razporejeno med vrtačami, ravnega kmetijskega zemljišča pa ne najdemo razen na dnu vrtač in na antropogenih terasah. Zaradi precejšnjih nagibov zemljišč so parcele ozke. Ker smo preučevali le kmetijska zemljišča južno od naselja pa do gozdnega roba, nismo ugotovili večjega zmanjšanja obsega tega zemljišča. Pomembnejše je, da se je znižala intenzivnost rabe teh zemljišč. (Tabela 31)

Kultura	Njive	Travniki	Pašniki	Grmovje	Gozd	Skupaj zmanjšan
Njive	x	5,4	0,4	0	0	5,8
Travniki	1,4	x	2,7	0,5	0	4,5
Pašniki	0	1,7	x	2,4	0,4	4,5
Grmovje	0	0	0	x	0,3	0,3
Skupaj porast	1,4	7,1	3,1	2,9	0,7	15,1

Tabela 31: Kontingenčna tabela sprememb kmetijske rabe tal med leti 1975 in 1989 v Velikem Lipju pri Žužem berku

Opomba: V vrsticah so zapisi zmanjšanja, v stolpcih pa porasta obsega (v hektarjih)

Na vsem vaškem zemljišču je bilo leta 1975 7,5 ha njiv, do leta 1989 pa se je njihov obseg zmanjšal za 4,4 ha ali za 58,6%. Iz tabele 30 je razvidno, da se je med leti 1961 in 1981 površina njiv zmanjševala s počasnejšo dinamiko (43% v dvajsetih letih) kot v najnovejšem obdobju. Z zatravljjenjem njiv so se povečali travniki, ki so prevladujoča oblika kmetijske rabe. Njive so se ohranile le v neposredni bližini bivališč. V letu 1975 je bila najbolj oddaljena njivska parcela od središča vasi oddaljena 800 metrov, leta 1989 pa le 400 metrov! Celo na predelu z ledinskim imenom Polje (oddaljeno je 600 metrov od vasi) ni več nobene njivske parcele pač pa le travniki. Prikazani trend ni le posledica socialne preselitve prebivalstva (zaposlovanja) in staranja kmečkega prebivalstva pač pa je posledica preštevilne divjadi, ki uničuje pridelek na parcelah, ki niso ograjene. K zmanjševanju kmetijskega potenciala regije prispeva tudi razraščanje grmovnega rasti na pašnikih in travnikih, kar je posledica zmanjšanja intenzivnosti paše oziroma njenega popolnega opuščanja.

Vzorčno območje AJDOVEC je še manjše kot pri Velikem Lipju, vaško kmetijsko zemljišče je že otok obdelanega sveta (135 ha) sredi gozda, čeprav so bila v preteklosti kmetijska zemljišča sosednjih vasi med seboj povezana in so tvorila sklenjen pas kulturne krajine. Površina zemljišč, ki so v kmetijski rabi, se med leti 1975 in 1989 ni bistveno zmanjšala, le intenzivnost rabe se je znižala. Leta 1975 je bilo 25,1 ha njiv, leta 1989 pa že 8,2 ha ali 33% manj. (Tabela 32)

Kultura	Njive	Travniki	Pašniki	Grmovje	Gozd	Skupaj zmanjšan
Njive	x	10,0	0,4	0	0	10,4
Travniki	2,2	x	0,2	0	0,5	2,9
Pašniki	0	0	x	0	0,5	0,5
Grmovje	0	0	0	x	1,9	1,9
Gozd	0	0,3	0	0	x	0,3
Skupaj porast	2,2	10,3	0,6	0	2,9	17,0

Tabela 32: Kontingenčna tabela sprememb kmetijske rabe tal med leti 1975 in 1989 v Ajdovcu pri Žužemberku

Opomba: V vrsticah so podatki o zmanjšanju, v stolpcih pa o porastu obsega kmetijskih površin (v hektarjih).

Poglavitna oblika transformacije kmetijskih površin je torej zatravljjenost njiv, razporeditev parcel, ki so se zatravljale pa različna. Razvidno je, da se je raba najmanj spreminjala na njivah, ki ležijo v neposredni okolici hiš. Kaže, da se je zmanjševanje kmetijskih površin konec osemdesetih let zaustavilo, kajti nekdanji oddaljeni

pašniki in travniki so prekriti z gostim grmovjem ali nizkim drevjem in tvorijo sklenjeno grmovno-gozdno mejo s kmetijskimi zemljišči.

Med novejšimi viri podatkov o kmetijskih površinah je treba vsekakor navesti agrokarto. Za Suho krajino je bila izdelana na podlagi interpretacije letalskih posnetkov iz leta 1986. Ker računalniška obdelava podatkov še ni narejena, smo ročno seštevali le nekatere podatke po zbirnih tabelah za posamezne liste temeljnega topografskega načrta 1 : 5000.

Agrokarta je izdelana na podlagi fotointerpretacije aeroposnetkov zato ocenjujemo, da so podatki, ki jih prinaša kar najbolj sveži in zanesljivi. Iz merjenj kmetijskih površin na agrokarti je razvidno, da so naravni viri za kmetijstvo bistveno manjši kot jih prikazuje zemljiški kataster! Njiv ni 1.475 ha kot jih vodi zemljiški kataster pač pa le 803 ha; travnikov in pašnikov, ki so na agrokarti vodene skupaj pod oznako "travinje" ni 5.958 ha pač pa le 3.103 ha! Vseh kmetijskih površin skupaj torej ni 7.433 ha pač pa le 3.904 ha. Razhajanje v oceni potenciala je skoraj 50%. Tudi, če dejanskemu kmetijskemu potencialu prištejemo 539 ha s travinjami, ki bi jih bilo mogoče pridobiti s krčenjem zaraščujočih se površin, so razhajanja v oceni še vedno 40%!

Agrokarta prinaša tudi podatke o površinah, ki so trenutno v zaraščanju. S tem daje osnovo za prognozo rabe tal za nekaj naslednjih let. V novomeškem delu Suhe krajine je bilo leta 1986 2.639 ha takih površin. Po oceni avtorjev je možno 539 ha teh površin ponovno aktivirati za pridelovanje travinj, 1.629 ha naj bi prešlo v gospodarski gozd, ostalo pa v varovalni gozd. Če se bo proces ogozdovanja res nadaljeval bo ob koncu stoletja Suha krajina krajina s preko 70% gozdnatostjo.

Zaraščanje kmetijskih površin je neenakomerno razporejeno, kot je razvidno iz karte "Intenzivnost zaraščanja kmetijskih površin". Večji del je zgoščeno v skrajnem JZ delu preučevanega območja, ki je prometno najbolj odročen in demografsko ogrožen. Malo zaraščujočih se kmetijskih površin pa je v predelih, ki so pretežno gozdnati (Brezova reber, Lašče) in v predelih, kjer se je kmetijstvo ohranilo kot pomembna gospodarska dejavnost (dolina Krke in dolino spremljajoče kraške uravnave pri Šmihelu in Žužemberku.

1. Površine za poljedelstvo in travništvo

Glede na kraški značaj pokrajine in močno razgibanost terena, so zemljišča primerna za njivsko proizvodnjo omejena. Več je travinja različnih proizvodnih kategorij, od nižinskih travnikov, primernih za intenzifikacijo, do manj intenzivnih, vendar še primernih za intenzifikacijo in košenic ali pašnikov na povsem plitvih tleh z vidnim kamenjem. Tako travniška kot njivska tla imajo sorazmerno

slabe fizikalno kemijske lastnosti. Zaradi močnega izpiranja so tla slabo založena s hranilnimi snovmi, zato je rodovitnost tal omejena.

Glede na proizvodno sposobnost, primernost za strojno obdelavo in možnost intenzifikacije kmetijske proizvodnje, lahko celotno območje Suhe krajine razdelimo v tri podobmočja:*

- na površine primerne za njivsko proizvodnjo, z možnostjo strojne obdelave (nekatera manjša območja ob Krki),
- na travnate površine z razgibano konfiguracijo, vendar s pretežno možnostjo strojne obdelave (Žužemberk - del)
- in na kraško-travniške, zelo razgibane, zakrasele površine na plitvih tleh in z majhno možnostjo strojne obdelave (Hinje, Žužemberk - del).

V zadnjih treh desetletjih se je v Suhi krajini opuščalo obdelavo njiv in so se le-te naravno spreminjale v travnike in košenice, prejšnje košenice pa v pašnike in gozd. V preteklih desetih letih pa ponovno prihaja do spremembe kvalitete površin z agromelioracijami in čiščenjem z grmovjem zaraslih zemljišč in njihovim usposabljanjem za pašnike.

Po podatkih popisa iz leta 1991 so kmetje v Suhi krajini redili 2.339 glav govedi, povprečno število govejih živali pa znaša 3.535. Po grobi oceni naravnih razmer za kmetovanje bi v regiji lahko zagotovili krmo za 1,1 glave goveje živine na vsakem hektarju "travinj." To pomeni v celi regiji (na 3.103 hektarjih travinj) 3.413 glav goveje živine. Ob reaktiviranju površin v zaraščanju (539 ha) pa še 593 glav živine. Na vsakem kmečkem gospodarstvu (teh je po statističnih podatkih iz leta 1991 - 907) redili povprečno 4,4 glave živine, kar pa je veliko premalo za preživljanje družine. Četudi upoštevamo mnenje, da je kmetij na katerih se načrtneje ukvarjajo s kmetijstvom le 820 in bi na vsaki redili povprečno 4,9 govedi, bi to bilo odločno premalo za solidno preživljanje ene družine. Zaključimo lahko, da je kmetijstvo v Suhi krajini tudi v bodoče lahko le ena izmed gospodarskih dejavnosti za preživljanje lokalnega prebivalstva, kajti naravni viri - kmetijske površine nikakor ne predstavljajo dovolj velikega potenciala za načrtovanje večjega porasta kmetijske pridelave (prireje). Smiselno bi bilo usmerjati razvoj tako, da bi postopoma vodil v oblikovanje manjšega števila velikih kmetij, na katerih se bodo lastniki preživljali izključno s kmetijstvom in gozdarstvom. Za tiste kmetije, za katere je jasno, da ne bodo mogle rediti več kot le povprečnega števila glav živine pa je treba iskati dopolnilne dejavnosti za preživetje.

* Več o tem: Kmetijski inštitut Slovenije, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, ...

2. Površine za vinogradništvo

Prebivalci Suhe krajine so trto gojili že od nekdaj. Večje površine vinogradov so na južnih pobočjih Ajdovske planote in na pobočju Lisca. Razen nekaj izjem so vinogradi zasajeni s samorodnico, pretežno s šmarnico. Starost trt 50 - 60 let pomeni, da jim je potekla življenska doba. Razumljivo je, da s takšnim vinogradništvom ni mogoče nadaljevati, temveč je vinograde potrebno načrtno obnavljati po predhodni strokovni presoji o primernih vrstah trt za dane pedološke in klimatske pogoje.

3. Sadjarstvo

Naravne danosti v Suhi krajini omogočajo tudi pridelovanje sadja, razen tistih sadnih vrst, ki zahtevajo vlažno klimo. Neplantažni način pridobivanja sadja je bil tudi v preteklosti močno razširjen, o čemer pričajo obsežni kmečki sadovnjaki in stare originalne naprave za predelavo sadja. V kmečkih sadovnjakih najdemo jablane, hruške in slive, na dvoriščih pa so pogosto orehi. V vinogradniških legah gojijo tudi češnje in breskve.

1.2.1.2 Kvantiteta in kvaliteta gozdnih površin

V letu 1987 so bila po katastrskih občinah naslednje površine gozdov:

Katastrska občina	Gozdne površine v ha	od tega v družbenem lastništvu v ha	v %
KO Ajdovec	929	118	12,7
KO Brezova reber	1.447	1.207	83,4
KO Dvor	570	44	7,7
KO Gornji Križ	268	-	-
KO Hinje	453	136	30,0
KO Reber	343	25	7,3
KO Sela pri Hinjah	454	16	3,5
KO Stavča vas	1.230	804	65,4
KO Smihel	874	100	11,4
KO Veliko Lipje	567	181	31,9
KO Žužemberk	551	70	12,7
KO Žvirče	645	29	4,5
SKUPAJ	8.331	2.730	32,8

Tabela 33: Gozdne površine v letu 1987

Skupna površina gozdov v Suhi krajini znaša 8.331 ha. V nekoliko večjih mejah območja je leta 1900 površina gozdov znašala 5.568 ha in v letu 1971 7.810 ha. Verjetno pa je gozdna površina še večja zaradi zaraščanja kmetijskih zemljišč.

V družbeni lasti je 2.730 ha ali 32,8% vseh gozdov, največ v katastrskih občinah Brezova reber in Stavča vas. Ravno gozdovi v katastrski občini Brezova reber rastejo na boljših rastiščih, večina drugih gozdov, predvsem na desnem bregu reke Krke, pa na slabših z osnovno funkcijo oskrba prebivalstva pretežno z drvmi. Razmerje med iglavci in listavci se močno nagiba v korist listavcev.

Dostopnost v gozdove je slaba, saj je na 173 ha gozdov le 1 km ceste.

Za gozdove je značilna tudi visoka stopnja razparceliranosti in veliko število lastnikov. Kljub temu, da je v družbenem lastništvu tretjina gozdov, je število vseh lastnikov kar 2.251, število parcel pa 6.975. V povprečju ima lastnik 3,8 ha gozda in kar 3,1 parcele, kar kažejo tudi naslednji podatki:

Gozdno območje	Število lastnikov	Število parcel	ha na lastnika	parcele/lastnika
GGE Žužemberk	2.249	6.975	2,8	3,1
GGE Brezova reber	1	-	1.260	-
GGE Soteska	1	-	772	-
SKUPAJ	2.251	6.975	3,8	3,1

Tabela 34: Lastništvo in razparceliranost gozdnih površin

Vir podatkov: GG Novo mesto

1.2.1.3 Gozdne rastline in zdravilna zelišča

Suha krajina je polna gozdnih rastlin in zdravilnih zelišč o čemer pričajo številna odkupna mesta za gobe in zdravilna zelišča. Žal je to področje še premalo preučeno, da bi prebivalstvo v večji meri izkoristilo te naravne danosti. Spremenjene politične okoliščine v bivši Jugoslaviji (odcepitev Svrljiga, glavnega dobavitelja zdravilnih zelišč Krke, tovarne zdravil) napovedujejo pozitivni zaokret in možnosti organiziranja tovrstne proizvodnje v Suhi krajini.

1.2.1.4 Vode in vodni živelj

Suha krajina je vodno deficitarno območje, po katerem teče le reka Krka, ki ima predvsem z levega brega nekaj manjših

pritokov - studenčkov. Zaradi kraške sestave tal je tudi le nekaj izvirov, med katerimi večina ob suši presahne. Studenci, ki so omembe vredni so: v krajevni skupnosti Hinje - izvir Močile in v krajevni skupnosti Žužemberk - Javornikov studenee, Škrobčev studenec in Trebški studenec.

Reka Krka je bogata z ribjim življem, vendar se zaradi onesnaženosti vodotoka postopno znižuje.

1.2.1.5 Divjad

Suha krajina je bogata z divjadjo. Ocene staležev divjadi so visoke: jelenjad (okoli 400), srnjad (2000), divji prašič (350), zajec (900), itd. Jelenjad in divji prašič predstavljata okoli 7% vsega staleža v Sloveniji. Območje Lazina - Hinje sodi med najbolj bogata lovišča.

Poleg koristi, ki jo prinaša bogastvo divjadi na eni strani, po drugi prav ta divjad povzroča neizmerno škodo tamkajšnjemu prebivalstvu. Zaradi posebnega zakonskega tretmana lovstva in ob dejstvu, da tu živeče prebivalstvo od tega naravnega bogastva nima koristi, temveč škodo na posevkih, je nujno vsaj povračilo storjene škode in financiranje zaščite polj z električnimi pastirji. V nasprotnem primeru pa bo potrebno stalež divjadi zmanjšati.

Lovske družine na tem območju imajo veliko članstva in precej lovskih koč in domov, ki bi jih bilo smiselno vključiti tudi v turistično ponudbo območja.

1.2.1.6 Rude in minerali

V občini Novo mesto sta dva večja kamnoloma in sicer Klek pri Žužemberku in Poljane. Kamnolom dolomita Klek* se nahaja 500 m vzhodno od Žužemberka. Skupne rezerve znašajo okoli 1.347.000 m³, tehnične pa 1.280.000 m³. Rezerve C2 kategorije so ocenjene na 10 milijonov m³ dolomita. Dolomit iz kamnoloma I je uporaben za betone in armirane betone, dolomit iz kamnoloma II pa za gradnjo spodnjih ustrojcev cest in za posipovanje makadamskih cest. Peskokop Poljane, ki leži na meji z občino Grosuplje je zaradi naravovarstvenih razlogov že zaprt, še pred leti pa se je intenzivno izkoriščal.

Poleg tega sta bila kot potencialna kamnoloma raziskana še Cerov in Medvedov hrib.**

* Elaborat o klasifikaciji, kategorizaciji in izračunu rezerv dolomita v kamnolomu Klek pri Žužemberku, Geološki zavod, Ljubljana, 1980

** Poročilo o geološki prospekciiji apnenca v okolici Novega mesta, Geološki zavod, Ljubljana, 1977

Medvedov hrib leži jugovzhodno od vasi Brezova reber. Območje tvori zgodnjejurski apnenec, svetlo sive in sive barve, mestoma tudi bolj svetle. Če vzamemo območje predvideno za oceno rezerv v obsegu 500 m x 500 m, dobimo 7,5 mio m³ apnenca, ki vsebuje 89,8% kalcita in 6,7% dolomita. Naselja v neposredni bližini ni, prav tako ni vodnih virov in elektrike, vendar je to možno koristiti iz vasi Brezova reber.

Jugovzhodno od lokalnosti Medvedovega hriba na razdalji okoli 800 m ob gozdni cesti proti D. Straži je Cerov hrib, kjer je potencialni kamnolom po geološki zgradbi enak kamnolomu Medvedovega hriba. Rezerve znašajo 500 m x 700 m x 30 m, to je 10,5 mio m³. Naselja v neposredni bližini ni, prav tako tudi ne vode, elektriko pa bi bilo možno koristiti od daljnovoda proti Dolenji Straži.

Oba potencialna kamnoloma ležita na območju najboljših gozdnih rastišč, zato je tudi ekonomska upravičenost njihove morebitne eksploatacije močno vprašljiva.

V Suhi krajini obstajajo še lokalni kamnolomi, ki pa niso raziskani. Drugih rudnih in mineralnih nahajališč ni.

1.2.1.7 Naravna in kulturna dediščina

Novomeški del Suhe krajine je v gradivih pristojne službe za varstvo naravne in kulturne dediščine opredeljeno kot območje z relativno veliko gostoto objektov in območij, ki imajo značaj naravne in kulturne dediščine. Poleg krajinskega parka: doline Krke z značilno krajino in naselbinsko-urbanističnih spomenikov: Žužemberk, Dvor in Retje je na tem območju še naslednje število objektov naravne in kulturne dediščine:

Tip	Število
- naravni spomeniki (kraški objekti)	16
- dendrološki spomeniki	2
- arheološki	8
- zgodovinski in memorialni	23
- umetnostno-zgodovinski	9
- sakralni	22
- etnološki	3
- tehnični	2

Tabela 35: Spomeniki naravne in kulturne dediščine

Največ spomenikov je skoncentriranih v Žužemberku in Dvoru, ki sta nekoč bila pomembni kulturni, gospodarski in upravni središči širšega območja.

Kljub velikemu številu naravnih znamenitosti in kulturne dediščine, kapacitet turistične ponudbe skoraj ni. Razlo

gov, da je temu tako, je več, najpomembnejši pa so v slabi raziskanosti dediščine, skromni (ali nikakršni) publiciteti, nizki stopnji osveščenosti prebivalstva in nemožnosti vključitve v gostinsko-turistično dejavnost.

1.2.1.8 Ekologija

Pomembnost ekološkega varstva in zaščite okolja pred morebitnimi onesnaževalci je v Suhi krajini dvakratna.

Prvič je sicer območje Suhe krajine še relativno čisto. Reka Krka se nahaja v II kakovostnem razredu. Rezultati* analiz Krke tudi v gornjem toku kažejo nekoliko povišano vsebnost spojin, ki izvirajo iz komunalnih odpadnih voda in spiranja poljedelskih površin. Vsebnost težkih kovin, pesticidov in policikličnih aromatskih ogljikovodikov v posameznih vzorcih Krke na izviru kaže na onesnaževanje iz kraškega zaledja. Na izviru je bila ugotovljena tudi prisotnost mineralnih olj in formaldehida. V Višnjici, pritoku Krke, so prav tako tako ugotovili višje vsebnosti fenolnih spojin, nitrita in fosfata, kar je glede na nagnjenost Krke k prekomernem razvoju posameznih vrst alg še posebej slabo. Škodljivih emisij ozračja ni, prav tako pa so tudi tla oziroma kmetijska zemljišča relativno čista zaradi ekstenzivnega kmetovanja in nizke porabe raznovrstnih škropil in drugih zaščitnih sredstev. Do onesnaževanja okolja prihaja predvsem zaradi neurejenega odvajanja in čiščenja odpadnih voda ter zaradi mnogih črnih odlagališč predvsem kosovnih odpadkov.

Drugič je območje Suhe krajine ekološko izredno ranljivo zaradi kraškega terena. Vse obstoječe in predvsem nove dejavnosti, ki niso ekološko čiste, lahko območju Suhe krajine in posredno tudi drugim območjem zelo škodujejo, zato predstavlja ekologija močan omejitveni faktor lociranja novih gospodarskih dejavnosti.

1.2.1.9 Grajena obremenjenost prostora

Za Suho krajino je značilna drobna in redka poselitev z zelo nizko intenzivnostjo novih gradenj in tudi površin za proizvodne in oskrbne dejavnosti je izredno malo, zato obstoječa grajena obremenjenost prostora ne predstavlja večjega omejitvenega faktorja bodočega gospodarskega razvoja z izgradnjo novih gospodarskih in infrastrukturnih objektov.

Novogradnja objektov je predvsem v nekaterih naseljih (npr. Žužemberk, Dvor) omejena z naravovarstvenega vidika zaradi zaščite obstoječe naravne in kulturne dediščine.

* Kakovost površinskih voda v Sloveniji v letu 1990, Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, Ljubljana, junij, 1991

1.2.2 Možnosti razvoja gospodarskih dejavnosti

Možnosti razvoja gospodarskih dejavnosti izhajajo iz naravnih in doslej ustvarjenih danosti, človeškega potenciala preko njegove delovne sile in znanja ter omejitvenih faktorjev kot sta prostor za lociranje dejavnosti (zgradb in drugih funkcionalnih zemljišč) in ekologija. Interakcija vseh štirih spletov lahko določi optimalnost zastopanja posameznih med seboj komplementarnih ali vsaj ne nasprotujočih si dejavnosti.

1.2.1.1 Izbor prioriternih gospodarskih dejavnosti in proizvodnih programov

V dosedanjih prognozah razmestitve dejavnosti v prostoru občine Novo mesto* je bilo območje zgornjega dela reke Krke opredeljeno kot območje s prioriteto razvoja turizma in s to dejavnostjo povezane druge dejavnosti (kmetijstvo, mirna obrt, terciarne dejavnosti). Za druga območja, ki ležijo na teritoriju Suhe krajine, dejavnosti niso bile eksaktno izpostavljene. Naravne in ustvarjene danosti, delovna sila in omejitve omogočajo prioritarno razvoj naslednjih dejavnosti.

1. KMETIJSTVO IN DOPOLNILNE DEJAVNOSTI

Naravni pogoji omogočajo predvsem razvoj govedoreje in ovčereje, vendar v omejenem obsegu. Na območjih, kjer so možnosti travniške proizvodnje večje, bi gojili predvsem živinorejo, na drugih območjih (Hinje, Žužemberk - del pa ovčerejo. Travniške donose bi morali izboljšati v prvi vrsti z gnojenjem in načinom, časom in tehniko koriščenja travinja. Sedanje travinje namreč preveč izkoriščamo s košnjo in pridelek spravljamo v obliki sena, kar je najslabši način konzerviranja travniškega pridelka.** Travinje bi morali bolj izkoriščati s pašo. Verjetno bi dobili ugodne rezultate z ureditvijo pašnih skupnosti na opuščeni travnikih in košenicah. Z ovčerejo bi izkoristili manj kvalitetne vire krme in poleg mesa dobili tudi ovčje mleko, ki bi ga lahko prodali kot specialno mleko ali pa organizirali izdelovanje ovčjega sira.

Večjih perspektiv za poljedelsko proizvodnjo ni, so pa možnosti vrtičkarstva in pridelava različnih vrtnin, ki imajo tržne perspektive in ceno.

Stanje v vinogradništvu je sicer porazno, vendar vinogradov ne gre opustiti, ker bi s tem izgubili precej dobro obdelane zemlje, ki je zaradi strmin ne bi mogli drugače

* Dolgoročni plan občine Novo mesto za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Novo mesto, 1986

** Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini, Ljubljana, 1981

izkoristiti. Pogoji za razvoj vinogradništva so v Suhi krajini ugodni, zato bi z obnovitvijo vinogradov (zamenjava domačih vrst trt z žlahtnimi) lahko dosegli določene tržne presežke.

Sadjarstva v Suhi krajini ne bi smeli zanemariti, temveč bi bilo potrebno obnoviti obstoječe sadovnjake in morda ponekod urediti celo plantažne nasade. V ta namen bi prišle v poštev zlasti sadne vrste, ki zahtevajo razmeroma malo dela (slive, orehi, lešniki, jabolane in hruške). Ob vseh prizadevanjih za čisto okolje in zdravo prehrano, se na trgu pojavlja povpraševanje po svežem sadju, ki ni škropljeno, pa tudi po sušenem sadju (suhe slive, krhlji) za kar bi bilo potrebno urediti sušilnice ter organizirati odkup in prodajo.

Kmetijstvo Suhe krajine (predvsem desni breg, kjer so pogoji slabi) je lahko uspešno le pod dvema bistvenima pogojema:

1. Prvi pogoj se nanaša na zemljiško strukturo. Majhnost lastniške posesti in razdrobljenost parcel onemogočata optimalno izkoriščanje še tistih skromnih pogojev, ki obstajajo, zato bi morali zmanjšati posestno razdrobljenost z zložbo zemljišč ter zagotoviti intenzivno obdelavo vseh zemljišč. Povečanje lastniških posesti je trenutno še nemogoče, z dolgoročnimi najemnimi pogodbami pa bi verjetno lahko dosegli, da bi se po ceni 350 kmečkih gospodinjestev lahko preživljalo izključno s kmetijstvom, gozdarstvom in dopolnilnimi dejavnostmi.
2. Suha krajina je ekološko še zelo čisto območje, saj je tudi uporaba zaščitnih sredstev zelo majhna. Proizvodnja mleka na kravo in pridelava vrtnin, grozdja in sadja je zato močno omejena, zato bi lahko ti proizvodi uspešno konkurirali na trgu le pod zaščitno blagovno znamko zdrave hrane in s tem dosegali cene, ki bi bile ekonomsko sprejemljive za proizvajalce.

Na koncu opredeljevanja naj opozorimo še na dopolnilne dejavnosti, katere smo deloma že opredelili. Med ostalimi bi lahko posebej izdvojili še naslednje, ki so tesno povezane s kmetijstvom:

- kmečki turizem,
- čebelarstvo,
- perutninarstvo,
- nabiranje in predelava gozdnih sadežev,
- gojenje in predelava zdravilnih zelišč,

ter druge dopolnilne dejavnosti povezane z raznimi oblikami obrti, ki jih bomo podrobneje opredelili pri obrti.

Kmetijstvo je dejavnost, ki (v kolikor niso kmečka gospodarstva v neposredni bližini turističnih kapacitet) je komplementarno povezana s turizmom. Kmetijske proizvode

Suhe krajine bi z razvojem turizma lahko neposredno tržili in tako dosegali najboljše možne tržne učinke.

2. GOZDARSTVO

Možnosti povečanja dohodkov iz gozdarstva so, kjub veliki površini gozdov, omejene zaradi slabših sestojev. Povprečni letni prirast lesne mase 6,0 m³/ha bi lahko povečali na 6,5 m³/ha* z dodatnimi vlaganji v obnovo, nego in varstvo gozdov ter s premeno malodonosnih gozdov, za kar pa so potrebna finančna sredstva in zmanjšanje staleža jelenjadi, ki na nekaterih območjih skoraj onemogoča naravno obnovo gozdov.

Poleg povečanega naravnega prirasta gozdov je etat možno povečati že pri obstoječem prirastu, saj se letno, predvsem v gozdovih z zasebnim lastništvom, realizira v povprečju komaj 60%, ker cenovno slabši sestoji listavcev tržno niso bili dovolj zanimivi.

3. IZKORIŠČANJE VODNIH VIROV

Vodne vire lahko izkoriščamo za gojenje rib in za proizvodnjo energije za potrebe industrije, obrtništva in nenazadnje tudi za potrebe prebivalstva.

a) Ribogojništvo

Reka Krka predstavlja na tem območju pomemben naravni potencial za razvoj ribogojništva, ki še ni dovolj izkoriščen. Proizvodnja je organizirana v Ribogojnici na Dvoru v okviru Emone Ribarstvo Ljubljana. V letu 1981 je proizvodnja znašala 127 ton postrvi, v letu 1986 pa 223 ton.**

Na reki Krki bi bilo mogoče po oceni strokovnjakov*** vzrediti letno okoli 1.000 ton postrvi. Glede na naravne pogoje in dejstvo, da ponudba ne zadovoljuje vseh potreb slovenskega tržišča, bi bilo potrebno zagotoviti še več gojitvenih objektov tudi v drugih krajih na zgornjem toku reke Krke.

* Strokovna ocena GG Novo mesto

** Podatek Emone Ribarstvo, Ljubljana

*** Kmetijski inštitut Slovenije, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini,...

b) Možnosti hidroenergetske izrabe vodnih virov

Krka je že v preteklosti predstavljala pomemben energetski vir, kjer se je moč vode izkoriščala za pogon mlinov, žag in kovačij. Izraba pogonske moči se je sprti prilagajala zahtevam in potrebam okolja. Gospodarski pomen izrabe reke Krke se je v preteklosti zelo spreminjal, dokler ni po drugi svetovni vojni prišlo do množičnega opuščanja izkoriščanja moči vode. Energetska kriza je povzročila, da je postalo izkoriščanje moči vode s pomočjo manjših vodnih obratov, ki bi lahko proizvajali tudi električno energijo, spet zanimivo.

Gradnja malih hidroelektrarn na Krki je možna z določenimi omejitvami. Krka, z lehnjakovimi pragovi, otoki, ribjim bogastvom, jezovi z nekdanjimi mlini in žagami, je edinstvena slovenska reka in sodi med najpomembnejšo naravno dediščino Slovenije. V ožjem varovanem območju, to je v strugi reke Krke, na njenih bregovih in lokah, so prepovedani vsi posegi, ki bi spremenili značaj varovanega krajinskega območja. Edina sprejemljiva alternativa je postavitvev malih hidroelektrarn na lokacijah nekdanjih vodnih obratov na obstoječih zaježitvah, ob pogoju, da se ne poruši obstoječi vodni režim.

Strokovnjaki* ocenjujejo, da bi bile primerne lokacije za postavitvev malih hidroelektrarn (razen na lokaciji Prapreče, kjer je v letu 1984 začela delovati mala hidroelektrarna za potrebe gospodinjstev, presežek energije pa oddaja v omrežje) naslednje:

1. Lokacije, kjer je mala hidroelektrarna že obratovala: Jama pri Dvoru (Za pogon žage sta bili dve turbini, ki sta hkrati dajali tok v omrežje do leta 1954. Danes je obnovljena le ena. Prednost te lokacije je velik neto padec - 3,8 m).
2. Lokacije z obnovljenim poslopjem, jezom in dobro prometno dostopnostjo so: Drašča vas (neto padec vode je 1,8 m), Budganja vas (neto padec vode je 1,6 m), Zužemberk-Prapreče (vodna obrata sta na enem jezcu z neto padcem vode 4,3 m) in Gornji Kot (neto padec vode je 1,6 m).
3. Lokacije z dobro ohranjenim jezom, propadajočim poslopjem in dobro prometno dostopnostjo: Zužemberk - dve lokaciji (neto padec 2,9 m), Jama pri Dvoru (neto padec vode 1,4 m).
4. Lokaciji z dobro ohranjenim poslopjem, zelo načetim jezom in ustrezno prometno dostopnostjo: Drašča vas (polo vico jezcu, ki je imel neto padec 1,7 m, je porušenega) in Šmihel.

* Inženirski biro Elektroprojekt, Ljubljana
Prioritetne lokacije malih hidroelektrarn so tiste, kjer

je manjša specifična cena na instalirani KW agregata. To so lokacije Žužemberk (dve lokaciji), Jama pri Dvoru (dve lokaciji) in Drašča vas. Na drugih lokacijah je interes manjši zaradi potreb po večjih vlaganjih finančnih sredstev.

4. IZKORISČANJE MINERALOV

V projektu smo opredelili nekaj večjih peskokopov, ki se že eksploatirajo ali pa so potencialni viri. Vsi ti peskokopi ne predstavljajo pomembnejših virov gospodarskih dejavnosti.

5. TURIZEM

Turizem je dejavnost primerna za pospeševanje razvoja manj razvitih območij, saj omogoča valoriziranje kvalitet naravnih danosti prostora in posredno pospešuje razvoj proizvodjalnih in storitvenih dejavnosti, ki so s turizmom vsaj posredno povezane.

Suha krajina ima naravnih in kulturnih znamenitosti veliko, predvsem v dolini Krke, prav tako pa tudi sorazmerno čisto okolje, kar je za razvoj turizma pomembno. Razvoj turističnega območja v dolini Krke se prične že pri njenem izviru, to je v naselju Krka v občini Grosuplje, za kar so že sprejeti ustrezni programi razvoja. Dolgoročna vizija razvoja turizma v občini Novo mesto* poudarja razvoj predvsem mirnega turizma in aktivnih oblik rekreacije v celotnem potezu gornjega toka reke (ribolov, kampiranje, pohodništvo, kolesarjenje, čolnarjenje, ipd.) V naseljih Žužemberk in Dvor bi morali zgraditi ustrezne kapacitete stacionarnega turizma in spremljajočih dejavnosti ter jih povezati z že obstoječimi kapacitetami zdraviliškega turizma v Dolenjskih Toplicah in zimsko-športnimi kapacitetami na Gačah. Prav tako bi bilo smiselno obnoviti grad v Žužemberku, nekatere atraktivne objekte na Dvoru ter mline in žage v vsem potezu toka reke Krke, ter jih usposobiti za višje oblike turizma - visoko kvalitativni turizem.

V dolini Krke in na drugih območjih Suhe krajine bi morali zagotoviti kapacitete izletniškega in kmečkega turizma. Namen kmečkega turizma ni v preusmeritvi dejavnosti kmetij iz pretežno agrarnega v pretežno turistični obrat, temveč bi turizem na kmetiji moral biti dodatna dejavnost kmečkega gospodinjstva, s katero bi se izboljšal dohodkovni položaj gospodinjstev, na drugi strani pa zadovoljila in razširila turistična dejavnost. Oblikujeta se lahko dve obliki turističnih kmetij in sicer kmetije brez

* Dolgoročni plan občine Novo mesto za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Novo mesto, 1986

turističnih ležišč, vendar z domačo hrano in pijačo, ki so primerne za izletniški turizem in kmetije, ki nudijo gostom večdnevna bivanja s celotnem penzionom.

6. DOMAČA OBRT S TRADICIJO

Na območju Suhe krajine obstaja tradicija izdelovanja izdelkov iz suhe robe ter raznih izdelkov iz slame (košare, peharji), šibja (košare, koši, "šajtrge", nekoč celo vozov za prevažanje hlevskega gnoja ter metle za pometanje okoli gospodarskih poslopij), sirka (metle, omela), "ličkanja" (razna omela za peko kruha) ter lesa (grablje, lesene vile, ipd).

Razen izdelkov suhe robe (predvsem zobotrebcí) za ostale izdelke domače obrti ni organiziranega odkupa. Proizvodi domače obrti se izdelujejo pretežno v zimskem času, ko so prihodki kmetijskih proizvajalcev najnižji. Z ustrezno raziskavo trga in organiziranim odkupom ter trženjem bi lahko kmečka gospodinjstva dobila pomemben vir sredstev za preživetje v "kriznih mesecih".

7. INDUSTRIJA IN PROIZVODNA OBRT

Nerazvitost oziroma nizka stopnja gospodarske razvitosti regij v Sloveniji je praviloma povezana z nerazvitim in slabo razvitim kmetijstvom. Spoznanje, da je za posamezna območja enako pomemben razvoj kmetijstva kot industrije oziroma drugih gospodarskih dejavnosti se običajno poraja šele v stiski.

Ker gre v Suhi krajini za izrazito ruralni prostor s slabimi pogoji za razvoj kmetijstva, je jasno, da moramo razvijati tudi druge dejavnosti, ki bodo skupaj s kmetijstvom območju zagotovili primeren dohodek.

Izhodišče razvoja proizvodnih dejavnosti so nedvomno naravne danosti, delovna sila in ekološke omejitve. Območje ima razvojno prioritete prednosti v turizmu (predvsem v dolini Krke), zato morajo biti proizvodni programi ekološko čisti in nemoteči za turiste.

Glede na obstoječo in potencialno delovno silo je v Suhi krajini potrebno razvijati proizvodne programe iz naslednjih panog: živilska predelava (predelava mleka, pridelkov vrtničkarstva, zdravilnih zelišč in gob, ipd), kovinarstvo (primerno predvsem za območje Hinj), elektrotehnična proizvodnja, lesna predelava, ipd. Vsi obrati bi morali biti manjši - torej v zvrsti malih podjetij, ker ekologija, ki je na zakraselem svetu zelo občutljiva, in razpršena delovna sila zahtevata predvsem tovrstno industrijo.

Industrija oziroma proizvodna obrt bi morala biti specializirana in usmerjena v zaposlitev predvsem kvalificirane

in visokokvalificirane delovne sile, ker je interes območja, da čimveč tovrstne delovne sile zaposli doma, ker je predvsem delovna sile višjih izobrazbenih struktur sposobna ustvariti razvojna jedra, ki so pogoj za dolgoročen razvoj območja.

1.2.2.2 Tržne možnosti

Kmetijstvo Suhe krajine mora iskati možnosti za prodajo tržnih presežkov v dveh oziroma treh smereh.

Prvič, pridelke, za katere je (bo) v Republiki Sloveniji izoblikovan sistem zaščitnih cen in zagotovljenega odkupa (mleko, goveje meso, tudi žita), bo mogoče ob izpolnjevanju določenih pogojev (standardna kakovost, ustrezne količine, ...) kadarkoli prodati neposredno državi oziroma organizacijam, ki bodo izvajale odkup po naročilu države. Večje kmetije bodo verjetno videle smisel proizvajanja in solidnega preživetja z usmeritvijo v tovrstno pridelavo.

Drugič, za vse ostale kmetijske pridelke, vključno z izdelki dopolnilnih dejavnosti na domu, bo potrebno poiskati primerne prodajne poti in se seveda za nastop na trgu tudi ustrezno povezati, uskladiti in pripraviti. Prosti trg kmetijskih pridelkov obstaja v dveh oblikah: kot lokalni trg, kot oskrba nekmečkih prebivalcev, ki živijo poleg kmečkih na podeželju ter kot tržne niše na širšem trgu, npr. v regionalnih ali republiškem središču.

Kljub temu, da je Suha krajina eno redkeje poseljenih območij Slovenije, so skupne potrebe vseh prebivalcev po hrani precejšnje. Letno porabo kmetijskih pridelkov v Suhi krajini smo ocenili na podlagi podatkov o porabi v kmečkih oziroma mešanih gospodinjstvih v Sloveniji in ob upoštevanju števila prebivalcev, ki živi na podeželju oziroma na kmetijah v Suhi krajini. Primerjava s podatki o tržnih presežkih (Točka 1.1.1.1) kaže, da razen pri krompirju ne bi imeli težav s prodajo večine vrtnin na domačem lokalnem trgu.

Kmetijski pridelki	R SLOVENIJA		SUHA KRAJINA
	1988		1990
	na člana gospodinjstva kmečkega / mešanega v kg		skupaj v tonah
ŽITA IN IZDELKI			
IZ ŽIT	161,0	178,9	782,120
- kruh	66,5	105,6	372,638
- moka	86,6	61,9	367,004
- izdelki iz moke	4,0	7,3	23,897
- drugo žito	0,5	0,6	2,498
- riž	3,4	3,5	16,082

SVEZA IN PREDELANA

ZELENJAVA	214,3	154,1	909,628
- krompir	107,2	81,5	461,930
- fižol, grah, bob, leča	11,6	4,6	43,386
- čebula in česen	10,8	6,4	43,706
- jedilno korenje	8,1	6,2	34,969
- zelje in ohrovt	23,1	14,8	95,219
- špinača	0,2	0,4	1,250
- paradižnik	9,7	7,5	41,994
- paprika	4,9	3,6	20,918
- zelena solata	18,6	15,9	82,900
- grah, stročji fižol	2,8	2,7	12,959
- druga sveža zelen.	9,6	6,2	39,649
- skisana zelenjava	4,2	1,3	15,137
- konz. in pred. zel.	3,5	3,0	15,612

SVEŽE IN PREDELANO

SADJE	95,7	67,9	404,780
- jabolka	59,0	40,4	247,266
- hruške	5,5	4,5	24,198
- češnjje in višnje	2,1	1,4	8,742
- marelice in breskve	1,2	2,0	6,872
- slive	5,4	2,9	21,348
- lubenice in melone	0,0	0,4	0,626
- grozdje	13,5	6,4	52,130
- drugo sveže sadje	1,4	0,8	5,619
- južno sadje-citrusi	2,2	2,9	11,400
- drugo južno sadje	0,5	1,0	3,124
- orehi, lešniki	0,5	0,3	2,029
- suho sadje	0,0	0,2	0,313
- marmel., džem, komp.	2,2	1,2	8,741
- sadni sokovi-narav.	2,2	3,5	12.338

SVEŽE IN PREDELANO

MESO	111,0	71,6	458,302
- goveje	28,2	15,8	112,695
- svinjsko	51,3	30,9	208,384
- ovčje in kozje	0,0	0,1	0,156
- perutnina	10,6	9,7	48,243
- drugo m., drobov.	2,9	1,9	12,020
- suha in pečena sl.	0,6	1,0	3,436
- suho meso	5,7	3,9	23,884
- salame in klobase	7,1	4,8	29,659
- hrenovke, safalade	1,0	0,9	4,528
- drugi suhomes.izd.	3,2	1,8	12,799
- konz.predelano m.	0,4	0,8	2,499

SVEŽE IN PREDELANE

RIBE	0,9	1,8	5,623
- sladkovodne	0,6	0,3	2,341
- morske	0,2	1,0	2,188
- ribji izdelki	0,1	0,5	1,094

MASCOBE

MASCOBE	21,9	18,6	97,418
- živalske	11,6	7,2	47,453
- jedilno olje	8,3	9,5	40,754
- druge rastlinske	2,0	1,9	9,212

MLEKO IN MLEČNI

IZDELKI			
- mleko	159,7	140,8	718,475
- kislota ml., jogurt	0,7	3,8	8,127
- domači sir	2,6	1,8	10,927
- dr. vrste sira	0,5	1,2	3,437
- surovo maslo	0,8	0,5	3,278
- smetana	1,9	1,4	8,118
- dr. mlečni izd.	0,3	0,3	1,405
- jajca - kosov	262,4	187,7	1112,251
DRUGI ŽIVILSKI IZDELKI			
- sladkor	22,1	17,3	96,009
- med	0,4	0,8	2,499
- čokolada	0,8	0,8	3,747
- keksi, biskviti	1,4	2,1	7,652
- kakao	0,3	0,6	1,874
- kava	1,5	1,8	7,495
PIJACA V GOSPODINJSTVU			
- vino	95,0	47,7	371,003
- pivo	5,8	10,4	34,362
- žganje	4,5	2,1	17,324
- druge alkoh. pij.	0,4	0,4	1,874
- jabolčnik, mošt	47,1	34,0	200,128

Tabela 36: Ocena letne porabe kmetijskih pridelkov v Suhi krajini

Vir podatkov: Ocena KIS na podlagi publikacij Rezultati raziskovanj, št. 538 in 543, Zavoda RS za statistiko

Za doseganje ugodnejših prodajnih cen bi bilo potrebno podrobneje analizirati tržne niše na regionalnih ali osrednjem trgu, pripraviti ustrezno celovito strategijo trženja kmetijskih in ostalih pridelkov in storitev iz Suhe krajine. V ta namen bi bilo potrebno pri obstoječi ali v ustrezni novi enoti organizirati opravljanje navedenih marketinških dejavnosti. Prodaja suhokranjskih pridelkov po nizki ceni, kot jo dosegajo sicer proizvodi masovne pridelave brez ustrezne marketinške podpore, namreč že zaradi samih višjih stroškov pridelave ni niti smiselna niti potrebna. Pridelki iz Suhe krajine bi se namreč lahko ponašali tudi z oznakami "iz tradicionalne pridelave", "neškropljeno", morda bi celo lahko zadostili pogojem za pridobitev naziva "bio hrana".

Tudi tržnih možnosti plasiranja turističnih storitev bo, po izboljšanju politične situacije v državi dovolj, ker je že naravna tendenca turistov iz severnih dežel, da potujejo na počitnice v južnejše kraje. Dolina Krke bo tujim turistom služila lahko kot tranzit ali kot nekajdnevni stacionarij, domačim pa pretežno kot stacionarij, predvsem v obdobju slabših socialnih razmer, ko si čedalje več

družin ne bo moglo privoščiti letovanja v obmorskih krajih, zato bodo težili k počitnikovanju ob rekah in jezerih.

Tržne možnosti plasiranja **preizvednih dejavnosti** še niso povsem raziskane. S stečajni nekdanjih slovenskih kombinatov in z zapiranjem jugoslovanskih tržišč bodo v Sloveniji v gospodarski strukturi nastale dovolj velike tržne niše, ki jih bo potrebno zapolniti. Vprašanje tržnih možnosti torej ne bo na prvem mestu, temveč bo poudarek predvsem na tem, ali bodo novi proizvajalci v okviru tržnih niš slovenskega trga proizvajali ceneje ali vsaj tako poceni in seveda kvalitetno kot na svetovnih trgih, da uvoz manjkajočih artiklov ne bo zanimiv.

1.2.2.3 Možnosti zaposlitev prebivalstva po posameznih dejavnostih in možni denarni prejemki prebivalstva iz naslova raznih oblik zaposlitev.

Možnosti zaposlitve prebivalstva Suhe krajine na domačem območju ne pomeni samo dejanske zaposlitve, temveč zaposlitve, ki bo omogočala doseganje primernega dohodka z vidika kvalitete življenja, kar pomeni, da mora biti večji od življenskega minimuma in zagotavlja posameznikom in njihovim družinam povprečni življenski nivo.* Povprečni življenski nivo pa v tem trenutku pomeni dohodke, kakršne ima povprečna družina v Sloveniji.

V Suhi krajini bi, ob izkoriščanju naravnih danosti zagotovili zaposlitev in povprečne dohodke naslednjemu številu prebivalstva:

- Iz kmetijstva, gozdarstva in dopolnilnih dejavnosti bi v Suhi krajini lahko primerno živelo največ 350 gospodinjstev, s tem, da bi povečali predvsem pridelavo vrtnin in uvedli ovčerejo (na podlagi izračunov možnega preživetja števila glav goveje živine je prag le nekoliko višji od sedanjega staleža živine), povečali sečnjo in prodajo le sa, vsaj na območjih z nekoliko boljšimi gozdnimi sestoji ter povečali trženje domače obrti, gozdnih in zdravilnih zelišč ter drugih dopolnilnih dejavnosti v kmetijstvu.

* dr. A. BARBIČ, Idejna zamisel celovitega razvoja manj razvitega ruralnega območja (vloga ruralne sociologije v načrtovanju razvoja kmetijstva in podeželja), IB - revija za planiranje, Ljubljana, 1985, številka 4

- Z organiziranjem izkoriščanja naravnih in kulturnih da-

nosti s turizmom, bi v turizmu lahko zaposlili okoli 30 do 50 delavcev v prvi fazi, kasneje z ustrezno afirmacijo dejavnosti v prostoru pa še precej več. Tu mislimo predvsem na zaposlitev neposredno v dejavnosti turizma, ker posrednih zaposlitev (preko trgovine, obrti, družbenih dejavnosti, ipd) je precej več.

- V dejavnosti storitvene obrti (o čemer bomo podrobneje govorili v naslednjem poglavju) bi, samo za zadovoljitev potreb prebivalstva po oskrbnih dejavnostih lahko zaposlili okoli 100 delavcev.
- Spričo velikega pomanjkanja delovnih mest (predvsem za moško delovno silo, v zadnjem času pa tudi za žensko), dnevni delovni emigracij (ki v zadnjem času postaja vse bolj problematična, zaradi ukinjanja delovskih avtobusov in odpuščanja delavcev, ki so oddaljeni od centra zaposlitve) je v Suhi krajini kratkoročno potrebno zagotoviti proizvodna delovna mesta za okoli 250 do 300 delavcev.

Kmetijstvo in dopolnilne dejavnosti na kmetijah ter vsa obstoječa in nova delovna mesta morajo dajati prebivalstvu takšne dohodke, kot so ti v povprečju Slovenije in predstavljajo kolikor toliko normalne materialne osnove za dostojno življenje.

1.2.2.4 Možnosti in potrebe dodatnih zaslužkov prebivalstva izven območja

V predhodni točki smo navedli samo najnujnejše zaposlitve s primernimi dohodki vseh zaposlenih, ki bi jih morali zagotoviti čimprej. Z novimi delovnimi mesti pa problema zaposlenosti še ne bomo rešili. Še vedno bo prebivalstvo potrebovalo dodatne zaslužke izven območja, bodisi ker bo v prvi fazi še vedno premalo delovnih mest, bodisi zato, ker imajo takšne poklicne usmeritve, da jih tudi dolgoročno ne bo možno zaposliti na območju Suhe krajine. Ocenjujemo, da bi po realizaciji v prejšni točki opredeljenih novih delovnih mest, še vedno delovno emigriralo okoli 600 prebivalcev Suhe krajine.

V perspektivi pospešenega razvoja turizma ali drugih proizvodnih ali storitvenih dejavnosti so možnosti, da se število delovnih emigrantov postopno znižuje.

V času splošne brezposelnosti in pomanjkanja zaslužkov bi morali predvsem socialno najbolj ogroženo prebivalstvo zaposliti z javnimi deli na območju Suhe krajine (npr. čiščenje zaraščenih kmetijskih površin, kjer je čiščenje ekonomsko opravičljivo, pogozdovanje zaraščenih kmetijskih površin, kjer kmetijska proizvodnja ni več smiselna in na drugih delih, ki bi prebivalstvu območja izboljšalo delovne pogoje).

1.2.3 Predlog investicijskih naložb z opredelitvami možnih lokacij

1. Kmetijstvo

Ker je predpogoj za lažjo in cenejšo kmetijsko pridelavo urejenost zemljišč, predstavljamo najprej podatke o izvršenih melioracijah v zadnjih letih. Načrt opravljanja del v tekočem in prihodnjem obdobju kaže, da bo potrebno urediti še 808 hektarjev kmetijskih zemljišč pretežno v krajevni skupnosti Žužemberk.

Naselje	Leto izvajanja	Površina v ha
IZVEDENO		
- Smihel	1984	72
- Gradenc	1984	70
- Podlipa	1987	80
- Brezova reber	1987	80
- Lopata	1988	180
- Sadinja vas	1988	103
- Veliki Lipovec	1989	107
- Gornji Križ	1990	202
-	82
IZVEDENO SKUPAJ		1980-1990
		976
NACRTOVANO		
- Žužemberk		
. desni breg I	1991	314
. desni breg II	1991-1992	344
. desni breg III	1992	150
NACRTOVANO SKUPAJ		1991-1995
		808

Tabela 37: Agromelioracije v novomeškem delu Suhe krajine

Vir podatkov: KZ Krka TZO Suha krajina Žužemberk

Poleg urejanja zemljišč je za razvoj kmetijstva v Suhi krajini ključnega pomena nadaljna izgradnja kapacitet v živinorejski, predvsem govedorejski usmeritvi.

Ko smo v razgovorih na terenu preverjali strokovno utemeljene predloge o možnih kmetijskih investicijah, smo ugotovili, da je v sedanjih razmerah zanimanje oziroma finančne možnosti samih kmetov izjemno omejeno. Tako smo zaenkrat našli le 25 kmetov, ki nameravajo v naslednjih letih pristopiti k obnovi ali novogradnji govejega, konjskega ali prašičjega hleva in od tega le tri v krajevni skupnosti Hinje, kjer so razmere že sedaj manj obetavne. Ni lahko najti kandidata za prašičjerejsko usmeritev npr. za vzrejo sesnih pujskov, čeprav bi lahko z njimi oskrbo-

val vse suhokranjske kmete. Prav tako ni zanimanja za vzrejo mlečne in mesne drobnice, čeprav se pojavljajo npr. kupci kozjega mleka, ki bi ga bili pripravljene odkupovati, seveda ne v decilitrskih količinah.

Kljub določeni tradiciji sta le dva čebelarja izrazila pripravljenost za naložbe v povečanje čebeljnaka in nakup dodatne opreme.

Reka Krka nudi razmeroma dobre pogoje za večji razmah ribogojstva in ob ustrezni podpori države bi svoje kapacitete povečala tako Emonina ribogojnica na Dvoru kot tudi zasebni kmetovalec na opuščeni lokaciji v Šmihelu pri Žužemberku.

Ocenjujemo, da je ob dosedanji stopnji razvoja kmetijstva v Suhi krajini, zaostrenih gospodarskih razmerah, vse manjših nekmetijskih dohodkih in celo brezposelnosti, razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah tista usmeritev, ki lahko kratkoročno pripomore k izboljšanju slabega dohodkovnega položaja prebivalcev. Seveda pa nikakor ni in ne more biti ustrezno nadomestilo za izgubljeno delovno mesto v industriji.

Tega dejstva se zaveda tudi vodstvo TZO Suha krajina Žužemberk, ki pripravilo projekt razvoja dopolnilnih dejavnosti tako v sami zadrugi, kot tudi na kmetijah. Program vsebuje dejavnosti od pridelave in predelave žlahtnih gob, vrtnin, zdravilnih zelišč, doma pripravljene mesnih in mlečnih izdelkov ter peciva do izdelave izdelkov iz lesa, slame in šibja. Vključiti nameravajo 40 kmetij s približno 120 aktivnimi člani.

Poleg tega smo evidentirali po vaseh še sedem kmetov, ki bi vlagali v objekte in opremo za dopolnilno delo na domu in dva, ki pripravljata prostore za turizem na kmetiji.

Investicije	HINJE	ZUZEMBERK	S. KRAJINA
GOVEDOREJA			
- hlevi za konc. prireje mleka in govejega mesa	3	20	23
PRASIČJEREJA			
- hlevi za konc. prireje prašičjega mesa	0	1	1
KONJEREJA			
- hlevi za razvoj reje konj za meso	0	1	1
DROBNICA			
- hlevi za razvoj mlečne in mesne reje drobnice	0	0	0
ČEBELARSTVO			
- čebeljnaki in oprema	0	2	2
RIBISTVO			
- sladkovodno ribogojstvo	0	2	2
PERUTNINARSTVO			
- prostori in oprema	1	0	1

STROKOVNE, RAZVOJNE,
POSPEŠEVALNE NALOGE

- pospeševanje prodaje kmetijskih pridelkov in izdelkov	0	1	1
RAZVOJ DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI NA KMETIJAH	49
- prostori za turizem na kmetijah	0	2	2
- objekti in oprema za dopolnilno delo na domu	...	40	+7
. domača obrt	...		+1
. predelava kmet. prid.	...		+1
. obdelava lesa	...		+5
- objekti in plem. živ. za rejo kožuh. in malih živ.	0	0	0
- objekti za pridel. okrasnih rastl., trsov, sadik, semen, gob	0	0	0
- reja divjadi	0	0	0

Tabela 38: Potrebne kmetijske investicije v novomeškem de-
lu Suhe krajine

Vir podatkov: Ocena na podlagi programov KZ in Kmetijske
svetovalne službe

Investicije so predvidene v naslednjih naseljih:

- Živinoreja:
 - . govedoreja (Budganja vas - 1, Dolnji Kot - 3, Gradenc - 1, Mačkovec pri Dvoru 1, Reber - 1, Sadinja vas - 1, Šmihel pri Žužemberku - 1, Veliki Lipovec - 6, Zalisec - 1, Žužemberk - 4, Visejec - 1, Vrh pri Hinjah - 2),
 - . konjereja (Veliki Lipovec - 1),
 - . čebelarstvo (veliki Lipovec - 2),
 - . sladkovodno ribogojstvo (Gornji Kot - 1 in Šmihel pri Žužemberku - 1),
 - . perutnina (Ratje - 1).
- Strokovne, razvojne in pospeševalne naloge pospeševanje prodaje kmetijskih pridelkov in izdelkov (Žužemberk - 1).
- Razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah:
 - . kmečki turizem (Veliki Lipovec - 1, Žužemberk - 1),
 - . domača obrt (Gradenc - 1),
 - . predelava kmetijskih pridelkov (Žužemberk - 1),
 - . predelava lesa (Mačkovec pri Dvoru - 1, Sadinja vas

pri Dvoru - 2, Veliki Lipovec - 2, Žužemberk (Cvi-
belj - 1).

Poleg navedenih dejavnosti ne gre prezreti potreb po prenovi vinogradov in sadovnjakov ter po nabavi sadilnega materiala ter opremi za predelavo grozdja in sadja.

2. Gozdarstvo

Prioritetna naloga v gozdarstvu je nadaljevanje premene slabih drevesnih sestojev z boljšimi in pogozditev kmetijskih površin, ki jih ni možno več racionalno usposobiti za kmetijsko proizvodnjo. Slabših gozdnih sestojev in zaraščenih kmetijskih zemljišč je največ na desnem bregu Krke.

Dostopnost v gozdove je na tem območju slaba, zato so ekonomsko opravičljive tudi investicije v gozdne ceste predvsem v gozdovih, kjer so možni večji letni etati.

3. Energetika

Na področju energetike bi morali ponovno preveriti ekonomsko opravičenost in zainteresiranost prebivalstva za gradnjo malih hidroelektrarn. Za Suho krajino in širšo dolensko so tovrstne investicije zanimive spričo deficitarnosti primerne oskrbe z električno energijo, ki utegne biti še slabša po zaprtju nuklearke.

4. Turizem

Spričo naravnih danosti in pomanjkanja delovnih mest in ustreznih dohodkov prebivalstva, je razvoj kapacitet turizma v Suhi krajini prioritetna naloga. Danes območje nima niti zametkov turizma, saj so gostinske kapacitete (razen na Dvoru) premajhne tudi za potrebe lokalnega prebivalstva, ležišč je le 10 (tako kot po številu tudi po kvaliteti ne ustrezajo potrebam turizma), spremljajoče dejavnosti niso razvite.

Na področju turizma opredeljujemo kot prioritetne naslednje investicije:

- v Žužemberku: turistične kapacitete: 50 ležišč, camp,
gostinske kapacitete: gostišče z okoli 100
sedežev in hrano,
kapacitete vzporednih dejavnosti: privezi
za čolne, kopališče,
osebne in druge storitve, tenis, mini
golf,

- na Dvoru turistične kapacitete: 20 ležišč, camp,
kapacitete vzporednih dejavnosti: kopališče,
privezi za čolne

Dolgoročen koncept razvoja turizma v zgornjem toku Krke mora slediti naslednjim potrebam:

- v Žužemberku : turistične kapacitete: turistično naselje z bungalovi (okoli 250 do 300 ležišč), revitalizacija gradu za potrebe turizma in kulturnih prireditev; gostinske kapacitete; več gostišč z okoli 300 sedeži; kapacitete vzporednih dejavnosti: športno-rekreativne površine in površine kulturnih dejavnosti, trgovski lokali s specializirano turistično ponudbo, osebne storitve in storitve turizma.
- na Dvoru: turistične in gostinske kapacitete: v obstoječih in novih gostinskih objektih zagotoviti ležišča, revitalizacija mlinov in žag ter njihova usmeritev v specializirano turistično ponudbo; ustrezen razvoj vzporednih dejavnosti.

Poleg omenjenih kapacitet sodi v kratkoročno in dolgoročno turistično ponudbo še pospešen razvoj kmečkega turizma na celotnem območju (posebej na območju vinogradov na Dvoru) ter ustrezna vključitev lovskih koč v turistično ponudbo Suhe krajine.

5. Industrija in proizvodna obrt

Ekološko čisto ter infrastrukturno nezahtevno industrijo in proizvodno obrt (manjši porabniki energije in tehnološke vode) je potrebno v obliki malih podjetij pospeševati na celotnem območju Suhe krajine, posebno pa na območjih, kjer ne bomo intenzivno razvijali turizma in so problemi delovne sile največji (desni breg Krke - Hinje). Glede na kvalifikacijsko strukturo delovne sile kaže pospeševati razvoj kovinsko-predelovalne, lesno-predelovalne dejavnosti, proizvodnjo električnih strojev in aparatov ter živilsko-predelovalno dejavnost (predelava mesa, predelava vrtnin, sušenje in embaliranje sadja goznih rastlin in zdravilnih zelišč, ipd). Kovinsko-predelovalna dejavnost bi lokacijsko sodila na območje Hinj, lesno-predelovalna pa na območje Ajdovske planote. Živilsko predelovalno industrijo bi morali približati izvoru surovin.

Naštete dejavnosti so le okvirne, kar pomeni, da se v Suhi krajini lahko razvijajo tudi druge, če zadostijo ekološkimi pogojem in jih slaba infrastruktura ne ovira pri poslovanju.

2 ANALITIČNA OBDELAVA POGOJEV ZA ŽIVLJENJE

V tem poglavju bomo obravnavali demografska gibanja ter pogoje življenja prebivalstva Suhe krajine, ki so:

- opremljenost naselij s terciarnimi in kvartarnimi storitvenimi dejavnostmi,
- opremljenost naselij s komunalno infrastrukturo, energotiko in prometno infrastrukturo,
- opremljenost naselij s stanovanjskih fondom in bivalnimi pogoji,
- in prometno dostopnost do centralnih naselij znotraj območja in med območji.

ter na ta način skušali ugotoviti dosedanje trende razvoja, sedanje stanje in potrebe po izboljšanju pogojev življenja prebivalstva. Cilj raziskave ni prognozirati povsem enakih pogojev, kot jih imajo prebivalci razvitejših naselij, predvsem urbanih, pač pa zagotoviti primerne pogoje, ki ne bodo več eden izmed glavnih faktorjev, da se prebivalstvo izseljuje.

2.1 Analiza trendov in stanja

Razvoj pogojev za življenje je mogoče uspešno predvidevati le na podlagi poznavanja stanja, dosedanjih trendov in vpliva trendov in stanja na življenje prebivalstva. Analiza zahteva obsežnejše delo, ki pa ga je zaradi pomanjkanja časa skrajšati na minimum in uporabiti vse dosedanje izsledke v preteklosti.

Na območju Suhe krajine so bila v preteklosti precejšnja vlaganja predvsem v infrastrukturo, ki pa žal niso prinesla vseh pričakovanih rezultatov. Zato je toliko bolj pomembno, da precizno preučimo vse posledice sprememb v življenskih trendih in potrebah prebivalstva in dejansko vlagamo tja, kjer lahko pričakujemo optimalne rezultate, glede na vložena sredstva.

2.1.1 Prebivalstvo

2.1.1.1 Demografski trendi

Suha krajina je izrazito depopulacijsko območje, saj se je v obdobju od leta 1953 do leta 1981 prebivalstvo v krajevni skupnosti Hinje znižalo za 37%, v krajevni skupnosti Žužemberk pa nekoliko manj, vendar za več kot 10%, kar skupaj predstavlja znižanje prebivalstva za 19,5%, od tega od leta 1971 do leta 1981 za 6,1%.

Po posameznih naseljih je bilo leta 1981 v primerjavi z letom 1953 naslednje relativno število prebivalstva:

Krajevna skupnost	ŠTEVILO NASELIJ				
	>80%	80,1-95%	95,1-100%	100,1-105%	<105,1%
Hinje	8	1	2	-	-
Žužemberk	21	13	2	2	4
SKUPAJ	29	14	4	2	4

Tabela 39: Število naselij z opredeljenimi trendi gibanja prebivalstva

Vir podatkov: popisi prebivalstva

Število prebivalstva je v večini naselij močno upadlo, v krajevni skupnosti Hinje v vseh naseljih. Podobna gibanja so bila tudi v krajevni skupnosti Žužemberk, le da se tu število prebivalstva ni znižalo v šestih naseljih: Cvi-belj, Stranska vas, Žužemberk (vsa tri naselja sedaj tvorijo naselje Žužemberk) ter v naseljih Mačkovec pri Dvoru, Dvor in Prapreče.

V krajšem obdobju in sicer od leta 1971 do leta 1981 se je v krajevni skupnosti Hinje prebivalstvo znižalo v vseh naseljih (v petih, kar je skoraj polovica za več kot 20%), v krajevni skupnosti Žužemberk pa znižalo v 31 naseljih (od tega v 7 naseljih za več kot 20%) in povečalo v 11 naseljih.

Po klasifikaciji demografskih območij* je v preučevanem

* Klasifikacijo demografskih območij smo opredelili:

- močna depopulacija (indeks rasti prebivalstva znaša 80 in manj,
- zmerna depopulacija (indeks 80,1 do 95),
- stagnacija z značilnostmi depopulacije (indeks 95,1 do 100,
- stagnacija z značilnostmi koncentracije (indeks 100,1 do 105),

obdobju živelo v letu 1981 v krajevni skupnosti Hinje v depopulacijskih naseljih 776 prebivalcev, v naseljih s stagnacijo pa 200 prebivalcev, v krajevni skupnosti Žužemberk pa v depopulacijskih naseljih 1.787 prebivalcev, v naseljih s stagnacijo 526 prebivalcev in v naseljih s koncentracijo 1.636 prebivalcev.

V obdobju 1981 - 1991 se je število prebivalstva Suhe krajine znižalo še za 5%, tako da v letu 1991 živi v Suhi krajini še 4.684 prebivalcev in sicer v krajevni skupnosti Hinje 810 prebivalcev ali 17% manj kot leta 1981, na gravitacijskem območju Dvora 1.780 prebivalcev ali 1% manj in na gravitacijskem območju Žužemberka 2.094 prebivalcev ali 3% manj kot leta 1981. Stopnje demografske ogroženosti posameznih naselij so naslednje:

Stopnja ogroženosti	Kazalnik	GRAVITACIJSKO OBMOČJE			SKUPAJ
		Zužemb.	Dvor	Hinje	
Neogroženo območje	št. nas.	4	5	2	11
	št. preb.	292	670	67	1.029
Relativno ogroženo območje	št. nas.	4	4	2	10
	št. preb.	1.188	314	85	1.587
Absolutno ogroženo območje	št. nas.	9	14	7	30
	št. preb.	614	796	658	2.068

Tabela 40: Demografska ogroženost naselij Suhe krajine

Vir podatkov: A. MURN, Demografija, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991

Absolutno ogroženih naselij (v zadnjih desetih letih znižanje prebivalstva za več kot 5%) je v Suhi krajini kar 57,7 % vseh naselij v katerih živi 44,2% prebivalcev. Najslabše stanje je v krajevni skupnosti Hinje, kjer je absolutno ogroženih 63,6% naselij z 81,2% vsega prebivalstva, sledi gravitacijsko območje Dvora, kjer je absolutno ogroženih 60,9% naselij z 44,7% prebivalstva. Na gravitacijskem območju Žužemberka je absolutno demografsko ogroženih 52,9% naselij z 29,3% prebivalstva. Zanimivo je tudi to, da naselje Žužemberk z 986 prebivalci sodi med relativno ogroženo naselje saj je v desetih letih prebivalstvo poraslo le za 4%, naselje Dvor z 345 prebivalci pa z desetletnim indeksom rasti prebivalstva 128 v demografsko neogrožena naselja.

- zmerna koncentracija (indeks rasti prebivalstva med 105,1 in 120)

dr. V. KLEMENČIČ, Geografija prebivalstva Slovenije, Geografski vestnik, Ljubljana, XLIV, 1972, stran 139

2.1.1.2 Starostna struktura prebivalstva

V letu 1981 je bila starostna struktura prebivalstva Suhe krajine neugodna. Otrok v starosti do 9 let je bilo zelo malo, precej manj kot v povprečju občine Novo mesto in Slovenije. Otrok in mladine v starostni kategoriji od 10 do 19 let je bilo več kot v povprečju Slovenije, mladine v starostni kategoriji od 20 do 24 let toliko kot v povprečju Slovenije, delovnega potenciala od 24 do 65 let bistveno manj in ostarelih precej več (v krajevni skupnosti Hinje kar 18%).

Razmerje med številom prebivalstva do 14 let starosti in prebivalstva starejših od 65 let tvori indeks staranja*. V letu 1981 je bil v Suhi krajini večji od 60%, v krajevni skupnosti Hinje pa celo nad 100%. Če za normalno starostno strukturo prebivalstva znaša indeks staranja okoli 33%, potem lahko ugotovimo, da je prebivalstvo Suhe krajine staro, posebno v krajevni skupnosti Hinje, kjer je bilo že leta 1981 na robu sposobnosti enostavne reprodukcije. Po posameznih naseljih pa se je indeks staranja gibal v naslednjih razponih:

Krajevna skupnost	INDEKS STARANJA - STEVILO NASELIJ				
	<40	40,1-60	60,1-80	80,1-100	>100
Hinje	1	1	1	4	4
Zužemberk	8	6	7	10	11
SKUPAJ	9	7	8	14	15

Tabela 41: Število naselij z rangiranimi indeksi staranja prebivalstva v letu 1981

Od več kot 50 naselij v Suhi krajini je bil v letu 1981 indeks staranja v meji normale le v 9 naseljih in sicer v krajevni skupnosti Hinje v naselju Prevole (33,3) in v krajevni skupnosti Zužemberk v naseljih: Dvor (32,5), Plešivica (33,3), Prapreče (33,3), Stranska vas (35) - Zužemberk (37,7), Trebča vas (37,9), Vinkov vrh (37,5) in Zalisec (33,3).

Med kazalniki starostnih struktur in reprodukcijske sposobnosti prebivalstva sodi tudi indeks fertilitnosti žensk kot razmerje med žensko populacijo v starosti od 15 do 49 let in skupnim številom žensk. Za leto 1981 tudi ta kazalnik kaže na neugodno starostno strukturo ženskega prebivalstva Suhe krajine, saj je bilo fertitlnih žensk v krajevni skupnosti Hinje manj kot 40%, v krajevni skupnosti Zužemberk pa le nekoliko več. V posameznih naseljih je bil

* dr. GOSAR L., Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora, Doktorska disertacija, FF, Ljubljana, 1976, stran 21

najslabši v naslednjih naseljih:

- v krajevni skupnosti Hinje: Hrib pri Hinjah (26,7), Lazi na (25), Pleš (18,8), Ratje (31,8) in Zvirče (34,4),
- v krajevni skupnosti Žužemberk: Budganja vas (33,9), Cvi belj (35), Dolnji Ajdovec (30,4), Dolnji Kot (28,6), Gornji Ajdovec (29,6), Gornji Križ (20), Gradenc (28,6), Klopce (25), Malo Lipje (34,5), Vrh pri Križu (28,1), Vrhovo pri Žužemberku (33,3) in Zafara (28,6).

Starostne strukture prebivalstva leta 1991 žal še nimamo, vendar lahko ugotovimo, da zmanjševanja prebivalstva Suhe krajine v obdobju 1981 - 1991 ni več posledica izključno odseljevanj prebivalstva, temveč tudi posledica neugodnih starostnih struktur in nizke natalitete, ki ne omogoča več enostavne reprodukcije prebivalstva (Hinje).

2.1.1.3 Dosedanji in bodoči demografski trendi

V celoti je novomeški del Suhe krajine depopulacijsko in demografsko ogroženo območje, vendar so med posameznimi ožjimi območji upoštevanja vredne razlike in pogoji. Razdelimo jih lahko na tri dele:

- Zahodno Suho krajino na desnem bregu Krke,
- Dolina Krke
- in Vzhodna Suha krajina (večinoma je to Ajdovska planota).

Projekcije demografskega razvoja, izdelane po lokalnih gravitacijskih območjih, napovedujejo za večino novomeškega dela Suhe krajine negativno ali nično naravno rast in odseljevanje naravnega prirastka v desetih letih nad 2%. Izjema je le območje Dvora, kjer se predvideva rahlo pozitivna naravna rast, odseljevanje pa manjše od 2%.*

1. Dolina Krke

Dolina Krke obsega 22 (20) naselij. Leta 1981 je tu živel 2.806 prebivalcev, leta 1991 pa 2.816. Kar trinajst naselij je v zadnjem desetletju izkazalo izrazito upadanje števila prebivalstva in le v sedmih je naraščalo. Slednja so vsa na levem bregu Krke, ob frekventni regionalni cesti. V večjem delu naselij je slaba tudi starostna struktura (le osem naselij izkazuje normalen indeks staranja).

Glede na dano slabo starostno strukturo je realno pričako-

* A. MURN, Demografija, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991

Naselje	Prebivalstvo		Indeksi			Indeks star.
	1981	1991	61-71	71-81	81-91	

DOLINA KRKE

Drašča vas	108	81	101,8	88,4	75,0	100,0
Klečec	158	150	108,8	83,9	95,7	57,9
Smihel	140	124	99,3	87,8	88,6	85,2
Dešeča vas	90	81	92,1	95,7	90,0	72,2
Budganja vas	117	102	120,0	82,7	87,2	81,1
Stranska vas	47		124,2	114,6		35,0
Stavča vas	132	118	103,7	63,9	89,4	87,5
Jama	114	103	94,7	78,2	90,4	81,0
Podgozd	83	77	82,7	90,7	92,8	73,7
D. Kot	44	39	78,3	93,6	88,6	142,9
G. Kot	35	39	179,9	106,1	111,4	44,4
Dvor	270	345	106,1	128,7	127,8	32,5
Vinkov vrh	59	46	105,3	98,3	78,0	37,5
Mačkovec	99	104	105,7	105,4	105,1	43,5
Sadinja vas	137	162	100,6	79,5	118,2	100,0
Trebča vas	104	85	77,8	133,8	81,7	37,9
Zafara	39	38	78,9	86,7	97,4	240,0
Zužemberk	836	986	128,7	106,2	104,2	37,7
Cvibelj	63		96,9	100,0		58,8
Prapreče	81	83	108,5	103,9	102,5	33,3
Vrhovo	29	26	84,4	92,6	89,7	71,4
Poljane	24	27	112,0	85,7	112,5	100,0
Skupaj	2806	2816			100,4	

VZHODNA SUHA KRAJINA

Reber	125	114	102,6	77,8	91,2	63,2
G. Križ	51	61	80,6	94,4	119,6	82,4
D. Križ	27	21	95,1	69,2	77,8	500,0
Vrh	64	54	85,7	89,4	84,4	100,0
Podlipa	49	53	68,5	80,3	108,2	112,3
D. Ajdovec	50	42	89,9	70,4	84,0	400,0
G. Ajdovec	59	71	81,9	100,0	120,3	180,0
Brezova reber	55	56	108,7	69,3	101,8	80,0
Boršt	28	21	59,3	175,0	75,0	100,0
M. Lipovec	38	39	65,4	64,2	102,6	120,0
V. Lipovec	115	115	112,8	86,4	100,0	51,9
S. Lipovec	101	91	99,1	91,7	90,1	61,9
Sela/Ajdovcu	25	13	81,0	70,6	52,0	300,0
Zalisec	49	54	96,3	92,3	110,2	33,3
Skupaj	836	805			96,3	

ZAHODNA SUHA KRAJINA

Zvirče	231	173	100,4	85,5	74,9	104,3
Prevole	139	106	95,4	95,9	76,3	33,3
Ratje	78	50	72,5	64,9	64,1	222,2
Pleš	31	31	100,0	83,3	100,0	83,3
Lazina	30	32	67,4	93,5	116,7	275,0
Hrib	31	35	74,4	96,9	112,9	100,0
Hinje	107	80	85,0	76,5	74,8	179,9

Lopata	104	94	103,1	72,9	90,4	57,1
Vrh	57	52	107,0	68,9	91,2	76,9
Sela	55	54	83,3	77,1	98,2	100,0
M. Lipje	45	38	82,7	64,4	84,4	300,0
V. Lipje	68	58	81,5	90,7	85,3	111,1
Gradenc	75	66	75,6	76,3	88,0	113,3
Visejec	113	103	103,5	75,2	91,2	100,0
Klopce	9	7	100,0	81,8	77,8	50,0
Lašče	70	58	90,8	91,3	82,9	78,6
Plešivica	37	26	100,0	112,1	70,3	33,3
Skupaj	1280	1063			83,0	

Tabela 42: Demografski razvoj naselij v novomeškem delu Suhe krajine

Vir podatkov: popisi prebivalstva 1961, 1971, 1981 in 1991

vati rahlo nazadovanje prebivalstva v večjem delu naselij. Rast je bolj ali manj zanesljiva le v petih naseljih: G. Kotu, Dvoru, Mačkovcu, Zužemberku in Praprečeh (v vseh naseljih lahko sledimo rasti ali vsaj stagnaciji prebivalstva od leta 1961 dalje, vsa imajo tudi normalen indeks staranja). Prebivalstvo najhitreje narašča na Dvoru.

2. Vzhodna Suha krajina

Vzhodna Suha krajina obsega 14 naselij, v glavnem na območju Ajdovske planote. Leta 1981 je tu živel 836 prebivalcev, leta 1991 pa 805, kar kaže na tendenco rahlega nazadovanja. Zanimivo je, da so naraščala naselja ne glede na velikost in prometno dostopnost ter, da ni skoraj nobene povezave med rastjo števila prebivalstva ter starostno strukturo, ki jo izraža indeks staranja. Le ta je na celotnem območju zelo slab (normalen je le v enem naselju). Glede na dano strukturo lahko v prihodnosti pričakujemo nazadovanje števila prebivalstva.

3. Zahodna Suha krajina

Zahodna Suha krajina obsega 17 naselij, večinoma v krajevni skupnosti Hinje. Leta 1981 je tu živel 1.280, leta 1991 pa 1.063 prebivalcev. To je območje z najhitrejšim nazadovanjem števila prebivalstva ter najslabšo starostno strukturo v vsej Suhi krajini in v novomeški občini. Nazadovanju lahko sledimo v vsem povojnem obdobju, še zlasti pa po letu 1961. Sprva je bilo temu krivo predvsem izredno močno odseljevanje mladega in aktivnega prebivalstva, kar je pripeljalo do zelo neugodne starostne strukture prebivalstva, saj je indeks staranja v večjem delu naselij nad 100, normalen je le v naseljih Prevole in Plešivica. Ker dana struktura ne omogoča več enostavne reprodukcije, je seveda realno pričakovati nadaljne padanje števila prebivalstva.

Naselje	Skupaj	Starostne kategorije 1981					
		0-4	5-14	15-24	25-39	40-64	>65

DOLINA KRKE

Drašča vas	108	3	16	15	17	38	19
Klečec	158	10	28	25	25	48	22
Smihel	140	6	21	25	24	41	23
Dešeča vas	90	5	13	21	11	27	13
Budganja vas	117	4	18	28	11	38	18
Stranska vas	47	10	10	3	12	5	7
Stavča vas	132	11	21	23	17	32	28
Jama	114	6	15	26	19	31	17
Podgozd	83	7	12	12	16	22	14
D. Kot	44	2	5	9	6	12	10
G. Kot	35	2	7	6	4	12	4
Dvor	270	33	47	45	66	53	26
Vinkov vrh	59	7	9	11	9	17	6
Mačkovec	99	7	16	28	10	28	10
Sadinja vas	137	5	15	34	15	48	20
Trebča vas	104	6	23	17	18	29	11
Zafara	39	4	1	2	9	11	12
Zužemberk	836	69	159	145	182	194	86
Cvibelj	63	5	12	15	6	13	10
Prapreče	81	9	12	20	11	22	7
Vrhovo	29	2	5	5	4	8	5
Poljane	24	2	2	6	2	8	4
Skupaj	2806	213	467	521	494	737	372

VZHODNA SUHA KRAJINA

Reber	125	13	25	15	16	32	24
G. Križ	51	5	12	2	10	8	14
D. Križ	27	-	1	8	3	10	5
Vrh	64	4	11	7	13	14	15
Podlipa	49	3	5	10	9	13	9
D. Ajdovec	50	2	1	13	8	14	12
G. Ajdovec	59	2	8	10	10	11	18
Brezova reber	55	4	6	14	10	13	8
Boršt	28	4	2	4	4	8	6
M. Lipovec	38	3	2	6	12	9	6
V. Lipovec	115	2	25	29	9	36	14
S. Lipovec	101	7	14	21	19	27	13
Sela?Ajdovec	25	-	1	8	3	10	3
Zalisec	49	5	4	14	5	18	3
Skupaj	836	54	117	161	131	223	150

ZAHODNA SUHA KRAJINA

Zvirče	231	14	33	34	35	66	49
Prevole	139	7	17	40	24	43	8
Ratje	78	2	7	7	12	30	20
Pleš	31	2	4	5	5	10	5
Lazina	30	3	1	-	9	6	11
Hrib	31	2	5	3	5	8	7

Hinje	107	2	11	21	15	35	23
Lopata	104	4	17	22	13	36	12
Vrh	57	4	9	11	7	16	10
Sela	55	-	11	7	7	19	11
M. Lipje	45	-	4	9	5	15	12
V. Lipje	68	4	5	18	11	20	10
Gradenc	75	3	12	8	11	24	17
Visejec	113	2	18	20	15	38	20
Klopce	9	2	-	2	1	3	1
Lašče	70	4	10	13	15	17	11
Plešivica	37	2	10	8	3	10	4
Skupaj	1280	57	174	228	193	397	231

Tabela 43: Starostna struktura prebivalstva novomeškega dela Suhe krajine

Vir podatkov: popis 1981

2.1.1.4 Izobrazbena struktura prebivalstva

Eden med pomembnejšimi kazalniki razvojnega potenciala območja je tudi izobrazbena struktura prebivalstva. Območje, ki ima večje število prebivalstva višjih izobrazbenih struktur, ima tudi več potencialnih možnosti razvoja. Izobrazbena struktura prebivalstva Suhe krajine je bila leta 1981 naslednja:

Stopnja izobrazbe	Struktura (v %) po krajev. skupnostih		
	Hinje	Zužemberk	SKUPAJ
- brez izobrazbe	1,6	1,6	1,6
- nepopolna OŠ	51,3	50,8	50,9
- osnovna šola	34,0	28,5	29,6
- srednja šola	12,1	17,7	16,5
- višja šola	0,5	0,8	0,7
- visoka šola	0,2	0,5	0,4

Tabela 44: Izobrazbena struktura prebivalstva v letu 1981

Vir podatkov: Popis prebivalstva.

Izobrazbena struktura prebivalstva Suhe krajine je bila v letu 1981 zelo šibka. Medtem, ko je bilo v Sloveniji kar 40,4% prebivalstva z izobrazbo višjo od popolne osnovne šole, je le 12,8% prebivalstva krajevnih skupnosti Hinje imelo več kot osnovnošolsko izobrazbo in 19,0% prebivalstva krajevnih skupnosti Zužemberk. V Suhi krajini je dobra polovica prebivalstva bila brez izobrazbe ali z nepopolno osnovno šolo, slabih 30% popolno osnovno šolo, 17% srednjo in le 1,1% višjo ali visoko izobrazbo.

V zadnjih desetih letih ocenjujemo, da se je izobrazbena struktura prebivalstva nedvomno izboljšala, vendar so procesi izboljševanja zelo počasni. Poleg tega, je po strukturi šolajoče mladine opazen premik le v smeri nadaljevanja šolanja na srednjih - večinoma triletnih izobraževalnih programih, medtem ko je študentov iz tega območja še zelo malo, pa še ti se ne vračajo domov, zaradi pomanjkanja ustreznih delovnih mest, temveč se po končanem šolanju zaposlujejo izven območja Suhe krajine.

2.1.2 Število prebivalstva in gospodinjstev

Po podatkih popisa 1991 živi v Suhi krajini 4.684 prebivalcev v 1.360 gospodinjstvih. Po naseljih in gravitacijskih območjih je število prebivalstva in gospodinjstev naslednje:

GRAVITACIJSKO OBMOČJE	Naselje	Prebiv.	Gospod.	preb/ gospod
HINJE	Hinje	80	30	2,7
	Hrib/Hinjah	35	10	3,5
	Lazina	32	10	3,2
	Lopata	94	25	3,8
	Pleš	31	9	3,4
	Prevole	106	26	4,1
	Ratje	50	23	2,2
	Sela/Hinjah	54	16	3,4
	Visejec	103	33	3,1
	Vrh/Hinjah	52	15	3,5
	Zvirče	173	59	2,9
	SKUPAJ		810	256
ZUZEMBERK	Budganja vas	102	32	3,2
	Dešeča vas	81	26	3,1
	Dolnji Križ	21	9	2,3
	Drašča vas	81	25	3,2
	Gornji Križ	61	12	5,1
	Gradenc	66	25	2,6
	Klečet	150	40	3,8
	Plešivica	26	8	3,3
	Poljane	27	7	3,9
	Prapreče	83	25	3,3
	Reber	114	32	3,6
	Šmihel	124	39	3,2
	Vrh/Križu	54	11	4,9
	Vrhovo	26	8	3,3
	Zafara	38	13	2,9
	Zalisec	54	13	4,2
	Zužemberk	986	288	3,4
	SKUPAJ		2.094	613
DVOR	Boršt/Dvoru	21	5	4,2
	Brezova reber	56	17	3,3
	D. Ajdovec	71	19	3,7
	Dolnji Kot	39	13	3,0
	Dvor	345	96	3,6
	G. Ajdovec	42	14	3,0
	Gornji Kot	39	14	2,8
	Jama/Dvoru	103	32	3,2
	Klopce	7	2	3,5
	Lašče	58	18	3,2
	Mačkovec	104	26	4,0
	M. Lipovec	39	8	4,9

Malo Lipje	38	13	2,9
Podgozd	77	26	3,0
Podlipa	53	15	3,5
Sadinja vas	162	44	3,7
Sela/Ajdovcu	13	5	2,6
S. Lipovec	91	25	3,6
Stavča vas	118	25	4,7
Trebča vas	85	23	3,7
V. Lipovec	115	25	4,6
Veliko Lipje	58	20	2,9
Vinkov vrh	46	16	2,9
SKUPAJ	1.780	491	3,6
SKUPAJ	4.684	1.360	3,4

Tabela 45: Število prebivalcev in gospodinjstev v Suhi krajini leta 1991

Vir podatkov: Prvi podatki popisa 1991 po naseljih, Republiški zavod za statistiko, Ljubljana, 1991

Vseh naselij v Suhi krajini v letu 1991 je 51 (na gravitacijskem območju Hinj 11, na območju Žužemberka 17 in na gravitacijskem območju Dvora 23). Večina naselij je majhnih, saj:

- je 17 naselij z manj kot 50 prebivalci,
- 20 naselij z od 51 do 100 prebivalci,
- 14 naselij z od 101 do 200 prebivalci,
- 1 naselje z 345 prebivalci
- in 1 naselje z 986 prebivalci.

Povprečno število prebivalcev na gospodinjstvo je 3,4 od tega največ na gravitacijskem območju naselja Dvor 3,6 in najmanj na gravitacijskem območju naselja Hinje 3,2. V enajstih naseljih je število prebivalcev nižje od treh članov na gospodinjstvo in v devetih naseljih višje od štirih prebivalcev na gospodinjstvo.

Zniževanje števila članov na gospodinjstvo je posledica sprememb bivalne kulture, pa tudi posledica ostarevanja prebivalstva, kar je povsem evidentno predvsem v krajevni skupnosti Hinje.

2.1.3 Prostor

V okviru pogojev za življenje bomo prostor obravnavali z vidika njegove opremljenosti s (z):

- terciarnimi dejavnostmi,
- kvartarnimi dejavnostmi,
- komunalno in prometno infrastrukturo ter energetiko,
- organiziranimi dostopi znotraj naselij območja in med območji,

glede na centralnost naselij in njihovih gravitacijskih zaledij.

2.1.3.1 Centralnost naselij in njihova gravitacijska zaledja

V času prehoda na tržno gospodarstvo se čedalje bolj pojavlja potreba po diferenciaciji med naselji in ustrezni usposobitvi vodilnih naselij, ki bi prevzela oskrbne funkcije različnih ravni.

Za območje Suhe krajine je bilo, tako kot za občino Novo mesto, več različnih opredelitev centralnosti naselij:

1. Po dr. Vrišerju* so centralna naselja Suhe krajine razporejena:

- lokalna ali krajevna središča: Dvor, Hinje-Hrib,
- ruralna (podeželjska) ali industrijska središča: Žužemberk,

2. Po mag. Ravbarju** so po policentrični varianti naselja Suhe krajine razporejena:

- prevladujoče urbano središče (podeželjsko središče): Žužemberk,
- lokalno (krajevno) središče: Hinje, Dvor
- subcentralna vas (pomožno središče): Šmihel pri Žužemberku, Zvirče, Ajdovec.

3. Po Dolgoročnem planu občine Novo mesto za obdobje od leta 1986 do leta 2000 (spremembe in dopolnitve)*** so naselja Suhe krajine razporejena:

* dr. VRIŠER I., Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987, Geografski zbornik, Ljubljana, 1988, str. 150

** mag. RAVBAR M., Urbani sistem in razporeditev naselitve, Dolgoročni družbeni plan občine Novo mesto, Diskusijsko gradivo, Novo mesto, 1983

*** Objavljen v Skupščinskem Dolenjskem listu, Novo mesto, 1986/24 in 1990/6

- pomembnejše lokalno središče: Žužemberk,
- lokalno središče I: Dvor,
- lokalno središče II: Hinje.

Pri uravnavanju in prognoziranju razvoja centralnih naselij danes v občini Novo mesto uporabljamo opredelitve Dolgoročnega plana, ker bi prevelika razdrobljenost lokalnih centrov vodila v neracionalno izgradnjo mreže oskrbnih dejavnosti in infrastrukture*. Na območju pa gre, vsaj v primerih osebne iniciative razvoj svojo pot. Na območju Suhe krajine so se naravno pojavila manjša območja s specifičnimi interesi, kot so: Ajdovska planota, severni del s Šmihelom in Križi, Žvirče, Žužemberk, Dvor, Hinje-Hrib-Prevole s svojimi ožjimi gravitacijskimi zaledji in posamično razpršeno oskrbno dejavnostjo, kar bo pokazala tudi analiza opremljenosti v nadaljevanju.

2.1.3.2 Opremljenost naselij s storitvenimi dejavnostmi terciarnega sektorja

1. TRGOVINA

O trgovini smo govorili že v točki 1.1.1.4, vendar le z vidika gospodarske dejavnosti. Z vidika oskrbne dejavnosti je pomembno naslednje:

- Kapacitete trgovine na drobno so v naslednjih naseljih:
 - . V pomembnejšem lokalnem središču (Žužemberk), kjer bi morala biti organizirana specializirana ponudba trgovskega blaga, obstaja 5 prodajaln in ena prodajalna s popoldansko obrtjo. V dveh prodajalnah prodajajo živila, v dveh tobačne izdelke in drugo blago, v eni mešano blago in v prodajalni s popoldansko obrtjo tekstil in mešano blago kar pomeni, da specializacije skoraj ni.
 - . V lokalnem središču I (Dvor), kjer bi morala biti organizirana prodaja dnevne oskrbe, so štiri prodajalne in sicer dve z mešanim blagom, ena z naftnimi derivati in ena z usnjem, kovinami, gradbenim materialom in drugim blagom.
 - . V lokalnem središču II (Hinje), kjer bi morala biti prodaja dnevne oskrbe, sta dve prodajalni in sicer z živili in mešanim blagom.
 - . Kapacitete trgovine na drobno se pojavljajo tudi v drugih naseljih, kot posamična ponudba in sicer:
 - v Vrhovem - prodaja mešanega blaga,

* mag. A. MURN, Opredelitev centralnosti naselij in njihovih gravitacijskih zaledij, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991

- v Šmihelu pri Žužemberku - dve prodajalni z mešanim blagom,
 - Dolnji Ajdovec - prodajalna z mešanim blagom,
 - Gornji Ajdovec - prodaja v premičnem objektu,
 - Žvirče - prodajalna z mešanim blagom,
 - Sela pri Hinjah - prodajalna z mešanim blagom.
- Usklajenost ponudbe trgovskega blaga s povpraševanjem* je naslednje:

- . Na gravitacijskem območju naselja **Zužemberk** ni specializirane ponudbe, zato primanjkuje vseh blagovnih skupin, razen živil in tobačnih izdelkov, ki jih je dovolj v obstoječih prodajalnah, ter naftnih derivatov, kjer prodajalna na Dvoru pokriva vse potrebe širšega gravitacijskega območja. Največji primanjkljaji so pri blagovnih skupinah: tekstil, stanovanjska oprema, gradbeni materiali in rezervni deli za prevozna sredstva.
- . Na lokalnem območju naselja **Dvor** je ponudbe trgovine na drobno večja od povpraševanja po blagu dnevne oskrbe. S prodajalnami z mešanim blagom in specializirano prodajalno so delno pokrite tudi potrebe po blagu občasne ponudbe.
- . Na lokalnem območju naselja **Hinje** je povpraševanje prebivalstva po blagu dnevne oskrbe pokrito z obstoječimi prodajalnami, ter delno tudi po blagu občasne oskrbe.

Iz navedenega sledi, da za potrebe prebivalstva Suhe krajine, ni ustrezno zastopana le specializirana ponudba občasne oskrbe v naselju Žužemberk.

2. GOSTINSTVO

Kot gospodarsko dejavnost smo dejavnost gostinstva opredelili že v točki 1.1.1.5, kjer smo ugotovili, da z gospodarskega vidika, razen zaposlitev, gostinstvo Suhe krajine ni pomembnejša dejavnost. Na območju obstaja 14 lokalov, kar predstavlja 334 prebivalce na objekt in po številu prebivalstva na gostinski objekt Suha krajina ne zaostaja za povprečjem Slovenije. Vendar so ti objekti majhni z majhnim številom sedežev (teh je le nekaj čez 700) in le z 10 ležišči, zato ne morejo služiti potrebam turizma, temveč le prebivalstvu območja.

Kapacitete gostinstva so po gravitacijskih območjih naslednje:

* Usklajenost ponudbe s povpraševanjem smo ugotovili na podlagi kupne moči prebivalstva in njegovih kupnih navadah ter ponudbe trgovskega blaga (prometom prodajaln). Več o tem glej: mag. A. MURN, Trgovina, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991

- V pomembnejšem lokalnem središču Žužemberk sta dve gostilni, slaščičarna in bife.
- V lokalnem središču I Dvor so tri gostišča in bife.
- V lokalnem središču II Hinje je gostilna.
- Razpršena gostinska ponudba se pojavlja tudi v naseljih:
 - . Gornji Ajdovec: bife in gostišče Frata,
 - . Šmihel pri Žužemberku: gostilna,
 - . Sadinja vas: bife
 - . in Lašče: gostišče.

Usklajenost ponudbe s povpraševanjem prebivalstva po gostinskih storitvah je naslednja:

- . Na gravitacijskem območju pomembnejšega lokalnega središča Žužemberk je pet gostinskih objektov, kar predstavlja 418,8 prebivalcev na objekt. Ponudba gostinstva na gravitacijskem območju ni zadostna niti za lokalno prebivalstvo, kar pomeni da naselje Žužemberk z gostinskimi objekti in kapacitetami nima ustrezne oskrbe za širše gravitacijsko zaledje pomembnejšega lokalnega središča.
- . Na gravitacijskem območju lokalnega središča Dvor je osem gostinskih objektov, kar predstavlja 222,5 prebivalcev na objekt. Naselje Dvor in druga naselja na gravitacijskem območju so z gostinstvom dobro oskrbljena.
- . Na gravitacijskem območju lokalnega središča Hinje je le en gostinski objekt za 810 prebivalcev, kar predstavlja premajhno ponudbo za povpraševanje lokalnega prebivalstva.

Ugotovimo lahko, tako kot pri dejavnosti trgovine, da je ponudba gostinstva ustrezna le v naselju Dvor in njegovem gravitacijskem zaledju. Na lokalnem območju naselja Hinje manjka za potrebe lokalnega prebivalstva vsaj še en gostinski lokal. Za potrebe lokalnega prebivalstva naselja Žužemberk manjkata vsaj še dva lokala, za potrebe pomembnejšega lokalnega središča, kar po opredelitvah naselje Žužemberk je, pa več gostinskih lokalov različnih zvrsti - s specializirano ponudbo.

3. STORITVENA OBRT

Ze v točki 1.1.1.5 tega dela smo ugotovili, da je storitvenih obrti na območju malo, zato tudi nimajo večjega gospodarskega pomena. Zastopanost posameznih dejavnosti po gravitacijskih območjih je naslednja:

Dejavnost	Zužemberk	Dvor	Razpršena ponudba
PROMET			
- prevoznništvo	3	3	-
GRADBENISTVO			
- gradbena mehan.	1	-	-
- fasaderstvo	-	1	-
OBRTNE STORITVE			
- intelekt. stor.	-	1	-
- kovaštvo	-	1	-
- ključavničarstvo	-	-	1
- vzdrževanje strojev	-	1	-
- servis gosp. apar.	1	-	-
- mletje žita	-	-	1
- čevljarstvo	1	-	-
OSEBNE STORITVE			
- frizerstvo	2	1	-
- foto	-	1	-
- pralnica	1	-	-
SKUPAJ	9	9	2

Tabela 46: Storitvena obrt v Suhi krajini

Storitvena obrt v Suhi krajini ni razvita. Na gravitacijskem območju naselja Zužemberk je le 11 obrtnikov (devet v naselju Zužemberk in dve v naseljih Drašča in Dešeča vas) z osmimi dejavnostmi. Na gravitacijskem območju naselja Dvor je devet obrtnikov na Dvoru s sedmimi dejavnostmi. Na gravitacijskem območju naselja Hinj ni zastopana niti ena obrtna dejavnost.

Na celotnem območju Suhe krajine primanjkuje za potrebe prebivalstva in gospodinjstev večje število obrtnikov gradbeništva, mehanike in elektromehanike za kmetijske in gospodinjške stroje, mehanike za popravila avtomobilov in drugih motornih vozil, krajačev in šivilj, čevljarjev, kovačev in ključavničarjev, v naselju Zužemberk, kot pomembnejšem lokalnem središču, pa poleg naštetih dejavnosti še: radio in TV mehanika, dimnikarstvo, tapetništvo, vulkanizacija, pletilstvo in krznarstvo, urarstvo, kemično čiščenje in fotografiranje.

4. FINANČNE IN POSLOVNE STORITVE

Na območju Suhe krajine so poslovalnice pošt v vseh treh centrih, agencija banke je le v Zužemberku. Drugih poslovnih storitev (razen projektiranja na Dvoru, kar smo že omenili pri storitveni obrti) ni. Z uvajanjem novega gospodarskega sistema in z drugačnim obračunavanjem davkov se bo pojavila potreba po tovrstni dejavnosti za opravljanje storitev in svetovanje prebivalstvu.

2.1.3.3 Opremljenost območja z dejavnostmi kvartarnega sektorja

1. OSNOVNO ŠOLSTVO

Mreža osnovnega šolstva je v Suhi krajini policentrično razporejena, saj so šole (popolne in podružnične) v naseljih: Prevole (gravitacijsko območje Hinje), Šmihel in Žužemberk (gravitacijsko območje Žužemberk) ter v naseljih Ajdovec in Dvor (gravitacijsko območje Dvor). Obstoj tako razvejanega šolstva postaja vse bolj vprašljivo, zaradi rapidnega zmanjševanja števila otrok. Od leta 1971 do leta 1986 se je število učencev znižalo v vseh šolah in sicer z naslednjimi odstotki: Ajdovec (68%), Šmihel (63%), Prevole (56%), Dvor (38%) in Žužemberk (24%). V letu 1986 je bilo v Ajdovcu le še 23 učencev v dveh oddelkih, v Šmihelu 20 učencev v dveh oddelkih, na Dvoru 73 učencev v štirih oddelkih, v Prevolah 74 učencev v sedmih oddelkih in v Žužemberku 334 učencev v 14 oddelkih. Po letu 1986 se je število učencev še znižalo v osnovnih šolah Prevole in Žužemberk, povečalo pa na Dvoru.

Zaradi majhnih oddelkov je število učencev na učitelja manjše kot v povprečju Slovenije v šolah Šmihel, Prevole in Ajdovec, nekoliko nad povprečjem pa v Žužemberku in na Dvoru. Število učencev na oddelek pa je v vseh šolah Suhe krajine pod povprečjem Slovenije.

Prostorski pogoji šolanja so ugodni v šolah v Prevolah, na Dvoru in od letošnjega leta, po odprtju nove šole, v Žužemberku. Šol v Žužemberku imata tudi telovadnico. Šole na Dvoru, v Šmihelu in Ajdovcu nimajo niti ustreznega športnega igrišča.

2. VZGOJNOVARSTVENA DEJAVNOST

Vzgojnovarstvena dejavnost v Suhi krajini ni razvita. V letu 1986 je bilo vključenih v vzgojnovarstvene oddelke le okoli 27% vseh otrok (v Sloveniji 43,4%) in sicer v krajevni skupnosti Žužemberk 26,8% in v krajevni skupnosti Hinje 30,3%. Vzgojnovarstvene enote so v Žužemberku, na Dvoru in v Prevolah.

Vzgojnovarstvena enota v Žužemberku, ki je bila ustanovljena leta 1966, ima sorazmerno ugodne prostorske pogoje za 60 otrok, kuhinjo in igrišče.

Vzgojnovarstvena enota na Dvoru, ki je začela delovati 1986. leta in je locirana v prizidku šole, je prostorsko utesnjena in brez lastnega igrišča.

V Prevolah je v letu 1983 pri osnovni šoli pričela delovati celoletna mala šola. Prostorski pogoji ustrezajo potrebam.

3. KULTURNE DEJAVNOSTI

Na območju Suhe krajine je ponudba kulturnih dejavnosti nižja od potreb in nižja od povprečja Slovenije.

Knjižnici sta v Žužemberku in Prevolah s skupnim knjižnim fondom okoli 6000 knjig. Knjižnica na Dvoru je bila leta 1983 zaprta zaradi neustreznih prostorov. Poleg rednih oblik knjižničarstva obstaja tudi potujoča knjižnica.

Kulturni prostori so naslednji:

Naselje	Objekt	št. sedežev	površina v m ²
Hinje	dvorana	100	100
Žužemberk	kulturni dom	167	76
Dvor	kulturna dvorana	neuporabna	
Ajdovec	kulturna dvorana	100	100

Tabela 47: Kulturni prostori v Suhi krajini

Kulturni prostori so majhni (0,059 m² na prebivalca) kar je precej manj od željenega normativa 0,3 do 0,5 m² na prebivalca. Kulturne dejavnosti skoraj ni, saj obstajajo le manjše amaterske skupine brez pravega strokovnega vodstva. Tudi kinematografa, ki bi ga potrebovalo vodilno naselje Žužemberk, ni.

4. TELESNOKULTURNE DEJAVNOSTI

Na območju Suhe krajine so pogoji telesnokulturnih dejavnosti slabi, saj obstajajo le naslednji pokriti in odprti objekti:

- v krajevni skupnosti Hinje: večja učilnica kot "telovadnica" v osnovni šoli Prevole in dva igrišča za odbojko in rokomet,
- v krajevni skupnosti Žužemberk: telovadnica pri osnovni šoli, nogometno in odbojgarsko igrišče, odbojgarsko in kombinirano igrišče, kegljišče in strelišče.

Na prebivalca Suhe krajine pride komaj 0,05 m² pokritih površin in 1,08 m² odkritih športnih površin, kar priča o nezadostni opremljenosti območja, posebno še, če površine primerjamo s slovenskimi normativi, ki naj bi zagotovili prebivalcu 0,1 m² pokritih in 5,2 odkritih športnih površin. Poleg nezadostnih površin se v Suhi krajini srečamo tudi z njihovim neustreznim stanjem. V Žužemberku in na Dvoru, kjer je Krka še relativno čista, bi morali urediti kopališča.

Od športnih društev deluje le v Žužemberku Športno društvo "Partizan", ki ima okoli 150 članov in je aktivno v več športnih disciplinah.

5. ZDRAVSTVENO VARSTVO

Na območju Suhe krajine je v Žužemberku zdravstvena postaja z ambulanto splošne medicine, zobozdravstveno ambulanto, posvetovalnice: za žene, šolske in predšolske otroke, patronažno in babiško službo. Zaposleni so trije zdravniki splošne medicine in dva zobozdravnika. Nekajkrat tedensko deluje ambulanta splošne medicine v podjetju Iskra Žužemberk, enkrat tedensko pa je organizirana splošna in zobozdravstvena ambulanta v Prevolah. Na zdravnika splošne medicine pride približno 1.500 prebivalcev, na zobozdravnika pa okoli 2.500 prebivalcev, kar priča, da je število prebivalstva na zobozdravnika večje od slovenskega povprečja (okoli 2000 prebivalcev), na zdravnika splošne medicine pa nekoliko manjše (slovensko povprečje je okoli 1.900 prebivalcev).

Vseh bruto površin prostorov zdravstvene postaje je 369 m², kar priča o prostorski stiski in 40 m² v Prevolah.

6. UPRAVNE DEJAVNOSTI

V Hinjah deluje krajevna skupnost. V Žužemberku pa je organizirano opravljanje naslednjih dejavnosti: krajevna skupnost, matična služba in postaja policije.

2.1.3.4 Opremljenost naselij s komunalno infrastrukturo energetiko, prometno infrastrukturo in stanovanji

1. KOMUNALNA INFRASTRUKTURA

Oskrba z vodo je na desnem bregu Krke in ob sami dolini Krke dograjena. Levi breg - predvsem naselja na Ajdovski planoti pa so še vedno odvisna pretežno od kapnice in drugih oblik oskrbe (predvsem dovažanja vode s cisternami). Tako je v krajevni skupnosti Žužemberk brez urejene oskrbe z vodo še vedno četrtnina njenega prebivalstva v dvajsetih naseljih in sicer:

- Na gravitacijskem območju lokalnega naselja Hinje je vodooskrba zagotovljena v vseh naseljih, zato lahko ocenimo, da je z vodo oskrbljenih vseh 810 prebivalcev v 256 gospodinjstvih.
- Na gravitacijskem območju naselja Žužemberk so z vodooskrbo preskrbljeni prebivalci naselij: Dešeča vas, Drašča vas, Gradenc, Plešivica, Prapreče, Šmihel, Zafara in Žužemberk - torej 1.485 prebivalcev (70,9% vseh prebivalcev) in 449 gospodinjstev (73,2% vseh gospodinjstev). Z vodo niso oskrbljena naslednja naselja: Budganja vas, Dolnji Križ, Gornji Križ, Klečet, Poljane, Reber, Vrh

pri Križu, Vrhovo in Zalisec.

- Na gravitacijskem območju naselja Dvor imajo urejeno vo-
dooskrbo prebivalci naselij: Dolnji Kot, Dvor, Gornji
Kot, Jama pri Dvoru, Mačkovec, Malo Lipje, Sadinja vas,
Stavča vas, Trebča vas in Veliko Lipje - torej 1.091 pre-
bivalcev (61,3% vseh prebivalcev) in 306 gospodinjstev
(62,3% vseh gospodinjstev). Z vodo niso oskrbljena nas-
lednja naselja: Boršt pri Dvoru, Brezova reber, Dolnji
Ajdovec, Gornji Ajdovec, Klopce, Lašče, Mali Lipovec,
Podgozd, Podlipa, Sela pri Ajdovcu, Srednji Lipovec, Ve-
liki Lipovec in Vinkov vrh.

Odvajanja in čiščenja odplak je zanemarljivo malo. Razen delno urejenega kanalizacijskega omrežja v naseljih Žužemberk in Dvor je ta del komunalne infrastrukture prepuščen popolni stihiji. Glede na to, da se onesnaženost Krke kot edinega vodotoka, že v gornjem toku poslabšuje zaradi povišane vsebnosti spojin, ki izvirajo iz komunalnih odpadnih voda in spiranja poljedelskih površin. Edini način, da se onesnaževanje prepreči, je ustrezno odvajanje in čiščenje komunalnih in industrijskih odpadnih voda v vseh krajih ob Krki in v njenem kraškem zaledju. To pa pomeni, da je potrebno takoj pristopiti k pripravi projektov odvajanja in čiščenja vode ob tem, da je potrebno že pripravljeno zasnovo odvajanja in čiščenja med Žužemberkom in Dvorom prevrednotiti z vidika ekonomskih ocen upravičenosti investicije. Kraška hidrologija in ekološka preobčutljivost krajine zahtevata hitro ukrepanje.

Odvoz smeti in odpadkov je z letošnjim letom organiziran po vseh naseljih Suhe krajine. Odpadki se odvažajo na občinsko komunalno deponijo. Enkrat letno se odvažajo tudi večji kosovni odpadki, kar pa je premalo, saj ima še vedno skoraj vsako naselje ali več naselij skupaj lokalno deponijo (lokalna odlagališča najpogosteje v gozdovih).

2. PROMETNA INFRASTRUKTURA

Suha krajina je kljub temu, da skozi njo poteka **cestni "prometni križ"** (z cestama R 327 - po dolini Krke in z R 326 - Trebnje - Žužemberk - Dvor - Jama - Kočevje) v skupni dolžini 25 km, s prometno geografskega vidika slabo razvito območje. 3,7 km ceste R 326 (povezava z občino Trebnje) je še v makadamski izvedbi. Posebno cesta, ki teče po dolini Krke, ima preozko cestišče in izredno slabo vozišče, kar kljub potencialni veliki frekventnosti odvrača voznike od uporabe tega vozišča, ki je nujno potrebno večje rekonstrukcije. Rekonstrukcija ceste je tudi osnovni pogoj razvoju turizma v dolini Krke.

Lokalno cestno omrežje, ki ga je skupaj 92 km (v krajevni skupnosti Hinje 27,1 km in v krajevni skupnosti Žužemberk 64,8 km), je še v pretežni meri makadamsko (v krajevni skupnosti Hinje še okoli 90% in v krajevni skupnosti Žužemberk skoraj 80%). Več kot dve tretjini teh prometnic

nima sodobnih prometno-tehničnih elementov. Ob takšnih cestah živi skoraj dve petini suhokranjskega prebivalstva.

Območje Suhe krajine je s prometnega vidika tudi težko dostopno območje, ker ima hribovit teren in v pretežni meri lokalno cestno omrežje nižje skupine. Krajevna skupnost Hinje* ima v celotni občini Novo mesto najslabšo dostopnost. Zelo slabo dostopnost imajo tudi nekatera ruralna naselja krajevnih skupnosti Žužemberk (ruralna naselja na desnem bregu Krke v okolici Žužemberka, naselja okoli Smihela pri Žužemberku in območje Ajdovske planote).

V Suhi krajini je zelo velik zaostanek pri razvoju ~~tt~~ zvez. Konec leta 1990 je bila gostota telefonskih priključkov pri telefonskih centralah: Hinje 0,74, pri telefonski centrali Žužemberk, ki hkrati pokriva krajevno skupnost Žužemberk in krajevno skupnost Sela Šumberk (občina Trebnje) 11,03, kar kaže na več kot pedeset odstotno zaostajanje Suhe krajine za povprečjem Slovenije. Sicer pa so osnovni podatki o telefonskih centralah naslednji:

Kazalniki 1990	ATC Hinje	ATC Žužemberk	SKUPAJ
- št. prebivalcev	815	4.271	5.086
- kapaciteta ATC	40	576	616
- kapacit./100 preb.	4,9	13,5	12,1
- št. naročnikov	6	471	477
- naroč./100 preb.	0,7	11,0	9,4
- % izkorišč. kapac.	15,0	81,8	77,4

Tabela 48: ATC in njihova izkoriščenost

Vir podatkov: Program razvoja telekomunikacijskih naprav in omrežij na področju občine Novo mesto, PTT podjetje Novo mesto, Novo mesto, 1991

Brez telefonskega priključka so v Suhi krajini naslednja naselja:

- V krajevni skupnosti Hinje: vsa naselja, razen Hinj in Prevol (skupaj v devetih naseljih s 624 prebivalci ali 77% vseh prebivalcev).

* Ocena požarne ogroženosti občine Novo mesto, Samoupravna interesna skupnost za varstvo pred požarom občine Novo mesto, Novo mesto, 1988

- Na gravitacijskem območju Dvora: Boršt pri Dvoru, Brezo-

va reber, Dolnji Ajdovec, Gornji Ajdovec, Jama pri Dvoru Klopce, Mali Lipovec, Malo Lipje, Podlipa, Sela pri Ajdovcu, Srednji Lipovec, Veliki Lipovec, Veliko Lipje in Vinkov vrh (naselij brez telefona je 14 ali 60% vseh naselij na območju, s 753 prebivalci ali 42% vsega prebivalstva območja).

- Na gravitacijskem območju Žužemberka so brez telefonskega priključka naslednja naselja: Dešeča vas, Drašča vas, Gradenc, Klečet, Plešivica in Poljane. V teh naseljih živi 458 prebivalcev ali 22% vsega prebivalstva gravitacijskega območja.

3. ENERGETIKA

Najboljša infrastrukturna opremljenost Suhe krajine je pri elektroprenosnem omrežju. Z 32 razdelilnimi trafopostajami so povezana vsa naselja z nizkonapetostnimi 20 kV daljnovodom. Trafopostaje so v povprečju izkoriščene 50 - 70 % in imajo za manjše priključitvene moči (mali proizvodni in storitveni obrati) še proste kapacitete.

Čez območje Suhe krajine poteka tudi 110 kV daljnovod Kočevje - Dvor - Novo mesto. Za elektrooskrbo območja Hinj skrbi Elektro Kočevje, za območje Žužemberka pa Elektro Ljubljana - okolica.

4. STANOVANJSKI FOND

Podrobnejši pregled stanovanjskega fonda izhaja iz popisa leta 1981. Takrat je bilo v Suhi krajini 1.392 stanovanj za stalno bivanje (604 na gravitacijskem območju Žužemberka, 506 na območju Dvora in 282 na območju Hinj) ter 227 stanovanj za počitek in rekreacijo. 93,3% vseh stanovanj je bilo v zasebni lastnini. Stanovanjski fond je bil star, saj je bilo kar nad 26% vseh stanovanj zgrajenih pred letom 1918 in le 9,5% vseh stanovanj za bivanje po letu 1975. Star stanovanjski fond je pogojeval tudi slabo opremljenost stanovanj, saj je bilo leta 1981 kar 31% vseh stanovanj brez WC s splakovalnikom (v krajevni skupnosti Hinje kar 47,9%) in 57,5% stanovanj brez kopalnice (v krajevni skupnosti Hinje kar 74,5% vseh stanovanj).

V zadnjem desetletju se je stanje stanovanjskega fonda le nekoliko spremenilo. Po predhodnih rezultatih popisa leta 1991 je na območju Suhe krajine 1.873 stanovanj za stalno bivanje in za počitek in rekreacijo. Glede na to, da je le 1.374 gospodinjstev, teoretično pomeni, da je le nekaj manj kot 500 stanovanj nenaseljenih. V primerjavi z obdobjem pred desetimi leti to pomeni več kot podvojitvev.

Število stanovanj se je najbolj povečalo na gravitacijskem območju naselja Dvor (29,4%), na območju Žužemberka je povečanje 10,5, na območju Hinj pa zmanjšanje za 2,7%, kar nazorno kažejo tudi podatki v tabeli 49. Tabela kaže, da se je stanovanjski fond v zadnjem desetletju povečal le v

Zužemberku (za 36), Dvoru (za 29) in Ajdovcu (za 4 stanovanja). Posebno pa opozarja še na tako imenovane spreminjanje vikendov (zidanic) v stanovanjske objekte. Ti procesi so še posebej intenzivni v Gradencu (število stanovanj se je povečalo za 144%, medtem ko število gospodinjstev stagnira), Poljanah (povečanje za 221%), Borštu (227%), Dolnjem (137%) in Gornjem Kotu (243%), Mačkovcu (232%) ter Malem (137%) in Velikem Lipju (244%). Šele posebna analiza bi pokazala na motive "statističnega" vračanja prebivalstva v našeta naselja.

V naseljenih stanovanjih je živel 3,8 prebivalcev (pred desetimi leti 3,7). Stanovanjski fond v Suhi krajini se še nadalje stara. Če smo pred desetimi leti še ugotavljali, da je bilo dve petini stanovanj zgrajenih pred drugo svetovno vojno in le četrtnina po letu 1970, potem lahko sedaj ugotavljamo še o poraznejših razmerah. Stanovanjski fond se je po popisnih podatkih sicer povečal, vendar je to povečanje očitno na račun različnih adaptacij. Toda novozgrajenih stanovanjskih objektov je bilo v zadnjih desetih letih zgrajenih le 19 in sicer v krajevni skupnosti Hinje 6 in v krajevni skupnosti Zužemberk 14 stanovanj. V zadnjih desetih letih se ni bistveno izboljšala tudi opremljenost stanovanj s sanitarijami z izplakovalniki in kopalnicami.

2.1.3.5 Prometna dostopnost do centralnih naselij znotraj območja in med območji

Z javnimi prevoznimi sredstvi je mogoče priti v naselje Zužemberk, Dvor in druga naselja, ki ležijo ob prometnici Novo mesto - Ivančna gorica ter Dvor - Kočevje. Javnega prometnega dostopa do naselja Hinje ni in tudi ne do drugih naselij, ki so od že omenjenih prometnic oddaljeni, zato se mora v teh primerih prebivalstvo posluževati lastnih prevozov ali potovati peš.

POMEMBNEJŠE LOKALNO SREDIŠČE	LOKALNO SREDIŠČE	NASELJE	STEV	STEV	STANOVANJA PO POPISU 1981		POPIS 1991 vsa stanov. skupaj	
			PREBIV. 1991	GOŠPOD. 1991	stanov štev.	stan za počit. in rekr.- štev.		Skupaj
ZUZEMBERK	Zuzemberk	Budganja vas	102	32	31	2	33	40
		Dešeča vas	81	26	25	2	27	26
		Dolnji Križ	21	9	10	1	11	16
		Draščica vas	81	25	30	1	31	28
		Gornji Križ	61	12	14	2	16	17
		Gradenc	66	25	26	6	32	46
		Klečat	150	40	38	4	42	40
		Plešivica	26	8	6	-	6	8
		Poljane	27	7	7	7	14	31
		Prapreče	83	25	20	5	25	24
		Reber	114	32	40	1	41	42
		Snihel	124	39	37	2	39	39
		Vrh pri Križu	54	11	15	5	20	15
		Vrhovo	26	8	8	1	9	9
		Zafara	38	13	17	1	18	19
		Zalisec	54	13	13	1	14	13
		Zuzemberk	986	288	267	28	295	331
	Skupaj	2.094	613	604	69	673	744	
	Dvor	Boršt	21	5	10	27	37	84
		Brezova reber	56	17	17	3	20	18
		Dolnji Ajdovec	71	19	19	-	19	23
		Dolnji Kot	39	13	14	31	45	62
		Dvor	345	96	80	6	86	115
		Gornji Ajdovec	42	14	19	-	19	20
		Gornji Kot	39	14	9	7	16	39
		Jama pri Dvoru	103	32	41	5	46	32
		Klopce	7	2	2	-	2	2
		Lašče	58	18	20	-	20	22
		Mačkovec	104	26	21	4	25	58
		M. Lipovec	39	8	13	22	35	48
		Malo Lipje	38	13	13	5	18	44
		Podgozd	77	26	23	2	25	26
		Podlipa	53	15	18	3	21	24
		Sadinja vas	162	44	39	16	55	53
		Sela pri A.	13	5	10	-	10	7
		S. Lipovec	91	25	26	-	26	29
		Stavča vas	118	25	30	2	32	28
		Trebča vas	85	23	26	5	31	31
		V. Lipovec	115	25	23	1	24	28
		Veliko Lipje	58	20	18	1	19	25
		Vinkov vrh	46	16	15	4	19	23
		Skupaj	1.780	491	506	144	650	841

Hinje	Hinje	80	30	29	6	35	34
	Hrib	35	10	12	1	13	12
	Lazina	32	10	8	1	9	11
	Lopata	94	25	27	-	27	28
	Pleš	31	9	10	-	10	11
	Prevole	106	26	35	2	37	31
	Ratje	50	23	32	1	33	29
	Sela pri Hinjah	54	16	18	-	18	18
	Visejec	103	33	33	1	34	36
	Vrh pri Hinjah	52	15	14	-	14	16
	Zvirče	173	59	64	2	66	62
Skupaj	810	256	282	14	296	288	
SKUPAJ	4.684	1.360	1.392	227	1.619	1.873	

Tabela 49: Stevilo stanovanj po naseljih Suhe krajine

Vir podatkov: Zavod Republike Slovenije za statistiko, Popisi prebivalstva 1981 in 1991 - prvi rezultati, Ljubljana, 1983 in 1991

2.1.4 Zbirna analiza stanja pogojev za življenje

Prebivalstvo Suhe krajine se znižuje tudi v zadnjem obdobju. Najbolj kritično stanje je na gravitacijskem območju naselja Hinje, kjer se je prebivalstvo v zadnjih desetih letih znižalo za 17% in zaradi neugodne starostne strukture ne more več zagotavljati enostavne reprodukcije. Druga absolutno demografsko ogrožena naselja v Suhi krajini niso tako skoncentrirana, kot je to na območju krajevne skupnosti Hinj, vendar se je število prebivalstva v zadnjih desetih letih znižalo za več kot 5% kar v 57,7% vseh naselij Suhe krajine v katerih živi 44,2% vsega prebivalstva območja.

Demografsko perspektivno območje je le območje v tako imenovani Dolini Krke, kjer so pogoji življenja in dela najugodnejši in kjer ležita tudi dva centra in sicer Žužemberk, kot pomembnejše lokalno in zaposlitveno središče in Dvor kot lokalno, zaposlitveno in prometno središče. Kljub temu, da sta centra različnih rangov, pa je njihova opremljenost različna. Dvor kot lokalni center je s storitvenimi dejavnostmi bolj opremljen od naselja Žužemberk, prav tako pa je tudi rast prebivalstva v zadnjih desetih letih na Dvoru mnogo višja kot v Žužemberku.

Opremljenost naselij s terciarnimi dejavnostmi je nehomogena. S trgovino dnevne oskrbe so oskrbljena vsa tri območja (Žužemberk, Dvor in Hinje) v skladu s potrebami prebivalstva (Dvor še nekoliko bolje). Žužemberk kot pomembnejše lokalno središče bi moral imeti tudi kapacitete trgovine občasne oskrbe, ki pa jih nima, zato je po storitvah trgovine na drobno še na nekoliko nižjem nivoju kot lokalno središče Dvor. S storitveno obrtjo so vsa tri območja preslabo oskrbljena, saj na območju lokalnega središča Hinje ni niti enega obrtnika. Naselja Dvor in Žužemberk imata približno enako oskrbljenost, (naselje Dvor ima na število prebivalstva še nekoliko boljše) oba, oziroma vsa tri pa bistveno nižjo od potreb prebivalstva. Zastopanost kapacitet gostinstva je za potrebe lokalnega prebivalstva ustrezna le na ožjem območju lokalnega središča Dvor, skromna na območju Hinj in preskromno za pomembnejše lokalno središče Žužemberk. Dejavnost finančnih in poslovnih storitev je zastopana le s poštnimi poslovalnicami v vseh treh centralnih naseljih in agencijo banke v Žužemberku.

Med dejavnostmi kvartarnega sektorja je mreža osnovnega šolstva ustrezno razporejena, vendar so pogoji izobraževanja ustrezni le v novozgrajeni osnovni šoli Žužemberk. Otroško varstvo je organizirano v vseh treh naseljih, vendar so kapacitete preskromne v lokalnem središču Dvor. Zdravstvo je organizirano v Žužemberku, kjer je poleg osnovnega zdravstva možno opraviti tudi osnovne druge potrebe. V Prevolah je organizirano le osnovno zdravstvo. Mreža zdravstva ustreza potrebam prebivalstva, niso ustrezni pa prostorski pogoji, pod katerimi

deluje zdravstvena služba. Kapacitete dejavnosti kulture in telesne kulture obstajajo v vseh treh lokalnih središčih, vendar so tako skromne, da ne zadoščajo potrebam prebivalstva.

Opremljenost naselij z infrastrukturo je na območju Suhe krajine zelo skromna in zaostaja za 50 in več odstotkov za povprečno opremljenostjo Slovenije. Z vodo so oskrbljena vsa naselja gravitacijskega območja Hinje, 70,9% prebivalstva območja Žužemberka in 61,3% prebivalstva gravitacijskega območja Dvora. Odvajanje odpadnih voda je zamenljivo. Brez kanalizacijskega sistema je celo naselje Žužemberk, ki ima 986 prebivalcev in industrijo. Tudi drugje v Suhi krajini ni čiščenja odpadnih voda, razen provizoričnega čiščenja za industrijske odpadne vode v Iskri Žužemberk. Podobno stanje je tudi na cestni infrastrukturi. Regionalne ceste še niso v celoti asfaltirane, asfaltirane (predvsem po dolini Krke) pa so zelo slabe po sami izvedbi kot tudi po tehničnih normativih. Lokalno cestno omrežje je še pretežno neasfaltirano in zaradi slabih cest ter valovitosti terena je skoraj celo območje Suhe krajine težko dostopno - najtežje v celotni občini Novo mesto. Telefonskih priključkov je v celotni krajevni skupnosti Hinje le 6 tako da je 77% vseh naselij brez telefonskega priključka. V krajevni skupnosti Žužemberk je 11 priključkov na 100 prebivalcev, vendar je na gravitacijskem območju naselja Dvor kar 60% naselij brez telefonskega priključka. Na gravitacijskem območju naselja Žužemberk je stanje nekoliko ugodnejše, vendar je še precej naselij brez telefonskega priključka, v teh naseljih pa živi 22% vsega prebivalstva gravitacijskega območja. Z elektroenergetiko je Suha krajina ustrezno oskrbljena.

Stanovanjskega fonda je v Suhi krajini dovolj, vendar je star in neustrezno opremljen. Število praznih stanovanj se nadalje povečuje, novogradenj pa je izredno malo. Vsa stanovanjska gradnja je usmerjena le v adaptacije starega stanovanjskega fonda.

Pogoji življenja so v Suhi krajini slabi, čeprav se tudi teritorialno med seboj razlikujejo. Z vidika pogojev Suhe krajine kot celote, so ugodni v dolini reke Krke, izredno neugodni pa na desnem bregu (gravitacijsko območje Hinj, del gravitacijskega območja naselja Dvor), slabi pa na Ajdovski planoti in na območju Šmihela.

2.2 Potrebe razvoja ob pogoju ohranjanja vsaj naravne rasti prebivalstva

Glede na dosedanje gibanje prebivalstva in starostno strukturo, lahko v Suhi krajini prognozirano naslednje rasti prebivalstva:

Elementi	GRAVITACIJSKA OBMOČJA			SKUPAJ
	Zužemberk	Dvor	Hinje	
- prebivalstvo 1981	2.160	1.789	976	4.949
- prebivalstvo 1991	2.094	1.780	810	4.684
- indeks 1991/1981	97	99	83	95
- prebivalstvo 1996 nadaljevanje trenda	2.061	1.775	741	4.577
- prebivalstvo 2000 nadaljevanje trenda	2.035	1.771	686	4.492
- prebivalstvo 2000 naravna rast	2.094	1.784	750	4.628

Tabela 50: Projekcije rasti prebivalstva

Vir podatkov: A. MURN, Demografija, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991, stran 25

Demografske projekcije za Suho krajino niso ugodne. Število prebivalstva se bo še naprej zmanjševalo (povečalo le v primeru večjih priselitev, kar pa realno ne moremo pričakovati) zaradi zmanjševanja prebivalstva po naravni rasti, še bolj pa, če se bodo obstoječi trendi gibanja prebivalstva nadaljevali. Gravitacijska območja Zužemberk in Dvor namreč lahko zagotavljata le enostavno reprodukcijo prebivalstva, gravitacijsko območje Hinje pa tudi te ne več.

Izboljševanje pogojev življenja prebivalstva Suhe krajine je torej nujno, da na gravitacijskih območjih, ki še zmoreta enostavno reprodukcijo, zajezimo odseljevanje in s tem ohranimo obstoječe število prebivalstva, v nasprotnem primeru lahko pričakujemo, da tudi območja Dvora in Zužemberka v bližnji prihodnosti ne bosta sposobna ustvariti enostavne reprodukcije prebivalstva. Območje Hinj je za določeno prihodno obdobje demografsko nazadujoče, vendar se čez določeno (verjetno več desetletno) obdobje lahko ponovno reaktivira, seveda z manjšim številom prebivalstva, če bodo pogoji življenja takšni, da bodo zausstavili negativne trende migracij prebivalstva in ustvarili boljšo starostno strukturo prebivalstva, ki bo sposobna doseči večje število natalitete kot mortalitete.

2.2.1 Petrebe po povečanju opremljenosti naselij

Izboljšanje pogojev življenja prebivalstva Suhe krajine lahko dosežemo, če:

- izboljšamo prihodke prebivalstva in si prebivalstvo z njimi izboljša osebni standard
- in izboljšamo opremljenost naselij z dejavnostmi terciarnega in kvartarnega sektorja ter komunalno in prometno infrastrukturo.

Medtem, ko je izboljšanje prihodkov prebivalstva in s tem zboljšanja osebnega standarda močno odvisno od pogojev za delo, delavnosti in iznajdljivosti prebivalstva, o čemer smo govorili pri opredeljevanju pogojev za delo, pa je opremljenost naselij predvsem z infrastrukturo in družbenimi dejavnostmi precej odvisno od širše družbe in občinskih in lokalnih oblasti in njihove zainteresiranosti ter materialnih (predvsem finančnih) možnosti za večja kapitalna vlaganja s sorazmerno nizkimi učinki.

V pričujoči točki bomo opredelili osnovne potrebe opremljanja naselij, katerih zadovoljitev bo vsaj delno izboljšalo pogoje življenja prebivalstva tega demografsko ogroženega območja.

2.2.1.1 Storitve terciarnega sektorja

Pri dejavnosti **trgovine na drobno** je potrebno povečati kapacitete v naselju Žužemberk in sicer z večjem številom lokalov s specializiranimi blagovnimi skupinami: tekstil, obutev, stanovanjska oprema, gradbeni materiali in rezervni deli za prevozna sredstva.

V dejavnosti **gostinstva** je potrebno za potrebe prebivalstva širšega gravitacijskega območja v naselju Žužemberk povečati število gostinskih lokalov, predvsem gostiln, ter v teh lokalih vsaj ob koncu tedna organizirati razne oblike družabnega življenja. Na gravitacijskem območju naselja Hinje je potrebno odpreti vsaj še en lokal s hrano.

V **storitveni obrti** so potrebe prebivalstva največje. Ocenjujemo, da bi lahko z zagotovitvijo naslednjega števila obrtnikov in delavcev pokrili osnovne potrebe prebivalstva območja:

Obrtne stroke	GRAVITACIJSKO OBMOČJE			SKUPAJ
	Žužemberk	Dvor	Hinje	
1. OBRTNE STORITVE				
- avtomehanika	2	1	0,5	3,5
- avtoklep., ličarstvo	1,5	1	0,5	3
- avtoelektričarstvo	1	0,5		1,5
- popravilo kmet. strojev	1	0,5	0,5	2
- vulkanizacija	1	0,5		1,5
- finomehanika	0,5			0,5
- RTV mehanika	1			1
- elektromehanika	2	1	0,5	3,5
- urarstvo	0,5			0,5
- tapetništvo	1			1
- krojaštvo	2	1	0,5	3,5
- šivilstvo	3	2	1	6
- čevljarstvo		1	0,5	1,5
- kovaštvo	1		0,5	1,5
- ključavničarstvo	1	1	0,5	2,5
- servis gosp. apar.	1	1	0,5	2,5
- dimnikarstvo	1	1	0,5	2,5
2. OSEBNE STORITVE				
- frizerstvo			0,5	0,5
- foto	1			1
- kemično čiščenje	1			1
3. GRADBENISTVO				
- zidarstvo, fasader.	5	3	2	10
- tesarstvo, krovstvo	2	1	1	4
- pleskarstvo	2	1	0,5	3,5
- pečarstvo	2	1	0,5	3,5
- instalaterstvo	3	2	1	6
- gradbena mehaniz.	1	1	0,5	2,5
4. PROMET				
- prevoz tovora	1		1	2
- prevoz ljudi	1	0,5	0,5	2
SKUPAJ	37,5	20	12	69,5

Tabela 51: Osnovne potrebe po dejavnostih storitvene obrti

V dejavnosti storitvene obrti bi se po prikazanih podatkih lahko zaposlilo okoli 70 prebivalcev Suhe krajine kot samostojni podjetniki ali obrtniki ali pa opravljali dejavnost storitvene obrti (posebno tam, kjer ocenjujemo potrebe le za polovično zaposlitev) kot dopolnilno dejavnost primarni kmetijski proizvodnji.

Primanjkljaj storitvenih obrti je v Suhi krajini zelo

velik, čeprav lahko takoj ugotovimo, da se del potreb zadovoljuje preko sive ekonomije, ki pa bi kaj hitro lahko prešla v redno dejavnost.

Za **finančne in poslovne storitve** smo že ugotovili, da jih, razen pošt in bančne poslovalnice ni. Ocenjujemo, da bodo bodoče potrebe pogojevale razvoj tudi tovrstnih dejavnosti predvsem v naselju Žužemberk, posebno še, če bo naselje ponovno postalo občinsko središče.

2.2.1.2 Dejavnosti kvartarnega sektorja

Mreže **osnovnega šolstva** ni smiselno širiti, potrebno pa je vsem šolam zagotoviti ustrezne pogoje delovanja. Po ureditvi šole v Žužemberku je potrebno zagotoviti ustrezne pogoje še šolam na Dvoru, Ajdovcu in Šmihelu z ustreznimi adaptacijami ter z izgradnjo telovadnice pri šoli v Prevolah.

Kapacitete **otroškega varstva** so nekoliko premajhne na Dvoru, zato je izkazana potreba po manjši razširitvi, ki jo bomo rešili z novimi oblikami organiziranega otroškega varstva (npr. družinskim varstvom).

Površine namenjene **kulturi** so zelo skromne. V Žužemberku je potrebno spremeniti namembnost obstoječi stari osnovni šoli, jo temeljito adaptirati ter v njej urediti večjo dvorano za kinematografijo in druge kulturne prireditve in druge prostore za potrebe kulture (vključno s prostori knjižnice). Poleg gradbenih del, je potrebno nabaviti tudi opremo za kinoprojekcije in za ostale potrebe. Na Dvoru je potrebno zagotoviti (ali adaptirati obstoječo) dvorano za kulturne prireditve in prostore knjižnice. V vseh centrih pa je potrebno oživiti tudi kulturni amaterizem (dramske in recitatorske skupine, plesne, likovne, foto, ipd), ki je nekoč obstajal, kasneje pa zamrl.

Površine namenjene **telesni kulturi** so zelo skromne. Če za potrebe lokalnega prebivalstva bi bilo v Žužemberku in na Dvoru smiselno urediti vsaj manjša kopališča ob Krki, ki je v svojem gornjem toku še razmeroma čista. Ob vsesplošnem pomanjkanju finančnih sredstev je, sicer potrebne pokrite površine, nesmiselno načrtovati (razen telovadnice pri osnovni šoli v Prevolah), potrebno pa bi bilo zagotoviti več odprtih športnih površin vsaj v Žužemberku in na Dvoru. V vseh centrih je potrebno pospešiti tudi športne aktivnosti preko športnih društev in vsaj v Žužemberku zagotoviti profesionalnega vaditelja.

Kapacitete **zdravstvene mreže** zadostujejo potrebam prebivalstva Suhe krajine, prostorske kapacitete zdravstvene postaje Žužemberk pa je potrebno povečati ter opremiti zobozdravstveno ambulanto v novi osnovni šoli v Žužemberku.

2.2.1.3 Opremljenost naselij z infrastrukturo in stanovanjskim fondom

Bolj kot potrebe po superstrukturni opremljenosti naselij, prebivalci Suhe krajine opozarjajo na potrebe po ustrezni infrastrukturi, ki je na tem območju zelo šibka.

1. Komunalna infrastruktura

Brez **vodovodnega sistema** so še območja Ajdovska planota, območje naselij okoli Šmihela, naselja Reber-Zalisec, ter naselja zahodno od Dvora na gravitacijskem območju Dvora. Vsa naselja brez vodooskrbe ležijo na težjem terenu in vododeficitarnem območju, zato je oskrba z vodo otežena in zelo draga.

Odvajanje in čiščenje odplak ni urejeno v nobenem naselju, največje potrebe pa so nedvomno v naseljih Žužemberk in Dvor. Za ostala naselja bi bilo smiselno postopno urediti odvajanje in čiščenje odpadnih voda preko malih čistilnih naprav, ki se jih trenutno pri nas še ne poslužujemo, v razvitem svetu pa so zelo razširjene. V naseljih, kjer pričakujemo proizvodno-servisne dejavnosti, in drugih večjih naseljih priporočamo vsaj poskusno razreševanje odpadnih voda s sanitarnimi močvirji.

Odvoz smeti in odpadkov je urejen, smiselno bi bilo le sortiranje odpadkov in njihovo recikliranje ter saniranje vaških odlagališč.

2. Prometna infrastruktura

Prioritetna potreba prebivalstva Suhe krajine in širšega dolenskega območja je saniranje regionalne ceste Črnomelj - Ivančna gorica z razširitvijo cestišča in novo preplastitvijo ter asfaltiranje cest Žužemberk - Bič (Partizanska magistrala) in Žužemberk - Trebnje. Na ta način bo območje dobilo ustrežnejšo povezavo z drugimi območji in republiškim središčem.

Na lokalnem cestnem omrežju je potrebno ustrezno modernizirati dostope med lokalnimi centri in pomembnejšim lokalnim centrom. Tu mislimo predvsem na cestno povezavo naselja Hinje z naseljem Žužemberk in naselje Hinje z naseljem Dvor.

Dostopnost posameznih naselij do lokalnih središč je potrebno v prvi fazi sanirati vsaj z dobrimi makadamskimi cestišči, v drugi pa vse dostope asfaltirati po prioritetenem vrstem redu glede na število naselij in prebivalstva ob prometnici in potrebnosti povezovanja tudi z drugimi območji in občinami.

Večina naselij Suhe krajine nima **telefonskih povezav**, saj je brez napeljav še celotni desni breg Krke in Ajdovska

planota, poleg tega pa je tudi kapaciteta centrale v Žužemberku premajhna. Potrebe prebivalstva so zelo velike, zato mora biti izgradnja telefonskega omrežja prioritarna naloga v infrastrukturi sploh.

Potrebe po **elektroprenosnem omrežju** se zadovoljujejo hitro in trenutno so izkazane le manjše potrebe po trafo-postajah in obnovitvi nizkonapetostnega omrežja.

Za **stanovanjski fond** skrbijo pretežno prebivalci sami. Potrebe po najemniških stanovanjih so le v naselju Žužemberk, kjer je tudi blokova gradnja.

2.2.1.4 Organiziranje javnih prevozov

Ker so z javnimi prevoznimi sredstvi dostopi prebivalstva do pomembnejšega lokalnega središča zelo omejeni, smo že pri potrebah po razvoju opremljenosti naselij s storitveno obrtjo predvideli potrebo po dejavnosti prevoza ljudi v vseh treh gravitacijskih območjih, ki bi prebivalstvu vseh naselij omogočil boljšo dostopnost.

2.2.2 Povečanje delovnih mest in denarnih dohodkov prebivalstva v storitvenih dejavnostih

Delavcev, zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih na območju Suhe krajine, je zelo malo, kjub potrebam prebivalstva po tovrstni oskrbi, ki poleg oskrbe nudi prebivalstvu tudi zaposlitve in primerne dohodke.

Na podlagi potreb, izkazanih v predhodnih točkah, bi se v terciarnih dejavnostih (trgovina, gostinstvo - samo del, ki ga potrebuje prebivalstvo, ne pa tudi dejavnost turizma, in v storitveni obrti) lahko zaposlilo in iz te zaposlitve prejelo tudi primerne dohodke, okoli 100 prebivalcev, od tega 70 samo v storitveni obrti. Možnih zaposlitev v kvartarnih dejavnostih je manj, vendar bi se s tovrstno dejavnostjo, predvsem preko družinskega varstva otrok in organiziranih oblik varstva starostnikov in pomoči na domu, preživljalo vsaj 10 prebivalcev.

Z eventuelnim organiziranjem novih občin, bo verjetno tudi v Žužemberku organiziran sedež občine z gravitacijskim območjem celotnega novomeškega dela Suhe krajine. Nov sedež občine bo verjetno potreboval tudi več delovne sile in nudil zaposlitev prebivalstvu zaledja.

2.3 Možnosti povečanja opremljenosti naselij

Medtem ko za opremljenost naselij s terciarnimi dejavnostmi skoraj izključno odvisna od zainteresiranosti in podjetnosti prebivalstva Suhe krajine in drugih območij, da na območju odprejo podjetje ali obrt prometa, trgovine, gostinstva, obrtnih, finančnih in poslovnih storitev, pa je opremljenost s kvartarnimi (tako imenovanimi družbenimi in upravnimi dejavnostmi) in infrastrukturo precej odvisna tudi od širše družbe.

Opremljanje naselij na gravitacijskem območju Suhe krajine je, predvsem pri infrastrukturi precej težje (težavnost terena, nizka gostota poselitve) in zato tudi precej dražje. Rentabilnost investicij (npr. vodooskrbe, kanalizacije, ipd) je močno vprašljiva, zato se podjetja, ki gospodarijo s celotno komunalno infrastrukturo, težko odločajo za tovrstne naložbe. Posebnih družbenih benefikacij za obratovalne stroške komunalnih sistemov ni, temveč le majhen del (do 30% - za demografsko ogrožena območja v republiki Sloveniji) za izvedbo investicije, kar pa zahteva dodatna sredstva, ki jih poleg občinskih proračunov zagotavlja prebivalstvo demografsko ogroženega območja.

Znano je, da se investicije v družbenih dejavnostih in gospodarski infrastrukturi izvajajo na podlagi zbranih sredstev neposredno od prebivalstva, preko njihovega fizičnega dela in s krajevnimi samoprispevki. Krajevni samoprispevki so v Suhi krajini bili uvedeni s precej višjimi stopnjami kot drugje, v urbaniziranih naseljih in njihovih krajevnih skupnostih, zbranega denarja pa je, zaradi že omenjene nizke gostote poseljenosti, nižjega števila zaposlenih in nižjih povprečnih osebnih dohodkov ter nižjih katastrskih dohodkov, precej manj, kot v drugih sredinah. Na demografsko ogroženih območjih, torej tudi v Suhi krajini, se srečujemo z absurdno situacijo:

1. Investicije, predvsem v gospodarsko infrastrukturo so dražje, zaradi težavnosti izvedbe in nizke gostote poselitve.
2. Udeležba prebivalstva (v denarju in delu) pri financiranju investicij je predvsem na aktivnega prebivalca precej večja, v skupni masi pa se zbere precej manj denarja kot v drugih razvitejših okoljih.

Prebivalstvo Suhe krajine je zaradi omenjenih dejstev oškodovano dvakrat, saj mora za opremljenost plačati več kot prebivalstvo drugih območij, vendar za svoje plačilo dobi bistveno manj. Zaradi tega dejstva so tudi možnosti povečanja opremljenosti naselij majhne.

Trenutna gospodarska situacija, ki žal ne bo samo trenutna temveč dolgoročna, kaže vsesplošno pomanjkanje denarnih sredstev za investicije:

1. Prihodki prebivalstva, predvsem iz naslova osebnih do-

hodkov, rapidno padajo, zato prebivalstvo ne bo sposobno več prispevati visokih udeležb denarnih sredstev za izvajanje investicije.

2. Deleži sredstev za investicije iz občinskega proračuna se bodo, spričo vse manjših prilivov in čedalje večje centralizacije zbiranja sredstev na ravni republike, še zmanjšali.
3. Republiška sredstva za pospeševanje razvoja demografsko ogroženih območij v Sloveniji so bila v letu 1991 oblikovana v premajhni višini, da bi lahko z njimi rešili tudi največje probleme, ker s temi sredstvi računa polovica Slovenije, ki je opredeljena kot demografsko ogroženo območje. Republiška sredstva za druge namene kot npr. kmetijske subvencije in regresii, sredstva pospeševanja razvoja drobnega gospodarstva, ipd. ne dajejo nikakršnih prednosti investicijam na demografsko ogroženem območju.

Spričo navedenega, moramo biti povsem realni, da so možnosti hitrejšega povečevanja opremljenosti naselij v Suhi krajini kot je bilo v preteklosti, vsaj v obdobju splošne gospodarske recesije in oblikovanja novih gospodarskih sistemov (tudi komunalnega), majhne.

in lokacij

V pričujoči točki bomo opredelili programe vlaganj s konkretnimi ali (priterciarnih in delno pri kvartarnih storitvenih dejavnostih) okvirnimi lokacijami.

2.4.1 Terciarnе dejavnosti

Pri terciarnih dejavnostih so izkazane naslednje potrebe vlaganj na naslednjih okvirnih lokacijah:

1. GRAVITACIJSKO OBMOČJE NASELJA HINJE

- gostilna na območju naselja Zvirče,
- storitvena obrt naslednjih strok (avtomehanika, avtokleparstvo in ličarstvo, popravilo kmetijskih strojev, elektromehanika, krojaštvo, šivilstvo, čevljarstvo, kovaštvo, ključavničarstvo, servis gospodinjskih aparatov, dimnikarstvo, frizerstvo, zidarstvo in fasaderstvo, tesarstvo in krovstvo, pleskarstvo, pečarstvo, instalaterstvo, gradbena mehanizacija, prevoz tovora in prevoz ljudi - na različnih lokacijah na gravitacijskem območju, vendar največ na območju lokalnega središča Hinje.

2. GRAVITACIJSKO OBMOČJE NASELJA DVOR

- storitvena obrt naslednjih strok: avtomehanika, avtokleparstvo in ličarstvo, avtoelektričarstvo, popravilo kmetijskih strojev, vulkanizacija, elektromehanika, krojaštvo, šivilstvo, čevljarstvo, ključavničarstvo, servis gospodinjskih aparatov, dimnikarstvo, zidarstvo in fasaderstvo, tesarstvo in krovstvo, pleskarstvo, pečarstvo, instalaterstvo, gradbena mehanizacija in prevoz ljudi - na različnih lokacijah na gravitacijskem območju vendar največ na območju lokalnega centra Dvor in sublokalnega centra Ajdovec.

3. GRAVITACIJSKO OBMOČJE NASELJA ŽUZEMBERK

- trgovina - več trgovin s specializirano ponudbo pred vsem blagovnih skupin: tekstil, obutev, stanovanjska oprema, gradbeni material in rezervni deli za prevoz na sredstva - v naselju Žuzemberk,
- gostinstvo: več gostinskih lokalov s hrano in pijačo - v naselju Žuzemberk,
- storitvena obrt naslednjih strok: avtomehanika, avtokleparstvo in ličarstvo, avtoelektričarstvo, popravilo kmetijskih strojev, vulkanizacija, finomeha-

nika, RTV mehanika, elektromehnika, urarstvo, tapetništvo, krojaštvo, šivilstvo, kovaštvo, ključavničarstvo, servis gospodinjskih aparatov, dimnikarstvo, fotografiranje, kemično čiščenje, zidarstvo in fasaderstvo, tesarstvo in krovstvo, pleskarstvo, pečarstvo, instalaterstvo, gradbena mehanizacija, prevoz tovora in prevoz ljudi - na različnih lokacijah na gravitacijskem območju, vendar največ v pomembnejšem lokalnem središču Žužemberk in sublokalnem centru Šmihel pri Žužemberku,

- finančne in poslovne storitve - več enot v naselju Žužemberk.

2.4.2 Dejavnosti kvartarnega sektorja

Pri kvartarnih dejavnostih so izkazane potrebe po naslednjih investicijah:

1. V naselju PREVOLE

- izgradnja telovadnice pri osnovni šoli.

2. V naselju DVOR

- adaptacija osnovne šole,
- usposobitev več enot družinskega otroškega varstva,
- ureditev kulturne dvorane in prostorov knjižnice,
- ureditev kopališča ob Krki ter več drugih odprtih športnih igrišč.

3. V naselju AJDOVEC

- adaptacija osnovne šole.

4. V naselju ŠMIHEL PRI ŽUZEMBERKU

- adaptacija osnovne šole

5. V naselju ŽUZEMBERK

- preureditev in adaptacija stare osnovne šole v kulturno dvorano in druge prostore kulture ter nabava kinematografske in druge opreme,
- oprema zobozdravstvene ambulante v novi osnovni šoli ter ustrezna širitev zdravstvene postaje Žužemberk,
- ureditev kopališča ob Krki ter drugih odprtih šport-

nih površin,

- ob ustanovitvi občine Žužemberk pridobiti in ustrezno urediti prostore nove občinske uprave.

2.4.3 Gospodarska infrastruktura

Na področju infrastrukture so v Suhi krajini predvidene naslednje (najnujnejše investicije):

1. V krajevni skupnosti Žužemberk.

a) Cestna infrastruktura:

- R 326 Žužemberk - Dobrava (občina Trebnje) 4000 m asfaltiranje,
- R 327 Soteska - občina Grosuplje, celotni potez, modernizacija vozišča in nova preplastitev asfalta
- Žužemberk - Gradenc (II. kat.), 6200 m, asfaltiranje,
- Gradenc - Malo Lipje - Veliko Lipje - Lašče, (III. kat.), 4000 m, širitev, asfaltiranje,
- Žužemberk - Budganja vas, (IV. kat.), 1000 m, asfaltiranje,
- Šmihel - Dešeča vas, (IV. kat.) 2000 m, širitev in asfaltiranje,
- R 327 - Šmihel, (II. kat.), 1100 m, rekonstrukcija in asfaltiranje,
- Klečet - Drašča vas, (III. kat.), 2000 m, širitev in asfaltiranje,
- Gradenc - Plešivica, (IV. kat.), 3000 m, asfaltiranje,
- Žužemberk - Stavča vas - Jama, (III. kat.), 3000 m asfaltiranje,
- Jama - Podgozd, (IV. kategorije), 1000 m, asfaltiranje,
- R 327 - Dolnji in Gornji Kot, (IV. kat.), 1200 m, asfaltiranje,
- Reber - Replje (občina Trebnje), (I. kat.), 2500 m asfaltiranje,
- Podlipa (IV. kat.), 800 m, asfaltiranje,

- Mali Lipovec - Veliki Lipovec - Brezova reber - Ajdovec, (II. kat.), širitev, rekonstrukcija in asfaltiranje.

b) Vodovodno omrežje in vodooskrba

- raziskave vodnih virov v dolini Krke (v teku),
- sanacija zajetja Globočec (v teku),
- dograditev vodovoda Suha krajina od Malega Lipja do Lašč, okoli 2600 m cevovoda in rezervoar,
- raziskava vodnih virov na Ajdovski planoti in načrtovanje tehničnih rešitev,
- vodooskrba naselij Reber in Zalisec iz sistema v občini Trebnje (za 168 prebivalcev in 45 gospodinjstev), okoli 3000 m primarnega in sekundarnega omrežja,
- vodooskrba naselij Gornji in Dolnji Križ in Vrhovo iz sistema v občini Grosuplje (za 108 prebivalcev in 30 gospodinjstev), okoli 2000 m omrežja, črpalnice in rezervoar.

c) TT omrežje

- razširitev omrežja in novogradnja za okoli 500 novih priključkov

č) Elektrifikacija

- obnova NN omrežja v Žužemberku in na Dvoru (okoli 2000 m) in ojačitev trafopostaj v obeh naseljih.

d) Kanalizacija

- izgradnja kanalskega sistema in čistilne naprave v Žužemberku (8400 m kanalizacije in čistilna naprava za 5000 EE) za naselja Žužemberk, Zafara in Pra preče.

2. V krajevni skupnosti Hinje

a) Cestna infrastruktura

- Smuka - Lazina (I. kategorije), 1700 m, rekonstrukcija in asfaltiranje,
- Prevole - Gradenc (II kat.), 5000 m, asfaltiranje,

- Žvirče - Struge (občina Kočevje), (I. kat.), 1500 m, širitev in asfaltiranje,
- Žvirče - Ambrus (II. kat.), 2000 m, širitev in asfaltiranje,
- Vrh - Sela - Visejec (IV. kat.), 3000 m, širitev in asfaltiranje,
- Sela - Lopata - R 326 (IV. kat.) 2800 m, širitev in asfaltiranje.

b) Vodovodno omrežje

- rekonstrukcija omrežja na relaciji Pleš - Hinje - Smuka (občina Kočevje), v dolžini 5000 m.

c) TT omrežje

- novogradnja omrežja v celotni krajevni skupnosti za okoli 200 novih priključkov.

č) Električno omrežje

- obnova NN omrežja v dolžini 1000 m in ojačitev TP v naselju Pleš.

3. ANALITIČNI PREGLED PROSTORA

V pričujočem poglavju bomo analizirali obstoječo obremenjenost prostora z vidika grajenih struktur in rezervacij prostora za različne posege ter ekološke in druge omejitve v prostoru.

Glede na stanje obstoječe obremenjenosti prostora in novih potreb po različnih posegih (kar izhaja iz 1. in 2. poglavja tega projekta) bomo opredelili racionalne in možne posege in lokacije.

3.1 Analiza obstoječe obremenjenosti prostora

Največje obremenjenosti oziroma omejenosti v prostoru nastopajo kot grajene strukture in možni posegi v prostor z vidika dolgoročnih rezervacij prostora za različne posege ter ekološke omejenosti, ki definirajo omejitve posegov v prostor z vidika varovanja okolja.

3.1.1 Grajene strukture in rezervacije prostora

3.1.1.1 Poseljenost in grajene strukture

Za Suho krajino je značilna drobna poselitev. Prevladujejo gručaste vasi, ki so se prilagodile kraškemu površju. Med štiridesetimi naselji po svoji velikosti izstopata pravzaprav le Žužemberk in Dvor. Zato poseljene (pozidane) površine pomenijo komaj 1,4% površine obeh krajevnih skupnosti (KS Hinje 0,9% in KS Žužemberk 1,7%). Gostota prebivalstva je močno podpovprečna: v krajevni skupnosti Hinje je 20,3 prebiv/km², v KS Žužemberk pa 33,0 preb/km² (republiško povprečje je okoli 100 preb/km²). Naselja so majhna saj štejejo v povprečju 91,3 prebivalcev ali 26,9 gospodinjstev. Glede na to, da prevladujejo prostostoječe individualne hiše s pripadajočim kmečkim gospodarstvom, je tudi stanovanjskih objektov v povprečju le 29,6 na km² (leta 1990). Naselja merijo v povprečju le 4,4 ha (v KS Hinje 3,9 ha in 4,6 ha v KS Žužemberk). Poselitveno površino desetih hektarov presejata le Žužemberk s 40,6 ha in Dvor s 16,3 ha. Prevladujejo površine, namenjene bivalni in kmetijski funkciji (za oskrbne, obrtne in druge namene ni ustreznih podatkov, pa tudi sicer so zanemarljivi). Proizvodnih površin je le 6,2 ha (Žužemberk 4,5 ha in Dvor 9,7 ha).

V vseh naseljih Suhe krajine prevladuje avtohtono prebivalstvo (več kot dve tretjini). Daleč največ priseljenega prebivalstva je pravzaprav le v Žužemberku (55%). Glede na to, je tudi v prihodnje pričakovati razvoj gradnje naselij, ki bo identična sedanjemu tradicionalnemu načinu. Tudi pričakovana dinamika rasti gradnje naselij, ko je bilo v povprečju v enem desetletju zgrajenega le 0,9 stanovanjskega objekta na eno naselje (0,5 v KS Hinje in 1,1 v KS Žužemberk) se v naslednjem obdobju ne bo spremenila. Glede na to, da povprečna gostota gospodarstev znaša 15 arov (površina na enoto stanovanjskega objekta) tudi ni kakšne izrazite potrebe po načrtovanju širjenja naselij. Izjemo v tem pogledu predstavljata le Žužemberk in Dvor in eventualne načrtno zasnovane investicije v proizvodno-obrtno dejavnosti.

3.1.1.2 Prostorski razvoj pomembnejših naselij

Z Dolgoročnim planom občine Novo mesto* so dane osnove za možne posege v prostoru. Osnovne opredelitve prostorskega razvoja po posameznih naseljih so:

* Dolgoročni plan občine Novo mesto za obdobje od leta 1986 do leta 2000,....

1. ZUZEMBERK*

Bodoča stanovanjska gradnja je zasnovana na izhodišču zgostitve obstoječe gradbene strukture s sedanje gostote 30 prebivalcev na ha na 45 prebivalcev na ha, kar bomo dosegli s prednostno usmeritvijo prebivalcev v pridobivanje novih stavbnih površin v okviru obstoječih stavbnih fondov (izraba podstrešij, adaptacije in nadomestne gradnje). Gostota novih pozidav bo najmanj 45 prebivalcev na ha.

Novo površine za stanovanjsko gradnjo so, po zaokrožitvi pozidave v Stranski vasi, predvidene na območju Kleka (za gradnjo individualnih stanovanjskih hiš in večstanovanjsko gradnjo) ter na območju Pod Cvingerjem za individualno stanovanjsko gradnjo.

Zasnova organizacije dejavnosti daje naslednja izhodišča:

- Obstoječe kmetije v jedru naselja bomo preselili na rob naselja ali pa jih prestrukturirali tako, da bodo dobile ustrezno funkcijo.
- Obrate proizvodne obrti in malega gospodarstva bomo v prvi fazi locirali poleg obstoječega tovarniškega kompleksa. V drugi fazi bomo za storitveno obrt zagotovili ustrezne površine na območju eksploatiranega peskokopa Klek, kjer bodo prioriteto locirane dejavnosti: avtomehanika, ključavničarstvo, kleparstvo, gradbena mehanizacija, ipd ter večje trgovske in skladiščne kapacitete.
- Turistično-gostinske dejavnosti bodo locirane v jedru naselja in ob reki Krki - na območju s krajevnim imenom Na Loki. Gostinske kapacitete za potrebe prebivalstva bodo locirane tudi na novih površinah, predvidenih za stanovanjsko gradnjo.
- Drobnoprodajne kapacitete trgovine bodo v jedru naselja in v novih stanovanjskih soseskah, grosistične pa na lokaciji sedanjega peskokopa Klek.
- Finančne, poslovne storitve ter predvsem osebne storitve bodo locirane pretežno v jedru naselja.
- Površine za eventualne širitve osnovnega šolstva, otroškega varstva in zdravstva so rezervirane na obstoječih lokacijah.

* Povzeto po: Urbanistične zasnove naselja Žužemberk, Skupščinski Dolenjski list, Novo mesto, 1991, števil. 9

- Z adaptacijo in preureditvijo stare osnovne šole bomo zagotovili prepotrebne prostore za dvorano, knjižnico in druge namene.
- V revilitariziranem gradu, ki bo služil prvenstveno turizmu, bomo uredili likovne in druge razstave.

Za turistično-gostinske ter finančno-poslovne dejavnosti bo v jedru Žužemberka potrebno predhodno pripraviti ureditveni načrt.

2. DVOR

Usmeritev Dvora je, da prostorski razvoj sledi prometni in kulturno-zgodovinski in turistični funkciji.

Stanovanjsko gradnjo bomo usmerjali na severozahodni del naselja, v manjši meri še na pobočja nad Dvorom ter v intenziviranje stanovanjske izrabe v okviru obstoječega naselja.

Za turistično-gostinske dejavnosti bo potrebno aktivirati že obstoječe kapacitete v obvodnem pasu Krke, kjer je možna povezava teh kapacitet tudi z rekreacijskimi aktivnostmi (ribarjenje, čolnarjenje, sprehajališča, ipd).

Za poslovne in trgovinske dejavnosti je še dovolj prostora v nezasedenih enklavah v naselju.

Nove proizvodne in obrtne dejavnosti v naselju Dvor ne bomo razvijali, ampak jih bomo locirali na nasprotnem bregu Krke - na Jami, kar lahko predstavlja dodatni razvojni impulz za manj razviti desni breg Suhe krajine.

3. HINJE S HRIBOM IN PREVOLAMI

V naselja Hinje, Hrib in Prevole bomo načrtno usmerjali proizvodno dejavnost, predvsem obrt, ki bo dajala možnost zaposlovanja kmeta-delavca, ter na ta način poskusili zadržati procese dnevnih delovnih migracij in odseljavanja. Zaposlitvena mesta bodo odprta zgolj za zaposlovanje lokalnega prebivalstva.

Širitev naselij bomo usmerjali na manj kvalitetna zemljišča in zapolitve ter tako zaokroževali meje zazi-dalnih območij.

Za oskrbo gravitacijskega območja so možne naslednje oskrbne dejavnosti: osnovna šola, predšolsko varstvo otrok, trgovina dnevne oskrbe, večnamenska dvorana, obrt, gostinski obrati, sedež krajevne skupnosti, amaterska društva, gasilski dom.

4. DRUGA NASELJA

Za ostala naselja ne moremo, glede na iskazano dinamiko rasti prebivalstva in gradenj, nizko gostoto pozidanosti ter glede na usmeritve, ki izhajajo iz prostorsko-ureditvenih pogojev občine Novo mesto, podati konkretnjših usmeritev prostorskega razvoja, zato jih v nadaljevanju podajamo kriterialno.

3.1.2 Ekologija in druge omejitve v prostoru

Zaradi močne zakraselosti območja, kraške hidrologije je celoten ekosistem Suhe krajine izredno občutljiv in neprilagodljiv. V bližnji preteklosti je bilo storjenih nekaj napak, ki jih v bodoče ne smemo ponavljati. Zato dejavnosti, ki uporabljajo vodo v svojem tehnološkem postopku ne priporočamo. Tudi v kmetijstvu priporočamo samo naravno gospodarjenje.

3.2. Uskladitev potreb po površinah na pedlagi prostorskih omejitev

3.2.1 Površine za bivanje in urejanje podeželja

Z izjemo Žužemberka in Dvora so nove površine za bivanje nepredvidljive. Prenova naselij mora postati cilj, s katerim bomo zagotovili stimulatívno gospodarsko politiko in dosegli primerno raven arhitektonskega oblikovanja. Pri prenovi naselij bo težišče vsebinskih opredeljevanj usmerjeno v:

- potrebno valorizacijo zatečenih razvojnih osnov,
- analizo omrežja naselij s posebnim poudarkom na argumentiranem formiranju zaključenih mikrofunkcijskih območij in poznavanju specifične lokalne problematike naselij, v katerih se pojavlja posamezna centralna funkcija,
- akcijski program komunalne sanacije in opremljanja v okviru krajevne skupnosti ali vaškega odbora,
- spomeniško varstvo valorizacije z akcijskim programom konzervacije,
- določila za izdelavo investicijsko-tehnične dokumentacije ali za neposreden gradbeni in/ali regulacijski poseg za izjemne objekte in druge posege,
- analizo stanja razvojnih osnov in planskih predvidevanj kot osnovo urbanističnega načrtovanja na nivoju naselja (mikrofunkcijskega območja),
- program ohranitve obstoječe kulturne krajine in usklajevanje s kmetijskimi razvojnimi programi,
- razporeditev in uskladitev parcialnih analiz, razvojnih programov in pobud ter izgrajevanje strokovnih kriterijev za poseganje v prostor,
- zasnove razvojnih konceptov (na lokalni ravni) ob upoštevanju širših in lokalnih determinant razvoja,
- posvečanju večje pozornosti organizacijsko-funkcionalnemu vidiku urejanja naselja.

Pri naseljih, ki ne bodo vključena v sisteme prenove, pa bo potrebno zagotoviti naslednja načela urejanja:

- osnovna komunalno-higienska sanacija naselja,

- gradbeno-tehnična sanacija (in/ali konzervacija zgradb po zasebni pobudi) ob nadzoru strokovnih služb,
- osnovna komunalno-tehnična oprema (ureditev vodovoda, odplak, kanalizacije, elektrike, telefona, ipd),
- valorizacija in zaščita značilnega oblikovnega izraza s prilagajanjem avtohtonemu (regionalnemu) merilu, gradivu ipd.,
- dopuščanje omejene preobrazbe v gradbeni zasnovi (nadmestna gradnja), ki ne prizadene značilnega izraza naselja in ne prejudicira nenačrtnega razvoja naselja,
- razvijanje specifičnega arhitekturnega izraza (način adaptiranja zgradb, strešin, ambientov, ipd),
- sanacija ter adaptacija gospodarskih objektov in naprav.

Med temi prvinami so v marsičem še odprta vprašanja agrarne ekonomike, ki naj bi med drugim podala optimalne, maksimalne in minimalne velikosti kmetij kot samostojnih gospodarskih enot in proizvodne usmeritve ter zemljiško-pravne osnove. Poleg tega so še pomembnejši sklopi prvin, kot npr.:

- družbeno-razvojni vidiki (analiza stanja, ki zadeva prebivalstvo in gospodinjstva, razporeditev, dohodek, kraj zaposlitve; gibanja in trendi prebivalstva, projekcije),
- socio-etnološki vidiki: ugotavljanje komunikativnosti območja prenove in življenskega utripa območja (odnos prebivalcev do obstoječega bivalnega in delovnega okolja, spreminjanje vrednot, mnenje o primernosti območja za posamezne nove dejavnosti, gibanje v prostoru, o načinu in trendu uporabe, odnos do socialno-posestne strukture, interes in finančne možnosti za uresničevanje željenih sprememb, ugotavljanje potreb po spreminjanju bivalnega in delovnega okolja in predstav o okvirjih leta),
- ekološki vidiki, ki obravnavajo pomembnejše eko-dejavnike v makrogeografskem in v ožjem območju, kateri so med drugim vplivali na nastanek ter razvoj naselja, in ki predstavljajo okvire nadaljnjega razvoja,
- vidiki kmetijstva in gospodarjenja z gozdovi, ki zaobsežejo ekološke, socialne in gospodarsko-zemljiške potencialne, razvoj in urejanje kmečkih domačij v neposredni odvisnosti od razvoja stanovanj in drugih dejavnosti,
- vidiki preobrazbe stanovanj v podeželskem prostoru, kot rezultat etnoloških, socioloških, ekonomskih in drugih raziskav. Gre za razgrajevanje sistema stanovanj v odnosu do bivalnega okolja (odnos: gospodarski del - bivalni del); odnosi med stanovanji v starejših grajenih strukturi

rah in novejšimi (z razlikami v primeru domač in domačin in domačin - priseljenc), dalje gre za spremembe načina življenja, spremembe kulturnih modelov podeželskega stanovanja. Vse to vodi do različnih strategij urejanja podeželske hiše same in njene prostorske organizacije,

- sistem omrežja naselij, oblikovanje funkcij območij in odvisnost teh za razvoj centralnih in drugih dejavnosti.

3.2.2 Možne lokacije za industrije, druge proizvodne in servisne dejavnosti

3.2.1.1 Metodološka izhodišča*

Pri vrednotenju primernosti območij za industrijo ter obrtno-proizvodne in servisne dejavnosti smo upoštevali:

- obremenitev okolja in ogroženost prostora,
- primernost prostora,
- ranljivost prostora
- in ustreznost prostora.

Prva točka "obremenitev okolja in ogroženost prostora" predstavlja prikaz splošnega ekološkega stanja v prostoru, vire onesnaževanja, območja večje onesnaženosti in potrebnih sanacij, posledice onesnaževanja ter določitev območij, ki so ogrožena.

S primernostjo naj bi planerji opredelili območja za določeno rabo, izdelali merila za ugotavljanje primernosti in izvršili oceno primernosti na osnovi meril.

Ranljivost prostora naj bi prikazala možne negativne vplive predvidene dejavnosti na okolje ob upoštevanju naravnih značilnosti in dosedanje rabe prostora.

Ustreznost prostora bi bila končni rezultat soočenja primernosti in ranljivosti prostora in bi predstavljala usmeritev med varovalnimi in razvojnimi družbenimi interesi v prostoru.

Pri opredeljevanju območij za proizvodne in storitvene dejavnosti se slejkoprej izkaže, da je vendarle potrebna dvostopenjska presoja in podrobnejša razdelava celotnega modela. Skušnje in tuji primeri opozarjajo, da je smiselno razdeliti presojo in opredeljevanje lokacij predvsem za proizvodne dejavnosti na dve stopnji:

1. širša ali regionalna ali makrolokacijska presoja,
2. ožja ali lokalna ali mikrolokacijska presoja.

Regionalna ali makrolokacijska presoja naj bi z obravnavo družbenih in prostorskih lokacijskih pogojev in faktorjev,

* Prirejeno po: dr. Vrišer I., Černe A., Predvidena območja za lokacijo industrije v občini Novo mesto, Znanstveni inštitut FF Univerze v Ljubljani, tipkopis, Ljubljana 1985

ki vplivajo oziroma učinkujejo na (širšo) regionalno namestitvev proizvodnih podjetij ali delovnih mest (obratov), najprej pokazala na različne možnosti za razvoj in nameščanje industrije. Nato pa bi z ocenjevanjem primernosti (na osnovi meril) in ob upoštevanju omejitev (zakoni, odloki, določila starejših družbenih in urbanističnih planov) ali morebitnih zahtev ali potreb industrije soočili lokacije z ranljivostjo prostora (naravne in ekološke razmere, varovanje kmetijske zemlje in nekaterih gozdnih zemljišč, naravna in historična dediščina, ogrožena območja, itd.). Rezultat tega soočenja bi bila ustrezna območja za proizvodne dejavnosti, ki bi jih bilo mogoče razporediti v več variantah.

Regionalna presoja ali makrolokacija bi vsebovala potemtakem družbeno in podjetniško presojo o smotrnosti izbora in ustreznosti prostora za namestitvev proizvodnih dejavnosti.

Med makrolokacijske pogoje bi lahko uvrstili:

- regionalno razvojno politiko (politiko skladnejšega regionalnega razvoja, regionalno usmerjenost glede na dolgoročne plane širših družbenih skupnosti);
- naravne in ekološke razmere (relief, geološka zgradba, klimatske, hidrografske, pedološke in vegetacijske razmere ter oceno ekoloških posledic namestitve proizvodnih dejavnosti);
- delovno silo (delovni kontingent, presežek delovne sile, spolno-starostna struktura, kvalifikacijska struktura, dnevna migracija zaposlenih);
- naselbinsko omrežje (gospodarske in negospodarske dejavnosti, funkcije naselij, oskrba, stanovanja, naselbinski sistem);
- drugi pogoji (industrijska tradicija, lokalno ali regionalno tržišče, izvoz, obrambno-varnostni razlogi, tehnološki razvoj).

Med mikrolokacijske faktorje pa bi sodili:

- surovine (rude, rudnine, kmetijske surovine),
- energetske viri (električna energija in električne naprave, premog, naravni plin, vodni energetske viri, itd),
- prometno omrežje ter komunikacijsko omrežje,
- oskrba z vodo (vodni viri, oskrba s pitno vodo, tehnološko in hladilno vodo, vodovodi, minimalne količine vode v vodotokih ob sušnih obdobjih),
- odvajanje odplak in odpadkov (zmogljivost vodotokov, značaj odplak in odpadkov, deponije za odpadke, čistilne naprave),

- tehnološko in organizacijsko povezovanje ter tvorjenje reprodukcijskih verig.

Lokacijska ali mikrolokacijska presoja bi kot nadaljevanje prejšnjega postopka opredeljevala ožje prostorsko (urbanistično in tehnično) namestitve posameznih proizvodnih podjetij, obratov ali industrijskih con. Ob upoštevanju zahtev investitorjev, potreb in pomislekov lokalnih oblasti (krajevnih skupnosti) in drugih porabnikov prostora, interesentov in sosedov bi s presojo mikrolokacijskih faktorjev prišli do sklepa o smotrnosti namestitve proizvodne dejavnosti na opredeljeni in izbrani lokaciji ter do različnih variant, kako locirati naprave. Izbrano in vsestransko usklajeno varianto bi nato vnesli v predlog prostorskih izvedbenih načrtov, bodisi v zazidalne ali ureditvene načrte ali v prostorske ureditvene pogoje. S potrditvijo teh prostorskih izvedbenih aktov bi postala lokacija pravnomočna in bi na tej podlagi občinski upravni organ pooblaščen za urbanistične zadeve lahko izdal ustrezno lokacijsko dovoljenje.

V podobnem bi mikrolokacijska presoja vsebovala obravnavo naslednjih sestavin:

- zemljišče (površina, geomorfološke razmere, nosilnost, stabilnost, naklon, seizmično varnost, hidrografske in talne razmere itd.);
- lastništvo in pridobitev pravic do zemljišča (odškodnina za zemljišče, odstranitev obstoječih objektov in stroške);
- infrastrukturne priključke (prometne, energetske, vodne, kanalizacijske, PTT, posebne zahteve industrije);
- odvajanje odplak in odpadkov, posebne zahteve proizvodnih dejavnosti;
- ekološke posledice za naravo, prebivalstvo in celotno okolje;
- pripravo zemljišča (odstranitev objektov, melioracije,
- odnos do naselja (do stanovanjskih območij, oskrbe, prihode in odhode delavcev);
- varnostne in obrambne razloge;
- posebne potrebe in zahteve posameznih dejavnosti in panog.

3.2.1.2 Podrobnejša proučitev lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev naselij v Suhi krajini

V podrobnejši analizi lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev za naselja smo upoštevali pri lokacijskih pogojih naslednje naravne razmere:

- relief: kraški, normalni;
- hidrografijo: površinsko in podzemsko;
- vodni režim: pogostost poplavljanja, območja mokrotnih tal.

Med lokacijske faktorje smo uvrstili:

- prometno omrežje: kategorizacijo cestnega omrežja;
- komunikacijsko omrežje: PTT omrežje;
- oskrbo z vodo: tehnološko in pitno vodo, način oskrbe z vodo;
- možnosti odvajanja odplak: kanalizacijsko omrežje, površinski vodotoki, čistilne naprave;
- deponije za odpadke.

Med posebne kriterije smo uvrstili:

- funkcijske značilnosti naselij;
- predvidene površine za lokacijo proizvodnih in storitvenih dejavnosti.

Na osnovi navedenih štirinajstih izbranih elementov lokacijskih pogojev, lokacijskih faktorjev in dveh posebnih kriterijev smo opredeljevali značilnosti vsako izmed 34 naselij. Seznam upoštevanih naselij je razviden iz tabele: Vrednotenje lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev v Suhi krajini. Zavestno smo se ognili analizam vseh naselij. Upoštevali nismo naselij s skromnejšim številom prebivalstva zaradi preobsežnejšega gradiva in prezamudnega zbiranja osnovnih podatkov analize. Za vsako naselje posebej smo vrednotili lokacijske pogoje in lokacijske faktorje, ter funkcijo naselij ter pripadajoče površine primerne za lokacijo industrije na osnovi enotnega sistema točkovanj od 0 do 5. Lestvica je progresivna, kar pomeni, da smo npr. pripisovali slabim, oziroma neugodnim lokacijskim pogojem in lokacijskim faktorjem vrednost 0, ustreznim pa vrednosti 5. Zavedamo se tako dobrih kot slabih lastnosti takega načina vrednotenja, a smo ga zavestno uporabili z namenom, da bi lahko izdelali skupno oceno primerčnosti za lokacijo dejavnosti. Na tej osnovi smo lahko tudi medsebojno primerjali "vrednost" lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev ter dodatnih dveh kriterijev za vsa naselja. Hkrati s tem pa smo opravili tudi rangiranje posameznih naselij glede na ugodnejše, oziroma primernejše lokacijske pogoje in lokacijske faktorje za namestitev proizvodnih in storitvenih dejavnosti.

Med lokacijskimi pogoji smo vrednotili naravne razmere na naslednji način:

	vrednost
- površina hidrografije	2
- podzemeljska hidrografija	0
- normalno površje	2
- kraško površje	0
- občasno poplavljen območja	1
- poplavljen območja s predvideno regulacijo	1
- poplavna območja	0
- območje varstva vodnih virov	0

Posameznim lokacijskim faktorjem pa smo pripisali naslednje vrednosti:

	vrednost
1. Cestno omrežje:	
- regionalna asfaltna cesta	2
- lokalna asfaltna cesta	2
- regionalna makadamska cesta	1
- križišče regionalnih in lokalnih cest	3
- lokalna makadamska cesta	1
- vaška pot	0
2. Elektroenergetsko omrežje:	
- 20 in 110 Kv ter predvideni 110 Kv daljnovod	5
- 110 Kv daljnovod	4
- 20 Kv daljnovod	2
- RTP	3
- brez omrežja	0
3. PTT omrežje:	
- telefon	3
- telefonsko omrežje v gradnji	1
- brez telefona	0
4. Oskrba s tehnološko vodo:	
- vodotok - Krka	5
- vodotoki - ostali	2
- ni vodotokov	0
5. Oskrba s pitno vodo:	
- vodovod	5
- lokalni, vaški vodovod	3
- kapnica, vodnjaki	0
6. Drugi vodni viri:	
- potoki	4
- izviri	3
- obrobni studenci	1
- manj izdatni izviri	1
- brez virov	0
7. Odvajanje odplak:	
- možno odvajanje	5
- ni možno odvajanje	0

8. Čistilne naprave:	
- čistilna naprava	5
- predvidena čistilna naprava	1
- brez čistilne naprave	0
9. Deponija za odpadke:	
- sanitarna deponija	5
- brez deponije	0
10. Površine primerne za lokacijo dejavnosti:	
- 10 in več ha	5
- 7 - 9 ha	4
- 4 - 6 ha	3
- 3 ha	2
- 1 - 2 ha	1
- brez površin	0
11. Funkcija naselij	
- pomembnejše lokalno središče	4
- lokalni center I. stopnje	3
- lokalni center II. stopnje	2
- pomožni lokalni center	1
- brez centralnih funkcij	0

Vrednotenje lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev ter dveh posebnih kriterijev je prikazano v tabeli: Vrednotenje lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev naselij.

3.2.1.3 Rezultati vrednotenja lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev naselij

Uvrščanje naselij v Suhi krajini med naselja s potencialnimi možnostmi za lokacijo industrije, obrtnih proizvodnih in storitvenih dejavnosti je zasnovano na skupni oceni vrednosti lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev. Rangiranje naselij na osnovi skupne ocene lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev pomeni hkrati tudi potencialno vlogo in pomen teh naselij za prostorsko razporejanje in organizacije izvajanja dejavnosti. Skupna ocena je torej šele osnova za določanje posameznih območij (lokacij) primernih za lokacijo posameznih zvrsti dejavnosti in panog.

Primernostna območja za lokacijo dejavnosti v Suhi krajini smo določili na osnovi soočanja lokacijskih pogojev in faktorjev z območji z relativno visoko stopnjo naravne primernosti za dejavnosti, ki so v večji meri odvisne od naravnih razmer. Naselje z relativno ugodnimi lokacijskimi pogoji in faktorji za industrijo, obrtne proizvodne in storitvene dejavnosti smo soočili z:

- 1) območji I. in II. kategorije kmetijskih zemljišč (upoštevali smo tudi primernostna območja za I. in II. kategorije za vinogradniške površine),

- 2) gozdnimi površinami po lesnoproizvodnem in varovalnem pomenu ter gozdnimi površinami s posebnimi funkcijami,
- 3) varstvenimi območji vodnih virov
- 4) in z nekaterimi območji varstva naravne dediščine.

Rezultati raziskave dajejo osnove za možne posege v prostoru za lociranje industrije, obrtnih proizvodnih in storitvenih dejavnosti.

Naselje	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Brezova r.	0	0	-	-	4	0	0	0	0	-	0	0	-	0	4
Budganja v.	0	2	-	2	2	0	5	5	0	5	0	0	-	0	21
Cvibelj	0	0	-	2	2	3	5	0	0	0	0	0	-	0	12
Dešeča vas	0	2	-	2	2	0	5	0	0	5	0	0	5	0	21
Drašča vas	0	2	-	1	2	0	5	0	0	5	0	0	4	0	19
Dvor	0	2	-	2	5	3	5	0	3	5	1	0	-	3	29
G. Ajdovec	0	0	-	1	-	0	0	0	0	-	0	0	-	0	1
G. Križ	0	0	-	1	-	3	0	0	0	-	0	0	1	0	4
Gradenc	0	0	-	1	2	0	0	5	0	-	0	0	3	0	10
Jama/D	0	0	-	2	2	0	5	0	3	5	0	0	5	0	22
Klečet	0	0	-	1	2	0	5	5	0	5	0	0	-	0	18
Lašče	0	0	-	2	5	3	5	0	0	-	0	0	-	0	15
Mačkovec	0	0	-	2	2	0	5	0	0	-	0	0	-	0	9
Podgozd	0	2	-	1	4	0	5	0	3	5	0	0	-	0	18
Prapreče	0	2	-	2	2	3	5	0	0	5	0	0	-	0	17
Reber	0	0	-	1	2	0	0	0	0	-	0	0	-	0	3
Sadinja vas	0	0	-	1	-	3	0	0	0	-	0	0	-	0	4
S. Lipovec	0	0	-	2	4	0	0	0	0	-	0	0	-	0	6
Stavča vas	0	2	-	1	4	0	0	0	0	-	0	0	-	0	7
Smihel	0	2	-	1	2	3	5	5	0	5	0	0	5	2	30
Trebča vas	0	0	-	1	-	3	0	0	0	0	0	0	-	0	4
V. Lipovec	0	0	-	1	4	0	0	0	0	-	0	0	-	0	5
V. Lipje	0	0	-	1	-	0	0	0	1	0	0	0	-	0	2
Vinkov vrh	0	0	-	2	4	0	0	0	0	0	0	0	-	0	6
Vrh/Križu	0	0	-	1	2	3	0	0	0	0	0	0	-	0	6
Zužemberk	0	2	-	2	2	3	5	0	1	5	1	0	2	4	27
Hinje	0	0	-	1	2	0	0	5	1	0	0	0	1	2	12
Lopata	0	0	-	1	2	0	0	5	0	0	0	0	3	0	11
Ratje	0	0	-	1	2	0	0	5	0	0	0	0	-	0	8
Sela/Hinjah	0	0	-	1	2	0	0	5	0	0	0	0	3	0	11
Visejec	0	0	-	1	2	0	0	5	0	0	0	0	5	0	13
Vrh/Hinjah	0	0	-	1	-	0	0	5	0	0	0	0	-	0	6
Zvirče	0	0	-	1	2	0	0	5	0	0	0	0	3	2	12
Prevole	0	0	-	1	2	3	0	5	0	0	0	0	-	0	11

Tabela 52: Vrednotenje lokacijskih pogojev in lokacijskih faktorjev v Suhi krajini

Legenda: 1 - površje

- 2 - hidrografske razmere
- 3 - vodni režim
- 4 - cestno omrežje
- 5 - elektro omrežje
- 6 - PTT omrežje
- 7 - oskrba s tekočo vodo
- 8 - oskrba s pitno vodo
- 9 - drugo
- 10 - odvajanje odplak
- 11 - čistilna naprava
- 12 - deponija za odpadke
- 13 - površina primerna za proizvodnjo
- 14 - funkcija naselja
- 15 - skupaj

3.3 Možni posegi v prostoru z opredelitvami lokacij

V Zužemberku imata industrijske obrate Iskra in Gradbenik. Iskra ima severno in južno od obstoječe lokacije predvidene površine (3 ha) za širjenje. Kraško površje z razgibano konfiguracijo terena ne govori preveč v prid lokacije industrije. Dobra cestna povezanost in dostopnost, priključek na PTT omrežje, predvidena čistilna naprava in neposredna bližina Krke za oskrbo s tehnološko vodo so, poleg funkcije Zužemberka (središče Suhe krajine) verjetno edini ugodni lokacijski elementi. Oskrba s pitno vodo iz vodovoda Zužemberk je neustrezna, bakteriološko neprimerna in količinsko nezanesljiva. Območja severno in vzhodno od Zužemberka so predvidena za prostorsko širitev naselja. Samo naselje pa poleg vsega leži še na območju I. in II. cone kmetijskih površin.

Šmihel pri Zužemberku je sublokalni center, ki leži na vzpetini nad desnim bregom Krke, a je slabo prometno dostopen. Z regionalno cesto Zužemberk - Ivančna gorica je povezan s slabo makadamsko lokalno cesto. Čeprav obdaja naselje razgibano kraško površje so na vzhodnih in južnih območjih od naselja predvidena agromelioracijska dela. Šmihel dobiva pitno vodo iz vodovoda Suha krajina - Globočec, ki ga napaja izvir z zmogljivostjo Q_{min} 60 l/s. Bližina Krke predstavlja potencialno možnost za preskrbo naselja s tehnološko vodo. Vzhodno od njivskih kompleksov pri Šmihelu proti Drašči vasi se razprostira območje 10 ha površin primernih za lokacijo industrije ali drugih proizvodnih in servisnih dejavnosti.

Jama pri Dvoru ima 10 ha možnih površin za lokacijo industrije ali drugih proizvodnih in servisnih dejavnosti. Površine so jugozahodno od naselja. Kljub temu pa so lokacijski pogoji in lokacijski faktorji slabše kakovosti: razgibano kraško površje, podzemna hidrografija, bakteriološko neprimerna pitna voda iz vodovodnega omrežja Zužemberk, ki je neprimerna tudi po količini, manjkajo priključki na PTT omrežje. Edini pozitivni lokacijski dejavnik Jame je dobra prometna dostopnost naselja po regionalni cesti Kočevje - Dvor in Zužemberk - Dvor - Novo mesto. Območje južno od naselja, vzdolž desnega brega Krke proti Bukovemu in Dednemu vrhu je območje varstva vodnih virov.

Dešeča vas je od Šmihela oddaljena dober kilometer, od Zužemberka pa 6 km. Obcestno naselje ob terasi Krke ima naslednje lokacijske pogoje in lokacijske faktorje: slaba prometna dostopnost kljub bližini regionalne ceste Zužemberk - Zagradec, ki pa poteka vzdolž levega brega Krke, brez navezanosti na PTT omrežje, neurejena kanalizacija, itd. Edino glede oskrbe s pitno vodo je Dešeča vas v ugodnejšem položaju, saj je navezana na vodovod Suha krajina - Globočec (izvir Q_{min} 60 l/s). Osnovni omejitveni dejavnik 10 ha površin zahodno od Dešeče vasi, vzhodno od Šmihela in severno od Boršta predstavljajo kmetijske

površine, ki se razprostirajo severozahodno, južno in vzhodno od Dešeče vasi.

Drašča vas meji na severozahodu že na občino Grosuplje. Gručasto naselje na terasi desnega brega Krke leži ob slabi lokalni makadamski cesti. Naselje se oskrbuje s pitno vodo iz vodovoda Suha krajina - Globočec, Krka pa predstavlja možen vir za tehnološko vodo. Žal pa naselje ni kanalizacijsko urejeno. Priključka na PTT omrežje nima. Južno od vasi je možnih za proizvodne in storitvene dejavnosti 9 ha površin, v dveh kompleksih (2 ha in 7 ha), ki pa so na zahodni in vzhodni strani omejene s površinami predvidenimi za agromelioracije, na jugu z lesnoproizvodnim gozdom, na severu pa se razprostira samo naselje.

Od Žužemberka 8 km oddaljeno naselje Visejec leži v plitvi kadunji sredi kraškega površja. Slabi naravni pogoji in le zadovoljiva oskrba naselja s pitno vodo ne nudijo naselju ustreznih pogojev za intenzivnejšo rabo površin. Manjše površine za proizvodnjo so južno od naselja (Skopnice, Gričevnice).

Obcestna vas Žvirče opravlja funkcijo sublokalnega centra v krajevni skupnosti Hinje. Vendar tako naravni pogoji (kraško površje brez površinskih vodotokov), kot slabi lokacijski dejavniki ne omogočajo nameščanje industrije na območju več kot 5 ha površin jugozahodno od naselja.

Podobno kot za Žvirče velja tudi za središče krajevne skupnosti Hinje, da nima primernih naravnih lokacijskih pogojev ter lokacijskih faktorjev za namestitve proizvodnih in storitvenih dejavnosti.

Kraško površje, slaba prometna dostopnost, omejene možnosti za oskrbo s tehnološko vodo in odvajanjem odplak, ter skromna opremljenost z ostalimi omrežji (PTT, kanalizacija) so skupne značilnosti naselij: Lopata, Sela pri Hinjah, Gradenc. Kljub temu, da ima vsako naselje možnih 5 ha površin za lokacijo proizvodnje, je njihova raba v te namene zaradi skromnih naravnih pogojev in lokacijskih dejavnikov neracionalna.

V zvezi z nadaljnim razvojem proizvodnje na vasi bi bilo potrebno, izhajajoč iz načelno opredeljenih izhodišč in vodil naše družbe glede razvoja (izenačevanje delovnih in življenskih pogojev) v vsakem posameznem primeru - ne glede na to, kdo je pobudnik za postavitve proizvodnega obrata, preučiti vsaj naslednji sklop vprašanj:

a) Namen postavitve novega obrata

- razvojni impulz kraju in njegovemu zaledju (ocena vplivov),
- prezaposlitev delavcev, ki dnevno migrirajo v oddaljena zaposlitvena središča,
- zaposlitev presežka kmečkega prebivalstva,

- zadrževanje odseljevanja in "umiranja" območja,
- izkoriščanje lokalnih virov surovin in energije,
- izkoriščanje posebnih lokacijskih prednosti kraja.

b) Značaj proizvodnje in vključevanje v občinsko in regionalno gospodarsko sestavo

- vrsta proizvodnje (proizvodni program),
- dolgoročne proizvodne in tržne možnosti (stabilnost proizvodnega programa, konjunktornost, ipd),
- možnosti dograjevanja proizvodnega programa (programska elastičnost in njen vpliv na kvalifikacijsko oz. izobrazbeno sestavo delovne sile),
- proizvodne (vertikalne in horizontalne) povezave z drugimi proizvodnimi procesi in surovinskimi bazami.

c) Zaposlovanje

- rezerve kmečkega prebivalstva,
- prezaposlitev delavcev, ki dnevno migrirajo v oddaljena zaposlitvena središča,
- kvalifikacijska oziroma zaposlitvena sestava (razpoložljiva, željena),
- stabilnost delovne sile in možnost dopolnjevanja kontingenta zaposlenih.

d) Lokacija

- lokacijske zahteve obrata,
- lokacijske možnosti (presoja ekoloških vidikov, zemljišča, vizualnih učinkov, možnosti prometne in komunalne infrastrukture, ipd.),
- vzporejanje z lokacijskimi zahtevami za širjenje stanovanjskega dela naselja in spremljajočih dejavnosti.

e) Oblikovanje objekta

- vizuelne (arhitekturne) značilnosti in vrednote naselja,
- kriteriji za projektiranje in vključevanje zgradbe v dano okolje, ipd.

(Vprašanja ter zahteve investitorjev in financerja so tu namenoma izpuščena).

Zgoraj navedena vprašanja ter obravnave, ki bi jih bilo treba obravnavati na samem začetku uresničevanja pobude (oziroma naj bi bil to del uresničevanja) za nov obrat, so utemeljene z gledanjem, da proizvodni oziroma večji storitveni obrati v ruralnih naseljih nimajo smisla kot kratkoročna razvojna mašila, ampak kot trdno utemeljena jedra gospodarske dejavnosti. Ta naj bi - izhajajoč iz lokalnih in drugih širših danosti - dinamično in dolgoročno soustvarjala razvoj v teh območjih, pri čemer naj bi ti obrati pomagali pri razvijanju lokalne identitete, kar je v precejšni meri odvisno od samostojnosti obrata in odgovornosti zaposlenih za njegov razvoj.

4.1 Obstoječa socialna problematika

O socialni problematiki smo govorili že v točki 1.1.4 tega dela, kjer smo ugotovili tesno povezanost med demografsko ogroženostjo posameznih naselij oziroma celotnega območja, prihodki oziroma dohodki prebivalstva in gospodinjstev in socialno problematiko.

Po okvirnih izračunih ima prebivalstvo Suhe krajine dohodke za okoli 20% nižje od povprečja gospodinjstev države. Omenjeno zaostajanje prihodkov gospodinjstev je izračunano samo za Suho krajino kot celoto, ne pa tudi za območja znotaj Suhe krajine, kjer pa ocene govore o velikih razlikah tudi med posameznimi podobmočji (npr. Dolina Krke, desni breg Krke, ipd.). Najnižji prihodki gospodinjstev so v krajevni skupnosti Hinje, kjer so pogoji za kmetijstvo slabi, zaposlitvenih možnosti ni, prebivalstvo pa je močno ostarelo (leta 1981 je bilo nad 15% prebivalstva starejšega od 65 let, indeks staranja prebivalstva pa je presegel 100). Spričo navedenega, je tudi socialna problematika, ki sledi materialni moči posameznih manjših območij v Suhi krajini, zelo različna in specifična za vsako manjše območje.

Razne oblike socialnih pomoči prejema v Suhi krajini več kot 5% prebivalstva. Teritorialno pa prejema socialne pomoči iz krajevne skupnosti Žužemberk 4,2% prebivalstva, iz krajevne skupnosti Hinje pa preko 10%. Več kot 100 družin na celotnem teritoriju Suhe krajine je materialno ogroženih, kar predstavlja skoraj desetino vseh gospodinjstev.

Poleg navedene materialne ogroženosti, posledično v Suhi krajini nastopajo tudi drugi problemi in sicer problemi alkoholizma, mladoletno prestopništvo, veliko število mladostnikov z duševnimi in vedenjskimi motnjami in navsezadnje, kar ni povsem povezano z materialno ogroženostjo prebivalstva, tudi problematika Romov, ki so brez stalnega prebivališča in redne zaposlitve.

Socialno problematiko Suhe krajine lahko delno reši pospešen gospodarski razvoj, ki bo omogočil zaposlitev in primerne prihodke gospodinjstev, vendar samo aktivnemu prebivalstvu in njihovim družinam. Nerešeni pa seveda ostajajo vsi socialni problemi vezani na ostarela kmečka in nekmečka gospodinjstva in del delovno nesposobnega prebivalstva.

4.2 Možnosti razreševanja socialne ogreženosti prebivalstva in s tem socialne problematike s pospešenim razvojem območja

Veliko socialnih problemov prebivalstva demografsko ogroženega območja lahko reši pospešen razvoj in sicer preko zaposlitev in primernih prihodkov gospodinjstev, ki omogočajo normalno življenje (enostavno reprodukcijo ter del razširjene) ter preko manjše zainteresiranosti prebivalstva, predvsem njegovega vitalnega dela, za odselitve, kar povzroča boljše starostno strukturo prebivalstva in večjo nataliteto.

Pospešen razvoj, kot je načrtan s tem programom, bo omogočil:

- večje prihodke kmečkih gospodinjstev iz naslova večjih tržnih presežkov iz kmetijstva, gozdarstva in dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, ter s tem manjše povpraševanje po dodatnih zaslužkih tako pri čistih kot pri mešanih kmetijah, ki proizvajajo tržne presežke. Del sedanjih mešanih kmetij pa bo postopoma lahko prešel nazaj med čiste kmetije.
- pospešen razvoj turizma bo zaposlil precejšen del obstoječega aktivnega prebivalstva neposredno, velik del pa tudi posredno, preko zaposlitev v storitvenih dejavnostih in drugih s turizmom vsaj posredno povezanih proizvodnih dejavnostih, ter nudil najboljše tržišče kmetom za prodajo kmetijskih pridelkov, mleka in mesa.
- pospešen razvoj proizvodnih dejavnosti (v programu računamo na 250 do 300 novih proizvodnih mest) bo omogočil prezaposlitev dela dnevnih delovnih emigrantov, ki sedaj hodijo na delo v centre, ki so več kot 15 km oddalje ni od kraja stalnega prebivališča ter nove delovne sile, ki bo po končanju šolanja potrebovala delovna mesta.
- pospešen razvoj storitvenih dejavnosti (promet, trgovina, gostinstvo, storitvena obrt, finančne in poslovne storitve, v manjši meri pa tudi družbene dejavnosti in državna uprava po konstituiranju občine Žužemberk) bo omogočil ne samo nova delovna mesta in dohodke, temveč bo pospešil skladen razvoj turizma (kot spremljajoče in nujno potrebne dejavnosti turizma) in omogočil primerno raven oskrbe lokalnega prebivalstva.

Pospešen gospodarski razvoj območja lahko zaposli le najvitalnejši del prebivalstva, to je aktivno delovno silo, mlajših starostnih kategorij, ki je še sposobna prilagoditve novim proizvodnim in drugim procesom. Starejša delovna sila, ki dnevno emigrira na delo, bo verjetno le v manjši meri dobila ustrezno zaposlitev doma. Pri tem pa ne gre pozabiti tudi na možnosti delnih zaposlitev (part time), ki pri nas še niso zaživele, vendar ob pomanjkanju delovnih mest lahko pričakujemo, da se bo ta

oblika zaposlitve postopno uveljavila tudi pri nas. V tem programu že načrtujemo polovične zaposlitve v storitveni obrti.

4.3 Načini razreševanja socialne problematike, ki je ne more rešiti pospešeni razvoj

Pospešen gospodarski razvoj bo rešil gro socialne problematike vezane na socialno ogroženost predvsem mladih, aktivnih družin, ne bo mogel pa rešiti socialne problematike naslednjih socialnih slojev prebivalstva:

- ostarelih kmečkih gospodinjestev, brez aktivnega naslednika, in brez (razen kmetijstva) drugih virov sredstev za preživljanje,
- ostarelih nekmečkih gospodinjestev brez ali z zelo nizkimi viri sredstev za preživljanje,
- mlajših, vendar delovno nesposobnih prebivalcev (telesni in duševni invalidi),
- težko zaposlivih oseb (npr. Romi)
- in v prvi fazi verjetno tudi ~~dobrašen del~~ del aktivnega prebivalstva, ki bo prišel iz šol in ne bo imel zaposlitve ter prebivalstva, ki bo izgubil sedanje zaposlitve zaradi tehnoloških in drugih presežkov in zaradi stečajev podjetij.

V največjem obsegu in dolgoročno bo največje socialne probleme povzročalo ostarelo kmečko prebivalstvo brez virov sredstev za preživljanje in brez naslednika na kmečkem gospodarstvu. Tovrstno prebivalstvo, ki se bo po oceni rapidno povečevalo predvsem v krajevni skupnosti Hinje, v preteklosti ni moglo biti kmečko pokojninsko zavarovano, zato je ostalo brez virov sredstev za preživljanje in nenazadnje tudi brez drugih oblik pomoči (skrb za ostarele na domu). Za to kategorijo prebivalstva, v kolikor nima niti dedičev, bo morala poskrbeti socialna služba, v primerih ko dediče ima, pa prisiliti dediče, da bodo vsaj delno skrbeli za ostarelo prebivalstvo. Socialna služba, krajevna skupnost ali celo vaški odbori pa bi morali poskrbeti tudi za sosedsko pomoč ali druge oblike varstva in pomoči ostarelim na domu.

Obseg, vendar ne tudi težavnost, socialne problematike je manjši pri ostarelem nekmečkem prebivalstvu, delovno nesposobnem in težje zaposlivemu prebivalstvu. Vsaj prva od navedenih skupin ima običajno dohodke, drugi dve pa dohodkov nimata, vendar je teh oseb bistveno manj. Predvidamo, da tudi v bodoče število vseh treh skupin ne bo bistveno poraslo. Za te kategorije prebivalstva bo morala poskrbeti socialna služba.

Verjetno bo pri zadnji skupini prebivalstva, nezaposlenost mladega aktivnega prebivalstva, ki išče prvo zaposlitev, in prebivalstva, ki bo ostal na cesti iz različnih vzrokov, povezanimi z obstoječimi zaposlitvami, socialna stiska vsaj v naslednjih nekaj letih zelo huda. Proces se je že praktično začel z odpuščanjem delavcev ali čakanjem na delo v Litostroju Ljubljana, ki ima za delovne emigrante Suhe krajine izredno velik problem, saj so praktično cela območja (Hinje, Smihel pri Žužemberku), kjer je cel zaposlitveni kontingent prebivalstva zaposlen v tem podjetju. Socialna služba bržkone ne bo mogla ustrezno razrešiti vse problematike brezposelnosti preko sedanjih institucij, še posebno, ker bo prebivalstvu primanjkovalo ne le prihodkov, temveč tudi ustrezne zaposlitve (dela), zato bi morali organizirati različne oblike delovnih aktivnosti in na ta način zavreti negativne procese, ki običajno takšnim razmeram sledijo.

5.1 Sinteza stanja, potreb in možnosti razvoja

Območje Suhe krajine, ki skupaj meri 47.819 ha, leži na površini 16.428 ha tudi v občini Novo mesto, je že dlje časa manj razvito območje. Prvi začetki širših družbenih ukrepov za oživitvev gospodarstva in zaustavitvev negativnih demografskih trendov segajo v začetek osemdesetih let, ko je bilo to območje opredeljeno tudi kot manj razvito območje v Sloveniji in s tem deležno državnih beneficij pri vlaganjih v gospodarstvo in gospodarsko infrastrukturo. Območje je tudi po dobrih desetih letih še vedno močno demografsko ogroženo in slabo opremljeno z gospodarsko superstrukturo in infrastrukturo.

Pogoji za delo v novomeškem delu Suhe krajine kažejo, da je na območju še vedno glavna gospodarska dejavnost kmetijstvo, s katerim se ukvarja kar 907 kmečkih gospodinjstev ali 67% vseh gospodinjstev območja. Druge proizvodne dejavnosti, z izjemo podjetja Iskra Žužemberk, niso razvite. Privatna iniciativa z ustanavljanjem novih privatnih podjetij in obratovalnic obrtnikov, ki je močno oživila gospodarski utrip drugih naselij, v Suhi krajini še ni zaživela. Dobra polovica vsega zaposlitvenega kontingenta prebivalstva se zaposluje izven meja območja, največ v Ljubljani, Novem mestu in Ivančni gorici.

Spričo navedenih dejstev je v Suhi krajini še vedno prisotna socialna problematika - materialno ogroženo ostarelo prebivalstvo ali celo cele družine in odseljevanje mladega, vitalnega dela prebivalstva.

Slabi pogoji za delo, značilnost Suhe krajine, niso enaki na vsem območju Suhe krajine. Dolina Krke ima sorazmerno dobre pogoje za razvoj kmetijstva in tudi največ delovnih mest, zato to območje tudi ni tako demografsko ogroženo. Precej slabši pogoji so na območju Ajdovske planote in območje okoli Smihela pri Žužemberku, vendar tudi na teh območjih ni zaznati večjih socialnih problemov in pomanjkanja sredstev za preživljanje. Najslabši pogoji so na desnem bregu Krke - v krajevni skupnosti Hinje - kjer je največ ostarelega prebivalstva, veliko opuščenih kmetij, praktično nobenega delovnega mesta, kar 10% vsega prebivalstva pa materialno ogroženega.

Možnosti gospodarskega razvoja, vsaj kar zadeva kmetijstvo, so močno omejene. Že sama kvaliteta kmetijskih zemljišč kaže, da Suhokranjci redijo že zdaj skoraj gornjo mejo živinoreje in je, razen morda drobnice, ne morejo povečevati. Njivskih površin je zelo malo, zato se polje-

delska proizvodnja lahko organizira pretežno kot vrtičkarstvo. Prihodke kmetijskih gospodarstev lahko povečajo še dopolnilne dejavnosti kot so pridobivanje in predelava lesa, predelava kmetijskih proizvodov, kmečki turizem, izdelovanje izdelkov domače obrti in podobno, vendar v omejenem obsegu. Ocenjujemo, da kmetijstvo, gozdarstvo in dopolnilne dejavnosti Suhe krajine lahko preživijo največ do 350 gospodinjstev. Poleg tega kaže na tem mestu omeniti še procese zaraščanja kmetijskih zemljišč, ki so tako intenzivni, da bo, v kolikor jih ne bomo uspeli zaustaviti, konec tega stoletja na območju Suhe krajine samo se 30% kmetijskih zemljišč in izredno slab gozd.

Druge možnosti gospodarskega razvoja območja so v turizmu, proizvodnih in storitvenih dejavnostih. Območje, predvsem Dolina Krke ima pogoje za razvoj turizma, zato je osrednja dejavnost, opredeljena tudi v dolgoročnih planih, turizem. Danes območje nima niti zametkov turizma, saj obstoječe turistične kapacitete (le 10 ležišč), gostinske kapacitete in kapacitete spremljajočih dejavnosti (trgovine, storitvene obrti, kulture, telesne kulture, ipd) ne zadovoljujejo niti potreb prebivalstva. Z razvojem turističnih centrov Žužemberka in Dvora ter posamičnih turističnih kapacitet ob Krki in v zaledju lahko pričakujemo, da bi v prvi fazi razvoja te vitalne dejavnosti lahko neposredno zaposlili okoli 50 ljudi, posredno (preko zaposlitev v trgovini, obrti, družbenih dejavnostih) pa še veliko več.

V dejavnosti storitvene obrti bi za potrebe prebivalstva po oskrbnih dejavnostih in turizma lahko zaposlili okoli 100 prebivalcev.

Spričo velikega pomanjkanja delovnih mest, dnevnih delovnih emigracij v precej oddaljene zaposlitvene centre, je v Suhi krajini potrebno zagotoviti v prvi fazi vsaj okoli 250 proizvodnih delovnih mest, predvsem na območjih, kjer delovnih mest ni, drugi pogoji za delo pa so preskromni, da bi lahko prebivalstvu zagotavljali primerne dohodke za preživetje.

Pogoji za življenje so na območju Suhe krajine, kljub precejšnjim vlaganjem v preteklosti, zelo skromni. Število prebivalstva se znižuje. Praznenje naselij je na celotnem teritoriju različno: prebivalstvo se tudi znotraj območja preseljuje iz ruralnih v urbana središča (Žužemberk, Dvor), zato je predvsem desni breg Krke močno izpraznjen. Predvsem v krajevni skupnosti Hinje je delež ostarelega prebivalstva zelo visok (že leta 1981 je bil na tem območju indeks staranja prebivalstva nad 100), zato lahko pričakujemo tudi v naslednjih desetih, dvajsetih letih še vedno zniževanje števila prebivalstva, šele po tem obdobju pa bo lahko prebivalstvo spet naraščalo, če bomo sedaj zagotovili, da bo mladina ostala doma.

Opremljenost območja s storitvenimi dejavnostmi in infras-

trukturo je slaba. Zaradi pomanjkljive opremljenosti pomembnejše lokalno središče Žužemberk ne more zadovoljivo opravljati funkcije že za novomeški del Suhe krajine, še manj pa kot središče celotnega območju Suhe krajine (tudi za del Suhe krajine, ki leži v občinah Grosuplje, Kočevje in Trebnje).

V dejavnosti trgovine je sicer osnovna preskrba zagotovljena na celotnem teritoriju, občasna oskrba, ki bi morala biti razvita v naselju Žužemberk, pa ne. Kapacitete gostinstva so premalo razvite na gravitacijskih območjih naselij Hinj in Žužemberk. Kapacitet storitvene obrti ni dovolj na celotnem teritoriju Suhe krajine.

Kapacitete družbenih dejavnosti so v minimalnem obsegu na celotnem teritoriju, zato tudi ni izkazanih večjih potreb po širitvi, temveč le po posadabljanju in s tem omogočanju ustreznih pogojev. Oživiti je potrebno le dejavnosti kulture in telesne kulture.

Z gospodarsko infrastrukturo je območje slabo opremljeno in zaostaja za 50 in več odstotkov za povprečno opremljenostjo države. Izjema je morda le oskrbljenost območja z električno energijo, kjer so izkazane le manjše potrebe.

Z vodo so oskrbljena vsa naselja gravitacijskega območja Hinje, 71% prebivalstva gravitacijskega območja Žužemberk in 61% prebivalstva gravitacijskega območja Dvor. Odvajanja in čiščenja odpadnih voda skoraj ni.

Podobno stanje je tudi na cestnem področju. Regionalne ceste še niso v celoti asfaltirane, asfaltirane pa so v zelo slabem stanju. Lokalne ceste so v večini še vedno v makadamski izvedbi.

Telefonskih priključkov je zelo malo. V krajevni skupnosti Hinje je 77% vseh naselij brez priključka, vseh priključkov pa je le šest. V krajevni skupnosti Žužemberk pa je le 11 priključkov na 100 prebivalcev.

Možnosti razvoja gospodarske infrastrukture so omejene predvsem v vidika finančnih sredstev. Investicije so, glede na nizko poseljenost območja in težavnost terena, zelo drage, sredstev pa je vse manj. Doslej visoki prispevki prebivalstva kot lastni delež pri investicijah, se bodo v bodoče verjetno zniževali (predvsem v obdobju splošne gospodarske recesije in zniževanja življenjskega standarda prebivalstva), drugih sistemskih virov pa verjetno tudi ne bo dovolj, zato lahko pričakujemo, da bodo realizirane le najnujnejše investicije, ne pa tudi vse potrebne.

Podobno kot pri gospodarski infrastrukturi bodo možnosti izboljševanja pogojev družbenih dejavnosti močno omejene predvsem v tem prvem obdobju.

Razvoj terciarnih dejavnosti pa bo odvisen od iniciativ prebivalstva oziroma njihove zainteresiranosti in sposobnosti odpiranja enot drobnega gospodarstva. Razen sofinanciranja investicije v objekte in opremo, bi bilo nujno potrebno zagotoviti tudi ustrezne lokacije in lokacijske pogoje za naselja, kjer je tovrstna dejavnost najbolj potrebna.

Lokacijski pogoji za razvoj proizvodnih in storitvenih dejavnosti so razen v naseljih Žužemberk in Dvor močno omejeni predvsem zaradi slabe infrastrukturne opremljenosti. Lokacije proizvodnih dejavnosti z različnimi emisijami, torej ekološko nečiste, v Suhi krajini, zaradi ekološke občutljivosti, niso možne.

5.2 Sinteza konkretnih programov razvoja

Glede na sedanje stanje gospodarskega razvoja in opremljenosti naselij, razvojnih potreb in možnosti so se za območje Suhe krajine že oblikovali nekateri konkretni programi razvoja in potrebnih investicijskih vlaganj, drugi - predvsem za proizvodne in storitvene dejavnosti, katerih nosilci morajo biti ustrezni fizični ali pravni nosilci pa še ne, zato v tem programu podajamo le usmeritve skladnega razvoja, naloga vseh subjektov, ki morajo biti zainteresirani za gospodarski razvoj tega območja pa je, da pridobe ustrezne programe in investitorje ter jim pravočasno zagotovijo ustrezne lokacije.

Konkretni razvojni programi so oblikovani na področjih:

1. Razvoja kmetijstva

Na področju kmetijstva so predvidena vlaganja v melioriranje 808 ha kmetijskih zemljišč (v obdobju 1991-1993), v gradnjo in adaptacije hlevov za govejo živino, konje in prašiče (25 objektov), v postavitve čebelnjakov in opremo (2 investitorja), v sladkovodno ribogojstvo (2 investitorja), v perutninarstvo (1 investitor), v strokovne in pospeševalne naloge s področja pospeševanje prodaje kmetijskih pridelkov in izdelkov (1 investitor), v kmečki turizem (2 investitorja), v objekte in opremo za dopolnilno delo na domu (47 investitorjev za domačo obrt, predelavo kmetijskih pridelkov in obdelavo lesa). Investicije v prenovu vinogradov in sadovnjakov še niso precizirane.

Investicijska vlaganja v kmetijstvo se bodo izvajala po celotnem območju Suhe krajine, saj so investitorji iz naslednjih naselij: Budganja vas (1), Dolnji Kot (1), Gornji Kot (1), Gradenc (2), Mačkovec pri Dvoru (2), Reber (1), Sadinja vas pri Dvoru (3), Šmihel pri Žužemberku (2), Veliki Lipovec (12), Zalisec (1), Žužemberk - leva stran

(6), Žužemberk - Stranska vas (1), Ratje (1), Visejec (1) in Vrh pri Hinjah (2).

2. Družbene dejavnosti

Na področju kvartarnih oziroma družbenih in upravnih dejavnosti so predvidene naslednje investicije:

- izgradnja telovadnice pri osnovni šoli v Prevolah,
- adaptacije osnovnih šol: Dvor, Smihel pri Žužemberku in Ajdovec,
- organiziranje enot družinskega otroškega varstva na Dvoru,
- ureditev kulturne dvorane in prostorov knjižnice na Dvoru,
- ureditev kopališča na Krki in več drugih odprtih športnih igrišč na Dvoru,
- preureditev in adaptacija stare osnovne šole v kulturno dvorano in druge prostore kulture v Žužemberku,
- oprema zdravstvene ambulante v novi osnovni šoli v Žužemberku,
- ustrezna širitev zdravstvene postaje
- ureditev kopališča ob Krki ter drugih odprtih športnih površin v Žužemberku,
- ob ustanovitvi občine Žužemberk, pridobiti in usposobiti prostore občinske uprave.

3. Cestna infrastruktura

Na območju krajevne skupnosti Žužemberk - razne rekonstrukcije in asfaltiranje regionalnih in lokalnih cest v skupni dolžini okoli 31,8 km. Na območju Krajevne skupnosti Hinje - razne rekonstrukcije in asfaltiranje lokalnih cest v skupni dolžini okoli 16 km.

Investicije se bodo izvajale po prednostnem vrstnem redu glede na kategorijo vozišča, obremenjenosti s prometom in glede na stanje vozišča. Prednostna investicija je tudi ustrezna povezava krajevne skupnosti Hinje z naselji Žužemberk in Dvor.

4. Komunalna infrastruktura

Na področju vodooskrbe po predvidene investicije v:

- raziskavo vodnih virov v dolini Krke in na Ajdovski pla-

noti,

- sanacijo zajetja Globočec (investicija je že v teku),
- dograditev vodovoda Suha krajina od Malega Lipja do Lašč vodooskrba naselij Reber, Zalisec, Gornji in Dolnji Križ in Vrhovo,
- rekonstrukcija omrežja na relaciji Pleš - Hinje - Smuka.

Na področju odvajanja in čiščenja odpadnih voda je v programu izgradnja kanalskega sistema in čistilne naprave v Žužemberku

5. TT omrežje

Za potrebe krajevne skupnosti Žužemberk je predvidena investicija razširitev omrežja in novogradnja za okoli 500 novih naročnikov, za potrebe krajevne skupnosti Hinje pa novogradnja omrežja v celotni krajevni skupnosti za okoli 200 novih priključkov.

6. Elektrifikacija

V naseljih Žužemberk, Dvor in Pleš je predvidena obnova NN omrežja in ojačitev TP.

Razvojne usmeritve so podane za naslednja področja:

1. Gozdarstvo

Na področju gozdarstva je potrebno nadaljevati s premeno slabih gozdnih sestojev in z izgradnjo in vzdrževanjem gozdnih cest.

Kmetijske površine v zaraščanju je potrebno ali usposobiti za kmetijsko pridelavo ali pa pogozditi.

2. Energetika

Ponovno je potrebno preveriti ekonomsko upravičenost gradnje malih hidroelektrarn na Krki.

3. Turizem

Na področju turizma je potrebno v Žužemberku zagotoviti 50 ležišč in kamp, ter ustrezne gostinske kapacitete in kapacitete vseh spremljajočih dejavnosti, na Dvoru pa 20 ležišč, kamp ter kopališče in priveze za čolne. Omenjene usmeritve so kratkoročne, torej jih je potrebno realizirati takoj.

Industrija in proizvodna obrt

Zainteresirati večje število investorjev za male industrijske enote ali enote proizvodne obrti s proizvodnimi programi, ki so ekološko čisti, na celotnem teritoriju Suhe krajine. Območje potrebuje okoli 250 delovnih mest pretežno za kvalificirano moško delovno silo.

Storitvena obrt

Na celotnem območju Suhe krajine so naslednje potrebe po storitveni obrti vseh strok: na gravitacijskem območju Žužemberka 37 obrtnikov, na gravitacijskem območju Dvora 20 obrtnikov in na območju Hinj 12 obrtnikov.

Trgovina

Kapacitete občasne preskrbe manjkajo v naselju Žužemberk in to s področja naslednjih blagovnih skupin: tekstil, obutev, stanovanjska oprema, gradbeni materiali in rezervni deli za prevozna sredstva.

Gostinstvo

V Žužemberku manjka več lokalov, predvsem gostiln s hrano, ter gostilna na območju naselja Zvirče

Navedene usmeritve morajo čimprej dobiti svojo konkretizacijo z investitorji in lokacijami.

5.3 Sinteza usmeritev in politike razvoja

Za dosedanji razvoj območja Suhe krajine je značilno, da je le-ta potekal bolj ali manj stihijno, ne glede na to, da je območje že imelo razvojne programe in so se uresničevali načrtno le pri izgradnji infrastrukture, predvsem vodovodnih sistemov preko mladinskih delovnih akcij. Delno je načrtno razvoj potekal tudi na področju pospeševanja kmetijstva. Na ostalih področjih pa načrtnosti razvoja ni bilo.

Načrtnost razvoja območja pomeni aktivnosti na vseh področjih življenja in dela prebivalstva. Za doseganje takšne načrtnosti predlagamo naslednje usmeritve:

1. Aktiviranje prebivalstva in nudenje ustreznih informacij in osnovnih strokovno-tehničnih opravil

Da bo prebivalstvo aktivneje razmišljalo o razvoju svojih gospodinjstev, gospodarstev, vasi in širšega okolja, ga je potrebno seznaniti in animirati za določene aktivnosti, ki

jim bo prineslo večje dohodke gospodinjev in s tem tudi določen razvojni impulz (ali celo tekmovalnost) in s tem večje možnosti tudi za boljšo organiziranost in urejenost kraja.

Prebivalstvu z idejami, ki so uresničljive, je potrebno tudi strokovno pomagati pri realizaciji idej.

2. Pomoč investitorjem pri pridobitvi republiških ali drugih razvojnih sredstev in lokacij

Investitorjem običajno primanjkuje finančnih sredstev za realizacijo investicije, vendar predvsem začetniki niso dovolj informirani o možnostih pridobitve finančnih sredstev in o dokumentaciji, ki je pri tem potrebna. Z ustrežno pomočjo pa bi marsikateri investitor za svoje ideje, oziroma načrte lahko dobil ustrezna sredstva in pričel z investicijo.

Podobno velja tudi za lokacije za nove dejavnosti in tudi za že stoječe vendar neuporabljene objekte.

3. Pomoč krajevnim skupnostim pri zbiranju denarnih prispevkov občanov za investicije v infrastrukturo

Zbiranje sredstev občanov za investicije traja praviloma več let in zaradi visoke inflacije se zbrana sredstva velikokrat razvrednotijo, zato morajo prebivalci prispevati veliko več kot bi sicer. Takšnim krajevnim skupnostim, vaškim odborom je potrebno nuditi ustrezno pomoč pri plasiranju zbranih finančnih sredstev.

Poleg navedenih treh osrednjih usmeritev razvoja območja bi morala občinska politika:

1. Med sredstvi proračuna predvideti določeno vsoto za razvoj Suhe krajine.
2. Skrbno spremljati vse republiške natečaje, ne le za demografsko ogrožena območja, temveč tudi za razvoj kmetijstva, drobnega gospodarstva, turizma, ekologije in na natečajih sodelovati s programi za Suho krajino.
3. Privabljati zainteresirane investitorje iz drugih območij, občin, tujine za vlaganja na območju Suhe krajine.
4. Spremljati vse aktivnosti na območju Suhe krajine in prebivalstvu, podjetjem ter drugim institucijam nuditi ustrezno strokovno pomoč.
5. Pomagati soustanoviti podjetje ali drugo institucijo v Suhi krajini, ki bo vodila vse operative aktivnosti za realizacijo kompleksnega programa razvoja in spremljala razvojne rezultate.

Neprofesionalno vodenje posameznih aktivnosti razvoja ne more prinesli kompleksnih rezultatov, temveč le posamične (v odvisnosti od angažiranja posameznikov), kar se je dobro pokazalo tudi v preteklosti, zato mora program aktivnosti voditi profesionalec (ali več profesionalcev) v ustrezni instituciji. Predlogov za takšno organiziranost je lahko več:

- zadolžen referent pri občinski upravi,
- enota že obstoječega podjetja: npr. enota pri Kmetijski zadrugi Žužemberk,
- samostojni urad ali podjetje v Suhi krajini, ipd.

Menimo, da je od vseh možnih oblik verjetno najboljša ustanovitev manjšega podjetja s sedežem v Žužemberku, ki bi bilo organizirano kot npr.: Družba za razvoj podeželja pri Biotehnični fakulteti, Gea College, Kmetijska svetovalna služba, ipd. Delokrog podjetja bi bil obsežen, v glavnem pa organizacijsko-svetovalne narave:

- zbiranje podjetniških idej, svetovanje pri pripravi investicijsko-tehnične dokumentacije in pomoč pri konkuriranju programov za različna republiška sredstva,
- organiziranje postopkov pri oblikovanju srednje velikih kmetij za določeno tržno proizvodnjo,
- tržne raziskave in organiziranje "kapilarne mreže" odkupa kmetijskih proizvodov, gozdnih sadežev, zdravilnih zelišč in izdelkov domače obrti,
- iskanje skupnih rešitev med kmetovalci in lovci za zaščito polj pred divjadjo in povračilo eventualno storjene škode,
- sodelovanje pri oblikovanju programa dopolnilnih dejavnosti na kmetijah ter organiziranje raziskave trga,
- organiziranje kmečkega turizma tudi po sistemu "kmetij ali vinskih hranov odprtih vrat,"
- propagiranje kurističnih znamenitosti in organiziranje skupinskih izletov, raznih športnih in kulturnih prireditvev, ipd,
- organiziranje javnih del (pogozdovanje kmetijskih zemljišč v zaraščanju, ki jih ni več smotrno usposobiti za prvotno funkcijo, oziroma čiščenje grmovja iz tistih območij, ki bi jih lahko ponovno usposobili za kmetijsko proizvodnjo,
- pomoč prebivalstvu pri raznih upravnih postopkih,

- pomoč prebivalstvu pri izvajanju investicij infrastrukture.

Omenjeni smo predvsem tiste aktivnosti, ki so se doslej pokazale kot najbolj problematične, pa verjetno še teh nismo zajeli vseh. Območje, ki ima sorazmerno slabo izobrazbeno strukturo prebivalstva, kot jo ima Suha krajina, težko najde prave ljudi, ki bi opravljali določene, nujno potrebne svetovalne ali druge aktivnosti. Odmaknjeni na rob pa pogosto nasvetov v večjih središčih niti ne iščejo, zato zamudijo prenekatero ugodnost, ki bi jim lahko olajšala delo in življenje (primer: več prebivalcev migrira na delo v Ljubljano kot v Novo mesto).

Ustanovitev ene ali več oblik svetovalnih služb je za to območje nujno potrebno in sicer s sedežem v Žužemberku.

7. LITERATURA IN VIRI

7.1 Literatura

1. dr. BARBIČ A., Idejna zamisel celovitega razvoja manj razvitega ruralnega območja (vloga ruralne sociologije v načrtovanju razvoja kmetijstva in podeželja), IB - revija za planiranje, Ljubljana, 1985, številka 4
2. Elaborat o klasifikaciji, kategorizaciji in izračunu rezerv dolomita v kamnolomu Klek pri Žužemberku, Geološki zavod, Ljubljana, 1980
3. Dolgoročni plan občine Novo mesto za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Skupščinski Dolenjski list, Novo mesto, 1986/24, 1988/18, 1989/6, 1990/3, 1991/9
4. Gluk A., Das Land hat Zukunft, Neue Perspektiven für die ländliche Räume, Jehle Verlag, München, 1990
5. Goršič F. s sodelavci, Program razvoja kmetijstva na Kočevskem, Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana, 1986
6. dr. GOSAR L., Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora, Doktorska disertacija, FF, Ljubljana, 1976
7. Kakovost površinskih voda v Sloveniji v letu 1990, Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, Ljubljana, 1991
8. dr. KLEMENČIČ V., Geografija prebivalstva Slovenije, Geografski vestnik, Ljubljana, XLIV, 1972
9. Kmetijski inštitut Slovenije, Zavod za ekonomiko kmetijstva, Stanje in možnosti razvoja kmetijstva v Suhi krajini
10. dr. KOVAČIČ M., Development Project of Trebnje, The Project of Integral Development of Less Developed Rural Area by Introduction the Additional Activities, Feasibility Study - Part I, Biotehnična fakulteta, Department of Agriculture, Ljubljana, 1985
11. dr. KOVAČIČ M., Development Project of Trebnje, Annexes, Project Study - Part II. and III., Biotehnična fakulteta, Department of Agriculture, Ljubljana, 1988
12. dr. MELIK A., Slovenija, Slovenska matica, Ljubljana, 1935
13. dr. MELIK A., Posavska Slovenija, Slovenska matica, Ljubljana, 1959
14. MURN A., SLAK C., Primerjalne prednosti razvoja Suhe

- krajine s predlogom izbora naložb, Novo mesto, 1988
15. MURN A., Trgovina, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991
 16. MURN A., Pogoji življenja in dela prebivalstva Suhe krajine, Novo mesto, 1987
 17. MURN A., Demografija, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991
 18. MURN A., Opredelitev centralnosti naselij in njihovih gravitacijski zaledij, Analiza razvojnih možnosti občine Novo mesto, Novo mesto, 1991
 19. Ocena požarne ogroženosti občine Novo mesto, Samoupravna interesna skupnost za varstvo pred požarom, Novo mesto, 1988
 20. Program razvoja Suhe krajine 1977 - 1985, Novo mesto
 21. Poročilo o geološki prospekcijski apnenca v okolici Novega mesta, Geološki zavod, Ljubljana, 1977
 22. RAVBAR M., Urbani sistem in razporeditev naselitve, Dolgoročni družbeni plan občine Novo mesto, Diskusijsko gradivo, Novo mesto, 1983
 23. dr. VRISER I., Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987, Geografski zbornik, Ljubljana, 1988
 24. dr. VRISER I., ČERNE A., Predvidena območja za lokacijo industrije v občini Novo mesto, Znanstveni inštitut FF Univerze v Ljubljani, Tipkopis, Ljubljana, 1985
 25. Urbanistične zasnove naselja Žužemberk, Skupščinski Dolenjski list, Novo mesto, 1991, številka 9
 26. Zakon o pospeševanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, 1990, številka 48
 27. ZUPANČIČ J., Socialnogeografska preobrazba Suhe krajine, Diplomatska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, Ljubljana, 1988

7.2 Viri

1. Agrokarta občine Novo mesto,
2. Podatki Kmetijske pospeševalne službe,
3. Podatki M-KZ Krka Novo mesto,
4. Podatki M-KZ Krka TZO Suha krajina,

5. Podatki Emana riba, Ribogojnica Dvor,
6. Podatki svetov krajevnih skupnosti Hinje in Zužemberk,
7. Podatki Gozdnega gospodarstva Novo mesto,
8. Podatki Centra za socialno delo Novo mesto,
9. Podatki zveze lovskih družin za Dolenjsko,
10. Podatki Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto
11. Podatki Inženirskega biroja Elektroprojekt Ljubljana,
12. Podatki občine Novo mesto: uradni in interni statistični podatki in evidence,
13. Zavod Republike Slovenije za statistiko:
 - Statistični letopis, 1989,
 - Obrazci trg 41,
 - Popis prebivalstva, 1971, 1981, prvi podatki 1991,
 - Statistični podatki po občinah,
 - Rezultati raziskovanj, št. 538 in 543